

Liina Kuusela

ARKISTOJEN KÄYTTÖ AINEISTON
ARVONMÄÄRITYKSEN PERUSTEENA

Elinkeinoelämän keskusarkiston aineistotiedustelut moniäänisen
arkistoasiakkuuden kuvana ja arvonmäärityksen muutosvoimana

Arkistohallinnan (AHMO)
Pro gradu –tutkielma
Kevät 2014
Historian ja etnologian laitos
Jyväskylän yliopisto

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä – Author Kuusela Liina Kaisa	
Työn nimi – Title ARKISTOJEN KÄYTTÖ AINEISTON ARVONMÄÄRITYKSEN PERUSTEENA Elinkeinoelämän keskusarkiston aineistotiedustelut moniäänisen arkistoasiakkuuden kuvana ja arvonmäärityksen muutosvoimana	
Oppiaine – Subject Taloushistoria (AHMO)	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year Maaliskuu 2014	Sivumäärä – Number of pages 89
Tiivistelmä – Abstract Tutkielmassa tarkastellaan arkistoaineistojen tutkimuskäytön suhdetta arkistoaineiston arvonmääritykseen. Kuinka arkistot määrittävät säilytettävän aineiston arvon ja kuinka käyttäjien tarpeet heijastuvat arkistoaineiston arvonmääritykseen? Arvonmääritystä tarkastellaan ennen kaikkea arkistoja hyödyntävän historian tutkimuksen näkökulmasta. Tutkielma jakaantuu temaattisesti kahteen toisiinsa limittyvään kokonaisuuteen. Ensimmäisessä osassa pureudutaan arvonmääritystä jäsentäviin normeihin ja käytäntöihin, toisessa osassa avataan arkistoaineiston käyttöä Elinkeinoelämän keskusarkistossa. Tutkielman perushypoteesi on, että arkiston käyttö vaikuttaa aineiston arvonmääritykseen ja vastaavasti aineiston laatu vaikuttaa sen pohjalta tehtyyn tutkimukseen. Tutkielmassa osoitetaan, että arkistojen käyttäjäkunta on viime vuosina laajentunut ja erilaiset käyttäjät hyödyntävät arkistoaineistoa eri tavoin. Lisäksi menossa oleva suuri muutos paperiaineiston dominoimasta aineistosta kohti digitoituja dokumentteja ja sähköistä säilytystä on muuttanut niin arkistojen arvonmäärityskäytäntöjä kuin arkistojen asiakkaiden tarpeita. Tutkielman tutkimuskirjallisuus nojaa vahvasti nykyaikaiseen, postmoderniin arkistotieteeseen, jossa arvonmääritykseen liittyvää valtaa on tunnustettu monesta näkökulmasta. Arkistoaineiston potentiaalisen yhteiskunnallisen ulottuvuuden vuoksi on perusteltua avata niitä normeja ja oletuksia, joihin aineiston arvonmääritys perustuu. Vastaavasti nykyaikainen historian tutkimus on nostanut esille yhteiskunnallisia teemoja, joista varsinkin yritysten arkistoja hyödyntävä taloushistoria on nostettu tässä tutkielmassa esille. Arkiston käyttöä kuvaavina alkuperäislähteinä on käytetty Elinkeinoelämän keskusarkistoon tehtyjä aineistotiedusteluja ajalta 2003-2010. Aineiston pohjalta on koottu data-aineisto, jossa näkyvät käyttäjäryhmät ja heidän tiedustelemansa asiakirjatyytit. Vertailuaineistona on tehty kysely muihin yksityisiin keskusarkistoihin sekä tiedustelu Tanskan valtionarkiston elinkeinoarkistoon Århusiin. Tutkielman loppupäätelmä on, että arkistojen käytöllä on ollut vaikutusta aineiston arvonmääritykseen ja etenkin nyt sähköisen säilytyksen yleistyttyä käytön merkitys on edelleen korostunut. Arkiston erilaiset asiakasryhmät tarvitsevat erilaisia palveluja tutkimuksensa avuksi, mutta yksi vaatimus arvonmäärityksen perusteeksi on kaikille yhteinen, käytettävyys.	
Asiasanat – Keywords arkisto, arvonmääritys, taloushistoria, historian tutkimus, - archives, appraisal, businesshistory,	
Säilytyspaikka – Depository	
Muita tietoja – Additional information	

Sisällysluettelo

1. Johdanto.....	4
1.1. Tutkimuskysymys.....	4
1.2. Arvonmääritys postmodernin arkistotieteen keskiössä	6
1.3. Lähteet	14
2. Mitä mahtuu arkistoon? Arvonmääritys käytännössä	16
2.1. Yrity Sarkistojen arvonmääritys on monen tekijän summa	16
2.2. Arkistolaitos ja lainsäätävä normin määrittelijöinä.....	21
2.3. Yritysten arkistoinnin ohjaus.....	27
2.4. Sähköisen arkistoaineiston arvonmääritys ja säilytys	30
2.5. Asiakirjallinen tieto lähteenä	37
3. Päätearkiston perustehtävä – asiakkaat vai kulttuuriperinnön säilyttäminen? ..	38
3.1. Keitä ovat arkistojen asiakkaat?	41
4. Elinkeinoelämän keskusarkiston arkistoaineistoon kohdistetut tiedustelut	43
4.1. Tutkimusaineisto	43
4.2. Erilaiset tutkijaryhmät	46
4.3. Harrastajat ja oman historiansa tutkijat	49
4.4. Yritykset ja organisaatiot.....	51
4.5. Käyttäjien tausta	52
4.6. Eri asiakkaat käyttävät erilaisia asiakirjoja	53
5. Käytettävyys eri asiakasryhmien näkökulmasta.....	59
5.1. Historian harrastaja ja viihdekäyttäjä arvostaa digitoituja aineistoja.....	61
5.2. Akateemisen tutkimuksen arkistopalveluille asettamat tarpeet.....	63
6. Yritykset, historian tutkimus ja yhteiskunta	70
7. Päätäntö	79
Lähteet	82
Liite 1	88
Liite 2	89

1. Johdanto

1.1. Tutkimuskysymys

Tarkastelen tutkielmassani arkistoaineistojen tutkimuskäytön suhdetta arkistoaineiston arvonmäärittämiseen. Kuinka arkistot määrittävät säilytettävän aineiston arvon ja kuinka käyttäjien toiveet heijastuvat arvonmäärittämiseen? Tutkielma jakaantuu kahteen osaan. Ensimmäisessä osassa käsitellään niitä perusteita, joilla asiakirjallista aineistoa valikoituu pysyvään säilytykseen päätearkistoihin. Toisessa osassa pyrin avaamaan asiakirjallisen tiedon uutta elämää eli tutkimuskäyttöä, joka tapahtuu asiakirjan elinkaaren loppupäässä, nk. historiallisessa vaiheessa, pysyväis- tai pitkäaikaisessa säilytyksessä päätearkistossa.

Tutkimuksessa arkistoaineistoa tarkastellaan historian tutkimuksen näkökulmasta. Arkistoissa säilynyt lähdemateriaalilla on ohjaava vaikutus historian tutkimukseen ja historian tutkimuksella on aina ollut vaikutus seulottavan aineiston arvonmäärittämiseen. Ajallisesti keskityn uudempaan, nykyaikaiseen arkistotieteeseen, johon liittyy elimellisesti historian tutkimuksessa tapahtunut kehitys kohti yhteiskunnallisesti tiedostavampaa tutkimusotetta.

Monipuolistunutta tutkimusta edustavat tässä tutkielmassa myös arkistojen muut asiakasryhmät, joita on varsinkin Elinkeinoelämän keskusarkistossa paljon. Eri asiakasryhmien ja tutkimuskohteiden myötä arkistoaineiston käytettävyydestä on tullut keskeinen arvonmäärittämisen osa. Eniten tämän päivän arvonmäärittäystä ja tutkimusta hämmentää sähköinen säilytysympäristö. Sähköisen säilytyksen tuomat

mahdollisuudet on tiedostettu ja kehitysvauhti on nopeaa, mutta se on paljastanut myös omat rajoitteensa avoimuuden ja käytettävyyden periaatteille.

Koska kaikki dokumentit on alun perin tarkoitettu aktiiviaikaiseen käyttöön, käsitellään ensimmäisessä osassa normeja ja lainsäädäntöä, joka ohjaa asiakirjan elinkaarta sen alkuperäisestä käyttötarkoituksesta pysyvään säilytykseen asti. Prosessia, jossa asiakirjallista aineistoa valikoidaan säilytettäväksi ja seulotaan hävitettäväksi asiakirjan elämänkaaren eri vaiheissa, kutsutaan arvonmäärittäykseksi. ”Arvonmäärittäminen on hyväksytyjen seulontaperiaatteiden ja -kriteerien soveltamista tietojen säilytystarpeen (säilytysajan) selvittämiseksi. Arvonmäärittäminen yhteydessä päätetään myös tietojen säilytystavasta ja -muodosta.”¹ Arvonmäärittäystä tarkastellaan nykyaikaisen (postmodernin) arkistotieteen kontekstissa ja käytännön arvonmäärittäyksen esimerkkejä olen löytänyt elinkeinoarkistoista Tanskasta ja Suomesta.

Asiakirjojen pysyvässä säilytyksessä vastaavat yleensä erilaiset muistiorganisaatiot, mutta paljon on myös yritysten, yhdistysten tai henkilöiden omia arkistoja, jotka vastaavat oman historian tallettamisesta. Arkistoaineiston käyttöä käsittelevässä toisessa osassa tärkeimmän tutkimuskohteen muodostavat Elinkeinoelämän keskusarkistoon tehdyt aineistotiedustelut ajalta 2003-2010 ja niistä tehty analyysi.² Se osoittaa, kuinka monipuolisesti aineistoa on päätearkistossa hyödynnetty ja kuinka paljon käyttö saattaa poiketa asiakirjan alkuperäisestä käyttötarkoituksesta. Lisäksi aineistosta selviää, ketkä tätä hyvin heterogeenista yksityisesti tuotettua arkistoaineistoa käyttävät.

¹ Lybeck, Jari, Arkistot yhteiskunnan toimiva muisti. Asiakirjahallinnon ja arkistotoimen oppikirja. Arkistolaitos, 2009, verkkojulkaisu. <http://www.arkisto.fi/fi/palvelut/julkaisuluettelo/d-verkko-oppaat/arkistot-yhteiskunnan-toimiva-muisti>. 2.3.2014.

² Liite 2, Taulukko Elinkeinoelämän keskusarkistoon tehdyistä tiedusteluista 2003-2010.

Lopuksi etsin vastauksia siihen, kuinka muistiorganisaatiot ovat yrittäneet vastata asiakkaiden tarpeisiin sekä minkälaisia arkistopalveluja erilaiset käyttäjryhmät kaipaavat. Toivon, että tämä tutkielma onnistuisi laajentamaan historiaa tutkivan käsitystä arkistoaineiston arvonmääritykseen vaikuttavista tekijöistä.

1.2. Arvonmääritys postmodernin arkistotieteen keskiössä

Arkistoja kutsutaan usein ihmiskunnan muistiksi.³ Muistiksi arkistoaineisto muuttuu vasta tutkijan käsissä ja osa aineistosta ei koskaan pääse käyttöön, kun taas joihinkin asiakirjoihin viitataan useinkin. Käytännössä arkistoihin on tallennettu asiakirjoja hyvin vaihtelevasti. Viranomaisten tai yksityisten toimijoiden aineistosta voidaan fyysisen tilan puutteen vuoksi arkistoida vain pieni osa. Osa asiakirjoista on tuhottu tai hävinnyt jo aktiiviaikanaan. Asiakirjan alkuperäinen tarkoitus on voinut olla jopa vääristää totuutta. Voi olla myös niin, että koko asiakirja jää syntymättä julkisuuden pelossa.

Mikäli arkistot todella ovat ihmiskunnan muisti, on niiden tallettamalla aineistolla suora vaikutus siihen minkälaisen kuvan voimme muodostaa menneisyydestä. Arkistoaineiston näkökulmasta tuo muisti on varsin valikoivaa. Koska menneisyys on yhteisölle ja yksilöillekin keskeinen identiteetin rakennusaine, on mielekästä pohtia myös arkistoaineiston seulontaan ja tallentamiseen liittyviä vaikuttimia. Kuka tai mikä taho päättää niiden menneisyyden jälkien arvostamisesta, joiden perusteella tutkimus rakentaa kuvaa menneisyydestä? Kuinka resursseja suunnataan eri käyttäjäkuntien tarpeisiin? Ehkäpä lainsäätäjä, yritykset,

³ Lybeck, 2009.

arkistoinstituutiot, rahoittajat ja arkistoissa työskentelevät eivät olekaan vain neutraali ratas koneistossa vaan aktiivisia, oman alansa asiantuntijuutta toteuttavia vaikuttajia menneisyyden jälkien matkalla osaksi kollektiivista muistiamme.

Arvonmääritys on asiakirjan merkitykseen kohdistuvaa aktiivista valintaa.

Tämä valtasuhteiden pohdinta nojaa vahvasti viimeaikaiseen postmoderniin arkistotieteelliseen näkökulmaan, jossa valtarakenteita on paljastettu siellä, missä niitä on kiistetty olevan. Arkistoala on perinteisesti pitänyt asiantuntijuuttaan neutraalina kenttänä, jossa keskustelu työn taustalla vaikuttavista ideologioista tai vaikkapa rahoittajan intressistä on vaimeaa. Postmodernin käsityksen mukaan maailmankuvat eivät ole yksiselitteisiä historiallisia narraatioita ja organisaatiot eivät toimi arvovapaassa valtatyhjiössä. Kanadalaiset arkistotutkijat Joan M. Schwartz ja Terry Cook ovat käsitelleet tätä aihetta laajasti kaksiosaisessa artikkelissaan ”Archives, Records and Power: The making of Modern Memory” ja ”Archives, Records and Power: From (Postmodern) Theory to (Archival) Performance”. Heidän mukaansa arkistot instituutioina ulottavat valtansa hallitusten, yhtiöiden ja yksilöiden hallinnolliseen, lailliseen ja taloudelliseen merkitykseen ja osallistuvat samalla julkisuuden, avoimuuden, yksityisyyden suojan ja intellektuaalisen omaisuuden määrittelyyn.⁴ Suomessa käyty arkistolaitoksen normivaltaa puolustava keskustelu on nostanut esille lainsäätäjän vallan arkistolaitoksen ohi henkilöasiakirjojen seulontaa koskevassa lainsäädännössä. Arkistolaitoksilla on eri maissa erilainen asema norminantajana suhteessa muihin normi-instituutioihin.

Arkistojen sanotaan myös usein olevan olemassa tutkivia asiakkaita varten. Arkistoinstituutioilla ja arkistoja käyttävillä asiakkailla on joskus eriävä näkemys siitä, miten vaikkapa digitoitavat ja siten laajasti käytettävissä olevat aineistot tulisi

⁴ Schwartz Joan M. & Cook Terry, Archives, Records and Power: The Making of Modern Memory. Archival Science 2/2002,. 2.

valita. Arkistot kokevat perustellusti omaavansa tietämyksen siitä, mikä on yhteiskunnallisesti tärkeää tai tutkijoiden keskuudessa suosittua arkistoaineistoa. Valitessaan joitakin arkistoja tai dokumentteja helpommin saataville arkistot tulevat samalla ohjanneeksi tutkimusta tiettyjen lähteiden pariin ja määritelleeksi sen, mitä tulisi tutkia. Kaikkea ei voi tietenkään digitoida tai asettaa näytteille, joten tämän asian tiedostaminen on tärkeää.

Asiakkaan kannalta oleellisinta on tiedon löytyminen ja pääsy käsiksi tietoon eli lyhyesti tiedon saatavuus tai saavutettavuus. Nämä kaikki sisältyvät käytettävyys -kattokäsitteen alle. Käytettävyyteen liittyvät väistämättä kysymykset avoimuudesta ja informaation vapaudesta⁵ mutta myös yksityisyyden suojasta. Viranomaisten toiminnan julkisuudesta säädetään lailla ja laki määrää myös julkisen hallinnon asiakirjojen säilytysajasta, joka keskeisten päätösten kohdalla on ikuinen. Lisäksi Arkistolaitos ohjaa tallentamaan tietyn osan kaikesta aineistosta pysyvään säilytykseen tulevaa tutkimusta varten otantamenetelmällä.⁶

Alussa kuvatut kaksi tutkimuskokonaisuutta liittyvät elimellisesti toisiinsa. Arkistoaineiston pysyvässä säilytyksellä pyritään takaamaan paitsi juridinen todistusvoimaisuus organisaation tai oikeushenkilön toiminnalle, myös jälkiä menneisyydestä tutkijoiden käyttöön. Arkistotiede on ajan saatossa vääntänyt peistä näiden kahden arvoperustan välillä. Nykyhetkestä on mahdoton ennustaa, mitä tulevaisuuden tutkijat kokevat tutkimisen arvoiseksi tulevaisuudessa ja kaikkea asiakirjallista tietoa ei voi mitenkään säilyttää. Siksi paneudun hieman syvällisemmin arvonmäärityksen teoriaan.

Mielenkiintoinen, mutta vaikeasti todennettava jatkokysymys olisi: Kenen ääni asiakirjoista jää puuttumaan, mihin jää tutkijanmentävä aukko? Aika ajoin on

⁵ Demokraattisissa maissa käytössä nk FOI-lainsäädäntö (Freedom of information)

⁶ Arkistolaitos, normit, Julkishallinnon asiakirjatietojen seulonta, PDF-tiedosto verkossa. 7.10.2010.
8

esitetty väitteitä, että historian tutkimus on vaiennut esimerkiksi naisten todellisuudesta. Perinteinen historiankirjoitus on keskittynyt politiikkaan ja sotahistoriaan, joissa naiset eivät ole olleet esillä vallankäyttäjinä. Lähteenään ”virallinen” historiankirjoitus on käyttänyt ”virallista” asiakirjallista lähdeaineistoa, joka kuvaa lähinnä julkisen vallan käyttöä, jossa naiset ovat olleet usein sivuroolissa.⁷ Virallisen historiankirjoituksen merkitys vaikuttaa myös arvonmäärittämisestä ja lähteiden arvostusta ohjaavien normien taustalla.⁸ ”Tavallisten ihmisten” ja yleensäkin arjen historian tutkimus on kuitenkin kasvava tutkimussuunta, joka käyttää lähteitä innovatiivisesti ja kekseliäästi. Lähdeaineisto löytyy usein muualta kuin virallisista asiakirjoista, usein yksityisistä keskusarkistoista, muistitiedosta ja henkilökohtaisista jäämistöistä.

Kulttuurinen todellisuus ja jaetut arvot muokkaavat väistämättä käsitystämme asiakirjallisen tiedon arvosta. Lähteiden pohjalta tehty historiankirjoitus tuottaa ja uusintaa jatkuvasti arvonmäärittämisensä perusteita. Se, miten lähteitä tulkitaan, kertoo omaa tarinaansa tämän ajan asenteista.⁹ Arkistotieteen paradigmat ovat aina muotoutuneet käsi kädessä historian tutkimuksen teoreettisten suuntaviivojen kanssa.¹⁰ Postmoderni tulkintaa ja marginaaliryhmien roolia korostava ja absoluuttisia totuuksia kammoksuva historian tutkimus asetti arkistohoidolle uuden vaatimustason. Nykyinen historian tutkimus on hylännyt tavoitteen tuottaa absoluuttisen objektiivista tietoa suurine metakertomuksineen

⁷ Kiivas keskustelu syntyi mm. Suomen kansallisbibliografian pienoiselämäkerroista 2007. HS-raati: Historiankirjoitus syrji naisia. Helsingin Sanomat 13.12.2007.

<http://www.hs.fi/kulttuuri/artikkeli/HS-raati+Historiankirjoitus+syrjii+naisia/1135232574618>. 2.3.2014

⁸ Esim. Henttonen, Pekka: Menneisyyden hallitsijat eri teillä. (Artikkeli Blouinin ja Rosenbergin kirjasta ”Contesting authority in history and in the archives”). Tieteessä tapahtuu 3/2012. 71-72.

⁹ Koreografi Kristiina Kekäläisen kommentti artikkelissa HS-raati: Historiankirjoitus syrji naisia. Helsingin Sanomat 13.12.2007. <http://www.hs.fi/kulttuuri/artikkeli/HS-raati+Historiankirjoitus+syrjii+naisia/1135232574618>. 2.3.2014.

¹⁰ Riedener, John, From Polders to Postmodernism: A Concise History of Archival Theory. Litwin Books, USA, 2009, 124-129.

menneisyydestä (”Wie es eigentlich gewesen ”)¹¹. Nykyään tutkijan itsereflektio on osa lähdekritiikkiä ja historian tutkimuksen nähdään tietyn näkökulman rajaamana tulkintana ja vuoropuheluna menneisyydestä.¹²

Tämän päivän arkistotiede pohtii arkiston käyttöä ja identiteettien rakentumista jaettujen merkityksien ja diskurssien kautta. Useimmat arkistoalan uudemmissa tutkimusjulkaisuissa esiintyvät artikkelit edustavat tätä postmodernia tutkimustraditiota, jossa mikään instituutio tai toiminto ei ole vain instituutio tai toiminto, vaan erilaisten vaikuttimien, arvojen ja sisäistettyjen toimintakulttuurien summa. Tästä toimii esimerkkinä Jennifer Meehanin avaama dikotomia arkistoaineiston roolista todisteena tai muistijälkenä. Se, kuinka arkiston käyttöä arvotetaan, riippuu näkökulmasta: Arkistonaineiston tuottaja näkee aineiston todisteena ja siten sen käyttö on uskottavuuden ja juridisuuden turvaamista. Tutkijalle arkistoaineisto edustaa historiallista erityisarvoa ja sen käyttö puolestaan kulttuurin ja kollektiivisen muistin kartoittamista.¹³ Varsinkin yritysarkistoissa tämä dikotomia käy toteen. Kyse on myös asiakirjan elinkaaren eri vaiheissaan saamasta merkityksestä. Perinteisesti puhutaan asiakirjan synnystä, aktiivivaiheesta ja passiivivaiheesta, joita kaikkia ohjataan hieman eri näkökulmasta.

Postmodernissa arkistotieteessä arvonmääritys (appraisal) on muodostunut paradigmanmuutoksen tihentymäksi. Arvonmääritys valtakäsitelmänä on noussut keskusteluun 1960 –luvulta alkaen historian tutkimuksen vanavedessä.¹⁴

Arvonmäärityksen valtaa on tunnustettu niin asiakirjan laatijan, yhteiskunnan

¹¹ Leopold von Ranken saksalaisen historiallisen koulukunnan kuolematon määritelmä historian objektiivisesta rekonstruktiosta, joka tutkijan oli mahdollinen saavuttaa lähdekritiikin avulla ja ”itsensä sammuttamalla”.

¹² Esim. Kalela, Jorma: Historiantutkimus ja historia. Hanki ja jää. Helsinki: Gaudeamus, 2000

¹³ Meehan Jennifer, The Archival Nexus: rethinking the interplay of archival ideas about the nature, value and use of records. Archival Science. Springer Science+Business Media B.V. 2010, 158.

¹⁴ Ridener, 2009.

valvonnan kuin arkistoammattilaistenkin tahoilla. Kansalaiset taas nähdään vallankäytön kohteena tai kontrollivallan käyttäjinä demokraattisen sääntelyn kautta.¹⁵ Tätä valtakysymystä on sittemmin avattu mm. makroseulonnan,¹⁶ arvonmäärityksen poliittisen kontekstin¹⁷ ja julkisen hyvän näkökulmasta.¹⁸ Arkistoaineiston yhteiskunnallinen merkitys on korostunut myös suomalaisessa keskustelussa henkilörekisterien hävittämisen ohjauksesta rekisterilainsäädännöllä.¹⁹

Enemmän kuin mikään tieteellinen paradigma, arvonmääritystä ja seulontaa on haastanut sähköisen säilytyksen yleistymisen.²⁰ Sen mukana on tullut huoli arkistoaineiston katoamisesta, pitkäaikaisen säilyttämisen vaikeudesta ja yksityisyyden suojasta. Nämä ovat kaikki teknisiä haasteita, joita varten pitää luoda standardeja, sääntöjä, metatietoja ja säilytysvälineitä. Näin arkistonhoito ikään kuin palaa juurilleen, pohtimaan säilyttämistä teknisistä lähtökohdista. Sähköinen ympäristö on muuttanut valtavasti myös arkistojen asiakaskuntaa, joka käyttää arkistoja uudella tavalla.

Normeja asettamalla ja julkisella ohjauksella voidaan vaikuttaa asiakirjallisen aineiston säilymiseen, mutta yksityisessä toiminnassa, jota liike-elämäkin on, arkiston muodostuksen suunnitteluun velvoittavien normien asettaminen on mahdotonta ja asiakirjahallintoa ohjaavat muut seikat kuin historiallisen lähdeaineiston tuottaminen. Yritystoiminnassa syntyvä asiakirjallinen

¹⁵ Cook, Terry ja Schwartz Joan M. (toim.), *Special Thematic Issues: Archives, Records and Power*. *Archival Science*, Vol 2, numerot 1-4, 2002.

¹⁶ Cook, Terry, *Macroapparaisal in Theory and Practice: Origins, Characteristics, and Implementation in Canada, 1950-2000*. *Archival Science*, 5, 2005, 101-161.

¹⁷ Pelko siitä, että seulontaa käytettäisiin väärin poliittisten tarkoituksien vuoksi, on toteutunut esim. Etelä-Afrikassa apartheidia koskevan aineiston hävittämisenä.

¹⁸ Esim. Cox, Richard, *Archives and the public good: Accountability and Records in Modern Society*. Westport, CT, USA. Greenwood Press, 2002.

¹⁹ Esim. Pekka Henttosen blogi Reunamerkitöjä. www.reunamerkitoja.wordpress.com.

²⁰ Ridener, 2009. 104.

aineisto on yleensä varsin heterogeenista, joten siksikään mitään yleispäteviä sääntöjä on vaikeaa luoda. Toiveita ja ohjausta asiakirja-aineiston säilyttämiselle voidaan esittää, mutta asiakirjallista ymmärrystä tarvitaan myös itse substanssitoiminnassa. Historiatiedon säilymisen pitäisikin olla organisaatioille ja yrityksille yksi perusarvo, jolla saattaa olla tulevaisuudessa arvaamattomat ”markkinat” ja jolla nähtäisi olevan myös taloudellista merkitystä jalostettavissa olevana aineettomana pääomana.

Asiakirjallisen tiedon arvonmäärityksellä on tieteenalana noin sadan vuoden historia. Asiakirjallinen tieto on alusta saakka nähty tärkeänä tutkimuksen lähdemateriaalina. Arvonmääritys tuli ajankohtaiseksi ensimmäistä kertaa, kun viranomaisten arkistot alkoivat täyttyä yli äyräidensä. Arvonmäärityksellä pyritään erottelemaan säilyttämisen arvoinen aines hävitettävästä. Saksalaisessa 1920- ja 1930- lukujen hierarkkisessa arvonmääritystraditiossa arkistonmuodostajien merkittävyys hallinnon hierarkiassa määrittäsi asiakirjallisen arvon. Arkistoihin koottiin paljon keskushallinnon materiaalia.²¹ Englantilainen 1920-luvulla vaikuttanut arkistoteoreetikko Hilary Jenkinson katsoi asiakirjallisen tiedon arvonmäärityksen olevan viranomaisten vastuulla: Vain aineiston tuottanut viranomaisiin itse saattoi tietää, mikä oli säilyttämisen arvoista. Arkistonhoitaja saattoi päästä vaikuttamaan seulonnan mahdolliseen toiseen vaiheeseen, jossa arvioitiin asiakirjojen tutkimuskäyttöä. Jenkinson näki asiakirjat todisteina toiminnasta eikä kannattanut seulontaa, joka rikkoi asiakirjojen keskinäiset suhteet. Arkistonhoitaja oli puolueeton säilyttäjä.²² Edelleenkin nk provenienssiperiaatteella on vahva asema. Provenienssillä tarkoitetaan arkiston järjestämistä

²¹ Karl Otto Müller ja Heinrich Otto Meisner olivat tämän tulkinnan keskeisiä teoreetikkoja. Ks. esim. Arkistolaitos: Arkistot yhteiskunnan toimiva muisti /arkistotiede

²² Arkistolaitos, 2009 ja Valtonen Marjo Rita: Asiakirjatiedon arvonmääritys ja säilyttäminen-luento 8.3.2011.

arkistonmuodostajalähtöisesti, jolloin arkistoon ei liitetä muiden arkistonmuodostajien asiakirjoja eikä arkiston alkuperäistä järjestystä saisi liikaa rikkoo, jotta asiayhteys ei kärsisi.²³

Yhdysvaltalaisesta Theodore R. Schellenbergia voidaan kutsua varsinaisen seulonntateorian isäksi. Schellenbergin seulonntateorian synty ajoittui 1930-luvun lamakauteen, jolloin asiakirjojen säilytys alkoi olla ongelma. Schellenberg korosti asiakirjan arvoa lähteenä ja näki säilytysperusteena niin kulttuuriset perusteet kuin muistamisen tärkeydenkin. Hän jakoi asiakirjan kahteen arvokategoriaan: toiminnan jatkuvuutta tukevaan todistusarvoon ja historiantutkijoita palvelemaan informaatioarvoon. Tämä jako sisälsi ajatuksen asiakirjan elinkaaresta ja pysyvän säilytyksen pääkriteeriksi muodostui asiakirjan tutkimusarvo. Elinkaarimallia käytetään edelleenkin yleisesti asiakirjahallinnon suunnittelussa ja tässäkin tutkielmassa asiakirjan arvonmäärittäystä lähestytään elinkaaren käsitteen kautta.

Schellenbergin mallissa arvonmäärittäminen suorittavalla arkistonhoitajalla on suuri päätävä voima asiakirjan informaatioarvosta ja mallia on kritisoitu anakronistiseksi ja asiakirjan todistusvoimaa vähätteleväksi.²⁴ Varsinkin kunkin asiakirjan sisällön arvoa korostavana sen on katsottu johtaneen pirstaleiseen ja perustelemattomaan arkistonmuodostukseen. Postmoderni kritiikki on korostanut yhteiskunnallisen kontekstin merkitystä asiakirjakokonaisuuksien arvonmäärittämisessä, sillä asiakirjan todistusarvo on riippuvainen kontekstista. Tämä kontekstinäkökulma korostaa arvonmäärittäminen käsitteellistä perustaa ja holistista kokonaisnäkemyksiä. 1980-luvulta alkaen on alettu puhua makroseulonntasta (macroappraisal), joka ei ole yhtenäinen käsite, mutta jonka näkökulma on ylhäältä alas, yhteiskunnan toimintoja ja organisaatioita kokonaisuuksina arvioiva

²³ Arkistolaitos: Arkistowiki. <http://wiki.narc.fi/arkistowiki/index.php/Provenienssiperiaate>. 4.3.2014.

²⁴ Samat.

näkökulma. Helen Samuelsin²⁵ teorian mukaan on pyrittävä yhdessä sopimaan yhteiskunnan osa-alueista, joihin tiedonkeruu kohdennetaan kaikissa muistiorganisaatioissa. Ongelmallista olisi kuitenkin määrittää, kenen toimivaltaan tällaisen suuren valinnan tekeminen kuuluisi. Toinen makroseulonnan kehittäjistä, Terry Cook on vienyt teorian myös laajamittaisesti käytäntöön ja korostaa arkistonhoitajan roolia ”dokumentaarisen perinnön muodostajana”.²⁶ Vaikka tuleva tutkimuskäyttö ohjaa voimakkaasti arkistoaineiston arvonmäärittystä, se pohjautuu silti olettamuksiin, joita tehdään olemassa olevan tutkimuksen perusteella. Makroseulonta pyrkii nostamaan arvonmäärittelyn yksittäisten dokumenttien järjestelystä kontekstin tunnistamisen tasolle. Arvonmäärittelyn pohjana tulisi käyttää koko yhteiskunnan toimintoja.

1.3. Lähteet

Tutkielman ensimmäisessä, arvonmäärittystä käsittelevässä osassa tärkeimmän lähdeaineiston muodostavat tutkimuskirjallisuus, asiakirjallisen tiedon säilyttämiseen velvoittava lainsäädäntö ja arkistointia ohjaavat normit. Toisessa osassa perehdyn arkistoaineiston käyttöön elinkaaren loppupäässä eli pysyväissäilytyksessä. Tällöin keskiössä ovat asiakirjoja käyttävät asiakkaat tutkimuskysymyksineen.

Tutkielman teoreettinen lähdekirjallisuus koostuu arkistotieteellisestä kirjallisuudesta, arkistoviranomaisen normeista, laeista ja asetuksista sekä Liikearkistoyhdistys ry:n julkaisemista arkistointioppaista. Arkistotieteellisestä kirjallisuudesta olen käyttänyt etenkin arvonmäärittystä käsittelevää tutkimuskirjallisuutta. Historiantutkimuksen metodeista etenkin lähdekritiikki liittyy

²⁵ sit. Valtonen 2010.

²⁶ Samat.

tiivisti tutkielman aiheeseen, joten lähdekritiikin näkökulmia on sivuttu yleisellä tasolla käyttäen yleistajuisia metodioppaita. Kommentteina arvonmäärityksen teoriaan olen hyödyntänyt lehtikirjoituksissa ja blogeissa esitettyjä mielipiteitä.

Alkuperäislähteinä olen käyttänyt Elinkeinoelämän keskusarkistosta käyttöön saamiani aineistotiedusteluja. Elinkeinoelämän Keskusarkisto on arkistona hyllykilometrimäärällä mitattuna Suomen suurimpia. Se on yksityinen keskusarkisto, jonka budjetista noin 80 % tulee valtionavun muodossa. Toinen suuri rahoittaja on Mikkelin kaupunki. 10 % toiminnan rahoituksesta tulee palveluiden myynnistä. ELKAN toiminnasta vastaa Elinkeinoelämän keskusarkiston säätiö, jonka jäseniä ovat mm. Aalto-yliopisto, Elinkeinoelämän keskusliitto EK ja Kulttuurirahasto.²⁷

ELKA on päätearkisto, jonne luovutettava aineisto ei ole enää yritysten aktiivikäytössä. Kaikki yritykset eivät ole luovuttaneet aineistojaan ELKAan vaan ylläpitävät itse omia arkistojaan. Joillakin yritysarkistoilla on jopa oma tietopalvelu (esim. Päivälehdien arkisto). ELKAN aineisto edustaa kuitenkin niin merkittävää osaa suomen yritysarkistojen kaikista kokoelmista, että sen perusteella voi tehdä laajempiakin johtopäätöksiä yritysaineistojen käytöstä. Aineistotiedustelut ovat asiakorttien muodossa PDF -tulosteina. Olen jaotellut aineiston käyttäjäryhmiksi sekä tiedusteltavan aineiston perusteella aineistoryhmiksi. Näistä ryhmistä olen muodostanut data-aineiston, jonka ristiintalulukointiin olen hyödyntänyt MS Officen Pivot -sovellusta. Täydentäviä lähteitä ovat tätä tutkielmaa varten suomalaisille keskusarkistoille tehty sähköpostikysely²⁸ sekä kirjeenvaihto Tanskan elinkeinoarkiston kanssa. Yksityisarkistoille tehdyssä kyselyssä kysyttiin asiakkaiden tilastoinnista tutkimusintressin mukaan, kysytyn aineiston laadusta sekä sähköisten

²⁷ www.elka.fi

²⁸ Liite 1

palvelujen vaikutuksesta asiakaskuntaan. Tanskan yritysarkistosta tiedusteltiin arvonmäärityksen perusteita sekä arkistojen käyttöä.

Arkistojen käytön monipuolisuutta todentavina lähteinä olen käyttänyt historiankirjoituksen historiaa käsittelevää kirjallisuutta, erityisesti historiallisten seurojen artikkelikokoelmia ja historiografioita. Lisäksi olen viitannut muutamiin yksittäisiin tutkimuksiin. Arkistojen käytön tutkimuksen sekundaarilähteenä toimii Svenska Litteratursällskapet i Finlandin laaja selvitysprojekti digitoidun arkistoaineiston käyttäjien tarpeista. Projektin loppuraporttia olen hyödyntänyt tutkielman loppuosan akateemista tutkimusta käsittelevässä luvussa.

2. Mitä mahtuu arkistoon? Arvonmääritys käytännössä

2.1. Yritysarkistojen arvonmääritys on monen tekijän summa

Yrityksillä ei ole samanlaista viranomaisen velvollisuutta päätöksenteon julkisuudesta kuin julkisella sektorilla. Säilytysaikamääräykset velvoittavat yrityksiä määrääjän lähinnä kirjanpidollisissa asioissa. Yritys voi vanhenevan aineiston kohdalla päättää täysin itse sen päätearkistoinnista ja sen mahdollisesta seulonnasta, jolloin arkistoitaviksi valikoituu yrityksen käsitys sen historian ja tulevaisuuden kannalta merkittävästä aineistosta. Kärjistetysti voisi sanoa, että yritysten tärkein intressi on turvata oma kilpailukykyensä sekä toimintansa jatkuvuus ja siksi mahdollinen yritys- ja yhteisöhistoriallinen näkökulma on pelkkää lisäarvoa. Arkistojaan luovuttavat yritykset voivat itse päättää esimerkiksi liikesalaisuuteen perustuen arkistoaineiston käytön rajaamisesta tai tehdä siitä luvanvaraista. Lisäksi samat lait henkilötietojen suojaamisesta ja yksityisyydestä pätevät sekä yksityisiin

arkistoihin että viranomaisarkistoihin. Näiden lakien noudattaminen ja arkistojen käytön säätely on keskeinen osa päätearkistojen tietopalvelua.

Tänä päivänä yksityinen ja julkinen sektori saattavat hoitaa samoja tehtäviä. Silloin, kun yritys ostopalveluna tuottaa julkista palvelua, määrää arkistolaki myös yrityksen arkistonmuodostuksesta ja säilytyksestä. Lisäksi terveydenhuollossa on paljon yksityisiä toimijoita, joita velvoittavat samat lait potilasasiakirjojen säilytyksestä kuin julkistakin terveydenhuoltoa. Ongelmatapauksia näistä tulee silloin, kun yksityinen terveydenhuoltopalveluja tarjoava yritys lopettaa toimintansa. Käytännössä sen pitäisi myös huolehtia kertyneestä asiakirjatiedosta ja taata potilastiedon säilyminen vaaditut 20 vuotta kuolemasta tai jopa sata vuotta, jos kuolema ei ole tiedossa.²⁹ Arkistolaitoksella tai Elinkeinoelämän Keskusarkistolla ei ole velvoitetta ottaa vastaan näitä aineistoja ja surullisimmissa tapauksissa asiakirjat ovat jääneet loppusiivousta suorittaneen siivousyrityksen käsiin.³⁰

Jako viranomaisarkistoihin ja yksityisiin arkistoihin ei toiminnan sisällön perusteella ole enää niin itsestään selvä. Arkistolainsäädäntö ja julkisuuslaki säätelee kuitenkin vain viranomaisen toiminnan erityisen sääntelyn alaiseksi. Tämä voi olla myös ongelma, koska monet julkisen sektorin lakisääteiset tehtävät on yksityistetty. Lisäksi julkisia palveluja on siirretty kolmannen sektorin ja yritysten tuotettaviksi, jolloin niitä sitoo samat arkistonmuodostusvelvoitteet kuin tilaajaa. Tilaaja on kuitenkin vastuussa asiakirjahallinnon valvonnasta.

Toisaalta kansalaisen kannalta tärkeää asiakirjatietoa voi hävitä, kuten edellä kuvattiin tai sitten päätöksenteko ja taloudelliset kytkökset saattavat yrityksissä jäädä pimentoon. Julkishallinnon asiakirjat ovat luonteeltaan niin

²⁹ Luoma-Aho, Jarmo Eemeli-verkkolehti 1/2012.

³⁰ Olli Almin haastattelu, toukokuu 2010,. Myös Jarmo Luoma-Aho Prima-lehden haastattelussa, Prima, Elinkeinoelämän keskusliiton lehti 5/2013, 30-33.

yhteneväisiä, että niille on voitu luoda yhtenäinen arkistokaava tai tehtäväluokitus ja asiakirjat on periaatteessa kaikkialla arkistoitu samalla tavalla, joten tiedon löytäminen ja siihen käsiksi pääsyn pitäisi olla selkeää julkisuusperiaatteen ja salassapitonormien puitteissa.

Yritysarkistot ovat sisällöltään vaihtelevia juuri siksi, että ne heijastavat yrityksen toiminnan tarpeita, jotka muuttuvat markkinatilanteen, strategian ja omistajuuden mukaan. Yritysarkistoja toki käytetään usein juuri taloushistorian tutkimukseen sekä yrityshistorioiden ja -historiikkien tekoon, mutta niillä on valtavasti annettavaa myös laajempaan yhteiskunnalliseen historiantutkimukseen tai paikallishistorian tuntemukseen.

Tanskassa on sovellettu makroseulontaan perustuvaa sektorianalyysiä. Olin tausta-aineistoa kerätessäni yhteydessä Tanskan elinkeinoarkiston koordinaattori Lone H. Liljegreniin. Hän kertoi oman arkistonsa käyttäneen nimenomaan sektorianalyysiä suunnitelmallisesti. Liljegen kuvaa kokoelman kartuttamistyötä näin:

Ten years ago my colleague, Jørgen Fink, developed what he called "the extended sectoranalysis" and it's is also based on the efforts to create a representative collection of historical materiel. We have adapted and used this method since. It consists of a historical analysis of one businesssector at a time. Through the analysis we get a picture of the structural changes in the sector and which historical perspectives we ought to collect. We furthermore investigate which businessarchives that already has been collected by Erhvervsarkivet and other danish archives. When this and some more work have been done, we name the

*businesses and organizations which we believe to be the most important. And then we try to get them.*³¹

Muutokset asiakirjallisen tiedon säilytysmuodossa kohti sähköistä säilytystä on pakottanut suunnittelemaan arkiston muodostusta uudelleen ja luopumaan osittain sektorianalyysistä perinteisessä muodossaan. Projekti on ollut valtionarkiston yhteinen.³² Liljegren jatkaa, että vaikka arkistolla on kunnianhimoinen tavoite tallettaa tietyn sektorin aineistoa, joutuvat hekin tyytymään siihen mitä saavat. He käyvät luovutettavasta aineistosta neuvotteluja yritysten kanssa ja ovat aktiivisesti yhteydessä niihin mahdollisiin arkistonluovuttajiin, joiden toimialoihin on sektorianalyysin perusteella keskitytty.

Tanskan valtionarkiston alaisuudessa toimivalla Erhvervsarkivetilla on arkistossaan 50 hyllykilometriä aineistoa. Erhvervsarkivet näkee arkiston tutkimusorganisaationa muiden arkiston perustehtävien lisäksi.³³ Arkiston rahoitus tulee täysin valtiolta. ELKA on myös pääosin valtion rahoittama keskusarkisto, mutta ELKAssa säilytystä markkinoidaan yrityksille palveluna, josta ELKA perii kohtuullisen palvelumaksun.³⁴ ELKAssa hyllykilometrejä on täytynyt noin 27. Yksittäisen siirrettävän arkiston koko voi olla valtava, kymmeniä, jopa satoja hyllykilometrejä, joten siihen on väistämättä kohdistettava seulontaa.

ELKAssa ei ole käytössä mitään yleispätevää normia arkistojen seulontaan. Osa aineistosta saadaan valmiiksi seulottuna ja luetteloituna. Tähän myös kannustetaan siten, että hyllyvalmis arkistomateriaali otetaan vastaan ilmaiseksi ja

³¹ Sähköpostikirjeenvaihto Tanskan elinkeinoarkiston Lone H. Liljegrenin kanssa 10.11.2010. Tekijän hallussa.

³² SABA-projekti.

http://www.sa.dk/content/dk/aflevering_til_arkiverne/aflevering_af_digitale_privat_arkivalier. 3.3.2014.

³³ http://www.sa.dk/content/dk/om_statens_arkiver/organisation/erhvervsarkivet/om_erhvervsarkivet

³⁴ Elinkeinoelämän keskusarkiston rahoituksesta noin 10% tulee yrityksiltä perittävistä palvelumaksuista. <http://www.elka.fi/kotisivu/index.php?id=73>. 4.3.2014.

järjestämättömästä taas peritään maksu. Lisäksi ELKAlla on tiettyjä sektoreita, joiden arkistoja hankitaan erityisesti ja jotka myös säilytetään laajemmin. Erityisesti pienten ja keskisuurten yritysten arkistoja kaivataan.³⁵ Tämä käytäntö perustuu perusteltuun käsitykseen, että joistakin yrityksistä on säilynyt hyvin vähän aineistoa. Hyvä esimerkki on Mikkosen kyläkaupan arkisto, jonka saamista kokoelmiinsa ELKA mainostaa myös verkkosivuillaan. Pk-yritysten arkistot ovat muutenkin harvinaisempia kuin suurten yritysten ja ELKAN sivuilla syyksi epäillään joko tietämättömyyttä luovutusmahdollisuudesta tai sitten asiakirjojen arvoa ei ymmärretä ja siksi niitä ei säilytetä.³⁶ Tämä johtaa väistämättä siihen, että käytettävissä oleva arkistoinen tarjoaa lähinnä suurten yritysten historiaa³⁷ ja pienten paikallisesti tärkeiden toimijoiden jälki jää hämärään.

ELKAN johtaja Jarmo Luoma-Aho kuvaa seulonnan hankaluutta elinkeinoelämän Prima -lehdessä.³⁸ Aineisto saattaa sisältää paljon sellaista ydintoimintaan kuulumatonta materiaalia, jolla voisi olla käyttöä muussa tutkimuksessa. Varsinkin teollisuuden ja pankkien aineistossa on paljon tavallisesta ihmiselämästä kertovaa materiaalia. Toinen monipuolisen aineiston tuoma huoli on sen luettelointi niin, että asiakirjoja voisi hyödyntää monenlaisiin tutkimuskysymyksiin. Arkistojaan luovuttavat eniten suuret yritykset ja pienten yritysten arkistoja ELKAssa kaivataan lisää. Esimerkiksi kyläkauppojen arkistojen vähäisyys on tunnistettu³⁹. Mahdollisen arkistonmuodostajaan kohdistumattoman tutkimuskäytön tunnistaminen ja monimuotoista tutkimusta palveleva luettelointi

³⁵ ELKAN kehittämispäällikkö Olli Almin haastattelu, toukokuu 2010.

³⁶ <http://www.elka.fi/kotisivu/index.php?id=7&page=Ajankohtaista>. Viitattu 2.9.2011

³⁷ Suurilla yrityksillä tarkoitetaan yleensä taloudellisessa mittakaavassa suurimpia teollisuusyrityksiä, pankkeja, vakuutusyhtiöitä ja keskusliikkeitä. Esim. Cassis, Youssef, Big Business: the European experience in the twentieth century, Oxford University Press, 1997, 5.

³⁸ Prima, Elinkeinoelämän keskusliiton lehti, 5/2013, 30-33.

³⁹ Taustakeskustelut Olli Almin kanssa 2010. Tekijän hallussa.

asettaa arkistoammattilaiselle kovat vaatimukset. Arkiston järjestäminen, seulonta ja luettelointi eivät onnistu ilman arkistonmuodostajan yhteiskunnallisen kontekstin ymmärtämistä. Molemmissa elinkeinoarkistoissa on voimakkaasti sisäistetty arkiston rooli asiakirjan ja yhteiskunnallisten merkitysten välittäjänä.

2.2. Arkistolaitos ja lainsäätävä normin määrittelijöinä

Arkistolaitos on Suomessa ylin arkistohallintaa ohjaava viranomaisorganisaatio. Se toimii opetus- ja kulttuuriministeriön alaisuudessa. Arkistolaitoksen etusivulla todetaan, että ”arkistolaitoksen tehtävänä on varmistaa kansalliseen kulttuuriperintöön kuuluvien asiakirjojen säilyminen ja edistää niiden tutkimuskäyttöä. Tehtäviin kuuluu myös alan tutkimus- ja kehittämistoiminta.”⁴⁰ Edelleen toimintaa kuvataan arkistolaitoksen organisaatiosivuilla: ”Arkistolaitos vastaa osaltaan siitä, että kunkin aikakauden yhteiskunnallisesta todellisuudesta säilyy tutkimukselle aito ja todistusvoimainen kuva.”⁴¹ Arkistolaitoksella on lakiin perustuva oikeus antaa määräyksiä viranomaisen arkistoaineiston säilytyksestä ja seulonnasta. Laki koskee suoraan myös sellaista yritystä tai yhteisöä, joka hoitaa viranomaisen tehtävää.⁴²

Arkistolaitoksen määräysvalta kohdistuu ennen kaikkea julkiseen hallintoon, kuten valtion ja kuntien viranomaistoimintaan, mutta kuten arkistolaitos itse ilmaisee, on sen yksi keskeinen tehtävä varmistaa kunkin aikakauden jälkien säilyminen mahdollisimman todistusvoimaisena. Todistusvoimaisuuden säilymisen taustalla on aina suunnitelmallisesti ja perustellusti toteutettu arkiston muodostus ja seulonta. Nämä ovat samalla tärkeimmät arvonmäärityksen ja käytettävyyden

⁴⁰ <http://www.arkisto.fi/> 3.3.2014

⁴¹ <http://www.arkisto.fi/fi/arkistolaitos> 3.3.2014

⁴² Arkistolaki (831/1994) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1994/19940831> ja asetus arkistolaitoksesta (831/1994 ja muut. 173/2004).

työkalut, joilla valikoidaan säilyttämisen arvoinen aines seulottavasta, hävitettävästä aineksesta ja taataan asiakirjallisen tiedon käytettävyys tutkimuksessa. Koska arkistolaitos on arkistonmuodostuksen ja seulonnan ylin viranomainen, katson perustelluksi käydä tässä läpi arkistolaitoksen yleisohjeita arkistonmuodostuksen suunnittelusta ja seulonnasta. Ne ovat sovellettavissa myös muiden organisaatioiden ja yhteisöjen arkistoinnin suunnitteluun. Jäljempänä tarkastellaan erikseen yritysarkistojen ohjausta ja työkaluja.

Arkistoaineiston jälkikäteisseulonta tapahtuu asiakirjan aineiston aktiivivaiheen jälkeen ja sitä on käsitelty laajasti edellisessä luvussa. Asiakirjamäärän paisuessa hallinnon tehtävien lisääntymisen myötä alkoi etukäteisseulonnan merkitys kasvaa ja asiakirjoille on alettu antaa säilytysaikoja jo niiden syntyvaiheessa. Varsinkin sähköisessä säilyttämisessä säilytysaikaa määrittelee asiakirjan metatieto. Säilytysaika myös ohjaa asiakirjatyypin arkistointia omiksi kokonaisuuksikseen. Arkistonmuodostussuunnitelma (jäljempänä AMS) on kaiken arkistohallinnan perustyökalu, jota neuvotaan käytettävän myös yrityksissä. Tässä luvussa ei avata AMS:aa perusteellisesti, vaan keskitytään niihin elementteihin, jotka liittyvät asiakirjan rooliin arvonmäärityksessä.

AMS tuli viranomaistoiminnassa velvoittavaksi uusitun arkistolainsäädännön myötä 1980-luvulla. Hyvin tehty AMS ottaa huomioon organisaation perustehtävän ja erityispiirteet ja ohjaa eri asiakirjakokonaisuuksien säilytysaikoja ja hävittämistä. Arkistolaitoksen suosituksessa AMS -periaatteiksi⁴³ arkiston hallinta perustuu elinkaaren käsitteelle. Asiakirjan elinkaari alkaa sen laatimisesta tai vastaanottamisesta ja päättyy loppupäässä pysyvään säilytykseen tai

⁴³ Arkistolaitos, Suositus arkistonmuodostussuunnitelman laadinnan, käytön ja ylläpidon periaatteiksi arkistolain 4§ nojalla. <http://www.arkisto.fi/normit/arkistolaitoksen-suositus-arkistonmuodostussuunnitelman-periaatteiksi-asiakirja/#3>. 3.3.2014.

hävittämiseen. Elinkaari voidaan edelleen jakaa kolmeen osaan: aktiivi-, passiivi- ja historialliseen vaiheeseen. Aktiivivaiheessa asiakirjaa käytetään sen syntykontekstissa. Passiivivaiheessa asiakirjaa ei käytetä, mutta sitä on säilytettävä niin kauan arkistossa, kunnes se ei ole enää todistusvoimaltaan tarpeellinen. Tarpeettomat asiakirjat on arkistolain 13§ mukaan hävitettävä. Eri asiakirjoilla on erilaisia vaatimuksia säilytyksen suhteen. Esimerkiksi viranomaisen pöytäkirjat säilytetään ikuisesti, sillä niiden todistusvoima jonkin päätöksen lainvoimaisuuden takeena ei lakkaa. Asiakirjan historiallinen vaihe aloittaa asiakirjan uuden elämän tutkimuslähteenä, todisteena menneisyydestä. Asiakirjaa voidaan käyttää lähteenä eri asiaan kuin mihin se on alun perin luotu.

Mikäli elinkaarimallia tarkastelee tutkimuksen näkökulmasta, korostuu asiakirjan elinkaaren viimeinen, historiallinen vaihe. Koska arkistohallinnan yksi perustehtävä on varmistaa menneisyyden todisteiden käytettävyys tutkimuksessa, tulee tämän ohjausperiaatteen näkyä myös arkistonmuodostussuunnitelmassa. Elinkaarimalli ja arkistonmuodostus muodostavat syklin, jossa historiallisen vaiheen tarpeet ohjaavat suunnittelua. Arkistolaitos määrää viranomaisen säilyttämään tietyt keskeiset asiakirjat pysyvästi ja ottamaan pysyvään säilytykseen sen lisäksi asiakirjoista otantana tietty osuus. Suomessa käytetään kronologiaotantaa organisaatioiden tärkeistä vaiheista, aikasarjaotantaa määrävuosin ja varsinkin henkilöasiakirjoihin syntymäpäiväotantaa⁴⁴. Muutoinhan henkilötietoja sisältävät asiakirjat tulee hävittää. Näin varmistetaan myös arkaluontoisten asiakirjojen tutkimuskäyttö. Näiden asiakirjojen salassapitoaika on pitkä, usein vähintään 20 vuotta kuolemasta, jotta asiakirjajulkisuus ei vahingoittaisi henkilön yksityisyydensuojaa.

⁴⁴ Arkistolaitos 2006.

Otantojen ja lakisääteisesti pysyvästi säilytettävien asiakirjojen⁴⁵ ohella kukin organisaatio saa itse arvioida tarpeensa säilyttää osa asiakirjoista pysyvästi. Säilytysajoissa tulee ottaa huomioon erilaiset valvontalainsäädännön vaatimukset säilytykselle. Arkistolaitos ei anna muun aineiston osalta yksiselitteisiä säilytysohjeita. Kaikki sellaiselta aikakaudelta säilyneet asiakirjat, jolta aineistoa on säästynyt vain vähän, suositellaan säilytettäväksi pysyvästi. Arkistolaitoksen ohje on, että kaikki ennen vuotta 1920 syntyneet asiakirjat säilytetään pysyvästi. Usein esimerkiksi paikallinen historiatieto talletetaan organisaatioissa huolellisesti.

Arkistolaitoksen lisäksi on myös muita muistiorganisaatioita, jotka pyrkivät tallettamaan asiakirjallista tietoa. Kansalliskirjaston⁴⁶ tehtävänä on tallettaa kaikki kotimainen julkaisutuotanto. Aineisto toimitetaan kansalliskirjastolle vapaakappaleina, jotka arkistoidaan yhteiseksi kulttuuripääomaksi. Vapaakappaleiden luovutusvelvollisuus perustuu lakiin kulttuuriaineistojen tallettamisesta ja säilyttämisestä (1433/2007)⁴⁷. Laki koskee kaikkea Suomessa julkaistuja painotuotteita, äänitteitä, verkkojulkaisuja ja lomakkeita. Julkaisijan käsite on kansalliskirjaston tallennuskontekstissa hyvin laaja. Vapaakappaleiden toimitusvelvollisuus koskee esimerkiksi pelitallenteiden maahantuojia.

Arkistonmuodostusta ohjaavista laeista tärkeimpiä on Julkisuuslaki⁴⁸. Julkisuuslaki perustuu julkisuusperiaatteelle, jonka mukaan kaikki viranomaisen toiminta on julkista, ellei jokin erityislaki erikseen kiellä asian julkisuutta. Rajoittavia erityislakeja ovat mm. henkilötietolaki (523/1999), laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000) ja laki potilaan asemasta ja oikeuksista

⁴⁵ Arkistolaki 8§

⁴⁶ Kansalliskirjasto, <http://www.kansalliskirjasto.fi/julkaisuala/vapaakappaleet.html>. 3.3.2014.

⁴⁷ Laki kulttuuriaineistojen tallettamisesta ja säilyttämisestä (1433/2007).
<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2007/20071433>. 3.3.2014.

⁴⁸ Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1999).
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990621>. 3.3.2014.

(785/1992). Nämä rajoittavat erityislait sitovat myös suoraan kaikkia yrityksiä ja yhteisöjä, jos niiden toiminnassa käsitellään edellä mainittujen lakien piiriin kuuluvia tietoja. Esimerkiksi henkilötietolaki koskee suurinta osaa yrityksistä, sillä lähes kaikkeen liiketoimintaan kuuluu edes jonkinlainen asiakasrekisteri.

Arvonmäärityksen näkökulmasta tiukka yksityisyyden suoja voi kääntyä tutkimuksellista intressiä vastaan, jos henkilöiden tunnistetiedot poistetaan, kuten Ruotsissa tai hävitetään kokonaan. Vahvaa yksityisyydensuojaa korostavaa seulptapolitiikkaa kutsutaan yleisesti ”eettiseksi seulptonnaksi” (ruots. *etisk gallring* tai *integritetsgallring*). Ajatus eettisestä seulptonnasta syntyi samaan aikaan yksityisyyden suojaksi säädettyjen lakien kanssa. Ruotsissa sillä on pitkät perinteet. Suomessa arkistolaitos on tähän saakka pitänyt tiukasti kiinni siitä, että tieteen ja tutkimuksen tarpeet menevät tässä asiassa yksityisyydensuojan edelle. Asia on tullut taas ajankohtaiseksi sähköisten asiakasjärjestelmien yleistymisen myötä kun on säädetty lukuisia eri rekistereitä koskevia lakeja.

Suomessa, kuten muissakin pohjoismaissa henkilötietojen suoja on korkea. Eduskunnan perustuslakivaliokunta on linjannut, että henkilötietojen käsittelystä, säilytyksestä ja hävittämisestä on aina säädettävä lailla. Tämä lainsäädäntö toimii osaltaan eettisenä seulptontana, ainakin yksityisten arkistonmuodostajien osalta, joilta ei edellytetä otantamenetelmää. Tämä linjaus perustuu perustuslain 10§ ja useat uusista rekisterilaeista määräävät suoraan rekisteritiedon hävittämisestä. Kansallisarkiston kehittämisspäällikkö Markku Leppänen on jo vuonna 2003 kritisoinut tätä linjausta ja esittänyt, että lainvalmistelu olisi edellyttänyt asiakirjatiedon kokonaisvaltaista arvonmääritystä.⁴⁹ Arkistoneuvos Eljas Orrman

⁴⁹ Leppänen, Markku, Eettiset kysymykset arvonmäärityksessä, julkaisematon esitelmä 7.11.2003.

vaatii myös arkistolaitosta mukaan rekisterilakien valmisteluun.⁵⁰ Nyt arkistolakia ollaan uudistamassa juuri sähköisen säilyttämisen ja digitaalisen käytön lisääntyessä. Lakia valmistelevalle työryhmälle toimikausi kestää vuoden 2014 loppuun. Samalla tarkastellaan arkistolaitoksen tehtäviä.⁵¹

Valtio tukee yksityisten arkistojen säilymistä ja käytettävyyden turvaamista valtionavulla.⁵² Laki turvaa pysyväisluontoisen rahoituksen niille arkistoille, joilla katsotaan olevan huomattavaa tieteellistä merkitystä. Esimerkiksi ELKA kuuluu pysyvän tuen saajiin. Arkistoalalla tapahtunut muutos kohti sähköistä toimintaympäristöä ja toisaalta kasvaneet aineistomassat ovat aiheuttaneet tarpeen lain muutokselle. Lakimuutosta valmistellaan parhaillaan opetus- ja kulttuuriministeriössä. Arkistolaitos ja arkistojen edustajat ovat asiantuntijoina mukana lain valmistelussa.⁵³

Arkistolaitoksen kehittämispäällikkö Markku Leppänen luettelee mielestään yleisesti hyväksyttäviksi arvonmäärityksen eettisiksi arvoiksi tieteen ja tutkimuksen vapauden, demokratian tukemisen, yhdenvertaisuuden asiakirjojen edustavuudessa, vähemmistön oikeudet, yksityisyyden suojan, (seulonnan) maltillisuuden vs. tehokkuuden ja seulonnapäätösten läpinäkyvyyden. Tutkijat eivät Leppäsen mielestä ole osallistuneet tarpeeksi seulonnapäätösten arviointiin ja esittää yhtenä mahdollisuutena lausuntomenettelyn käyttöönottoa Iso-Britannian ja Yhdysvaltojen tapaan. Paineet seulonnan tehostamiseksi kasvavat jatkuvasti asiakirjallisen materiaalin määrän paisuessa. Tavoite on, että 10 - 15 % aineistosta otetaan

⁵⁰ Orrman, Eljas, Asiakirjojen seulonnan ja julkisuudesta tutkimusta säätelevinä tekijöinä. Tieteessä tapahtuu 3/2012, 26-33.

⁵¹ Opetus- ja kulttuuriministeriö, Arkistolain uudistus, http://www.minedu.fi/OPM/Tiede/vireilla_tiede/arkistolaki/index.html?lang=fi. 18.3.2014.

⁵² Laki yksityisarkistojen valtionavusta (1006/2006).

⁵³ Opetus- ja kulttuuriministeriö, http://www.minedu.fi/OPM/Verkkouutiset/2013/10/Yksityiset_arkistot.html. 18.3.2014.

pysyvään säilytykseen. Tällä hetkellä pysyvästi säilytetään n. 20 % kaikesta asiakirja-aineistosta. Seulontapäätöksessä on lopulta aina kyse arvovalinnoista ja päätös tehdään kunkin hetken parhaan tiedon mukaan. Ratkaisujen jälki näkyy yleensä vasta ajan saatossa. Historiantutkijat ovat pitkään olleet huolissaan seulonnan väärinkäytöstä kiusallisen todistusaineiston hävittämisessä. Suomessa säilytysaste on melko suuri, anglosaksisissa maissa kokonaismäärä jää alle 10 prosenttiin. Arkistolaitos onkin perustanut vuonna 2012 erityisen seulontakollegion, jonka tarkoituksena on keskustella tutkijoiden kanssa pysyvästi säilytettävän aineiston seulonnasta. Etenkin sähköinen aineisto vaatii seulonnan periaatteiden kehittämistä.⁵⁴

Julkisuuslaki on arkistonmuodostuksen suunnittelulle tärkeä periaate, sillä toimiva julkisuusperiaate edellyttää asiakirjojen saatavuutta ja käytettävyyttä. Lisäksi julkisuusperiaate edellyttää asiakirjojen ja vireille tulleiden asioiden rekisteröintiä, jotta niiden käsittelyhistoria olisi aukoton ja läpinäkyvä. Useimmissa organisaatioissa asianhallintaa varten on erillinen tietojärjestelmä, jossa avattu asia saa oman diaarinumeronsa.

2.3. Yritysten arkistoinnin ohjaus

Varsinaisia yritysarkistoja alettiin perustaa vasta hieman toistasataa vuotta sitten. Yksi ensimmäisiä oman arkistonsa perustajia oli saksalainen Kruppin perheyritys, jossa nähtiin tärkeänä oman yrityksen asiakirjallisen tiedon tallentaminen järjestelmälliseksi arkistoksi. Arkistoinnin lähtökohta yrityksissä on oman toiminnan jatkuvuuden turvaaminen. Toiminnan jatkuvuuden turvaamiseksi yrityksissä tulee olla lainsäädännön edellyttämä kirjanpitoaineisto saatavilla. Lisäksi yrityksellä on

⁵⁴ Arkistolaitos, seulontakollegio, <http://www.arkisto.fi/news/723/61/Arkistolaitos-perusti-seulontakollegion>. 18.3.2014.

juridisia velvoitteita suhteessa työntekijöihin ja valvoviin viranomaisiin. Asiakirjojen rooli todisteena yrityksen toiminnan lainmukaisuudesta velvoittaa säilyttämään tiettyjä asiakirjoja määräajan. Tällaisia asiakirjoja ovat mm. tiliasiakirjat, sopimukset ja henkilöstöasiakirjat. Niiden säilytysaika riippuu siitä, kuinka kauan aineistoa tarvitaan todisteena.

Lisäksi keskeisen asiakirjaryhmän muodostavat yrityksen toiminnasta syntyvät asiakirjat, kuten tuotekehittelyasiakirjat sekä suunnitteluasiakirjat. Näitä asiakirjoja tarvitaan yrityksen päätöksentekoon ja toiminnan kehittämiseen.

Liikearkistoyhdistyksen viimeksi julkaistussa arkistointioppaassa kehoitetaan lisäksi miettimään, että mikä arvo tällä aineistolla on myös yrityksen muistina sen jälkeen kun asiakirjoja ei enää aktiivisesti käytetä.⁵⁵

Liikearkistoyhdistys on vuodesta 1977 saakka säännöllisesti julkaissut suosituksia asiakirjojen säilytysajoista ja arvonnäilytyksestä. Säilytysajasuosituksia on muokattu aina yritys- ja kirjanpitolainsäädännön muuttuessa sekä säilytystekniikoiden kehittyessä. Ensimmäinen julkaistu opas ilmestyi vuonna 1981.⁵⁶ Varhaisemmissa oppaissa säilytysajojen määrittelyn peruste oli puhtaasti juridinen eli säilytysajat määriteltiin aineistolle, jolla oli lainsäädännöllinen säilytysvelvoite. Näin ollen oppaan uusintapainos tuli tarpeelliseksi aina joidenkin keskeisten lakien muuttuessa. Näin oli myös vuonna 1998, kun uutena tulivat tuotevastuulaki ja erilaiset laatujärjestelmät. Lisäksi säilytystekniikka toi lisähaastetta ohjeistukseen ja tekniset tallennusvälineet tulivat osaksi arkistonmuodostusta.⁵⁷

⁵⁵ Pureeko ajan hammas. Arkistointi ja asiakirjojen säilytysajat. Liikearkistoyhdistys ry:n julkaisu 17. Liikearkistoyhdistys ry. Helsinki 2001, 10-11.

⁵⁶ Asiakirjojen säilytysohjeet. Liikearkistoyhdistys ry:n julkaisu 12. Liikearkistoyhdistys ry. Helsinki 1990,1.

⁵⁷ Miten säilytän tiedon. Liikearkistoyhdistys ry:n julkaisu 16. Liikearkistoyhdistys ry. Helsinki. 1998, 2-3

Lainsäädäntö määrittelee vain tiettyjen juridista todennettavuutta tukevien asiakirjojen säilytyksen, jotka eivät yleensä ole pysyvästi säilytettäviä (kuten kirjanpitoasiakirjat). Liikearkistoyhdistyksen säilytysaikaperusteissa on kuitenkin alusta asti ollut mukana kohta ”historiallinen todistusarvo”. Sen tarkoitus on muistuttaa asiakirjan arvosta myös niiden aktiiviajan jälkeen. Ilman niitä yrityksen oman historian kartoittaminen on mahdotonta.⁵⁸ Koska kyse on kuitenkin vain suosituksesta ja yrityksissäkin kamppailaan kasvavan paperiasiakirjamäärän kanssa, toteutuvat suositukset varmasti vaihtelevasti. Koska taannehtiva seulonta on usein kallista ja aikaa vievää, suositellaan Liikearkistoyhdistyksen oppaissa alusta saakka arkistonmuodostussuunnitelman tekemistä. Pysyvä säilyttäminen yrityksen arkistossa ei ole aina mahdollista. Pysyvää säilyttämistä muualla kuin päätearkistossa säätelevät esimerkiksi Henkilötietolaki (523/99)7§, joka määrää, että henkilökisteri, joka ei ole enää yrityksen toiminnalle tarpeellinen, on hävitettävä. Sama koskee muutakin arkaluontoista, tarpeettomaksi käynnyttä aineistoa.

Säilytysaikasuosituksissa pysyvästi säilytettäviä asiakirjoja ovat mm. yhteisöasiakirjat, kuten johtosäännöt ja pöytäkirjat, oikeudenkäyntiasiakirjat, keskeiset sopimukset, tilintarkastuskertomukset, vuosikertomukset, hakemistot ja kortistot, liikkeenjohdon kirjeenvaihto, jotkin rekrytointiasiakirjat, henkilöstötiedot, yhteistoiminta- ja työsuojeluasiakirjat, kunniamerkkiluettelot, talousarviot, muutamat rahoitusasiakirjat, kiinteistöjen ja maa-alueiden kartat ja piirustukset, tuotantosuunnitelmat, tuotepiirustukset sekä -kuvaukset, hankinta-asiakirjat, arkistosäännöt sekä omaa toimintaa esittelevät esitteet, tilastot, sisäiset lehdet ja kuva-aineisto.⁵⁹ Lisäksi Arkistolaitoksenkin ohje määrää, että vuotta 1920 vanhempi

⁵⁸ LAY ry. 1990,4.

⁵⁹ LAY ry.2001,23-55.

aineisto säilytetään aina pysyvästi kokonaisuudessaan, sillä tuota varhemmalta ajalta ei ole säilynyt paljoakaan arkistoaineistoa.⁶⁰

Yrityksen oma historia osana yrityksen pääomaa on nimettynä ilmiönä melko uusi. Yrityshistorioita on toki aina kirjoitettu, mutta oman historian määrätietoinen tallentaminen osana arkistonmuodostussuunnitelmaa nähdään nykyisin investointina tulevaisuuteen.⁶¹ ELKAN perustaminen on mahdollistanut yritysten historian tallentamisen paljon laajemmassa mitassa kuin se olisi muutoin ollut mahdollista. Arkiston luovutus tulee ajankohtaiseksi yleensä yrityksen lopettaessa toimintansa tai organisaation muuttuessa. Osio ”Vanha arkisto ja ELKA, yrityksen muisti” julkaistiin ensimmäisen kerran vuoden 1998 arkistointioppaassa. Siinä on tiivistettynä kaikki ne syyt, miksi yrityksen kannattaa tallentaa omaa historiaansa. Lisäksi siinä kuvataan lyhyesti erilaiset arkiston käytön tarpeet joita on tutkijoilla sekä yrityksillä itsellään. Tekstissä korostetaan tutkimuksen näkökulmien muuttumista, enää ei riitä suurmiesten historian kartoittaminen, vaan tarpeet syntyvät usein hyvin käytännöllisistä lähtökohdista. Arkistojen käyttö jaetaan kahteen pääryhmään: tieteellinen tutkimuskäyttö sekä yksittäisen asian tai asiaryhmän selvittäminen.⁶²

2.4. Sähköisen arkistoaineiston arvonmääritys ja säilytys

Erityisen haasteen pysyvästi säilytettävälle aineistolle tuo sähköinen toimintaympäristö. Sähköinen toimintaympäristö on muutakin kuin asiakirjan laatimista ja säilyttämistä sähköisesti. Väline on kasvanut kulttuuriseksi

⁶⁰ Arkistolaki

⁶¹ LAY ry 2001, 77.

⁶² LAY ry. 1998, 62

todellisuudeksi. Sähköinen toimintaympäristö on osa toimintakulttuuria ja virtuaalinen tila, jossa työskentelemme. Informaatioyhteiskunta on vaikuttanut jo tapaamme olla ja ajatella. Varsinkin liike-elämässä informaation käsittely sähköisessä mediassa määrittää toimintaa paljon. Markkinointi, viestintä, rahaliikenne, tuotannonohjaus ja suunnittelu tapahtuvat aineettomasti. Sähköisen aineiston tunnistaminen, säilyttäminen ja nimeäminen informaatiovirran keskeltä tuottavat omat hankaluutensa. Sähköistä toimintaa ei voi arkistoida kuten paperia. Mikäli asiat on rekisteröity asianhallintajärjestelmässä ja ne ovat eläneet elinkaarensa läpi omaan diaarinumeroonsa liitettynä, asioiden keskinäiset yhteydet voidaan tallentaa sähköiseen arkistoon provenienssin kovasti kärsimättä. Mutta miten tulisi säilyttää päivittäistä tietovirtaa, joka tulee sähköpostein, blogeina, kuvina ja sosiaalisessa mediassa heitettyinä kommentteina? Paperimaailmassa oli kirjeenvaihto, diaari, päiväkirjat ja tilikirjat, joiden säilyttäminen ja luettelointi onnistuivat suhteellisen helposti. Informaatioyhteiskunnassa organisaatioissa säilyy varmemmin virallinen, rekisteröity tietoaaines, mutta epävirallisia, ohimeneviä informaation palasia häviää koko ajan.

Muutokset viestintäteknologiassa ovat aina aiheuttaneet muutoksia myös yritysten toimintakulttuureissa.⁶³ Yritykset ovat olleet etujoukoissa hyödyntämässä uutta teknologiaa markkinoilla. Yritykset myös keräävät paljon dataa asiakkaistaan ja nykyisin monilla suuryrityksillä on valtavat tietovarannot käytettävissään.⁶⁴

Julkisessa hallinnossa sähköiseen pysyväsäilytykseen on kehitetty kansallisia ratkaisuja ja standardeja, mutta yksityisellä sektorilla vastaavaa normia ei

⁶³ Müller, Leo ja Ojala, Jari, (toim.) Information flows. New approaches in the Historical Study of Business Information. SKS, 2007, 17-18.

⁶⁴ Niin kutsuttu Big Data tarkoittaa eri järjestelmistä kertyvää tietoa, jota yhdistellään eri rekistereistä kulloisenkin käyttötarkoituksen pohjalta. Esim. keskusliikkeiden etukortit ja verkkohakukoneiden keräämä data.

ole. Sähköisen säilyttämisen ratkaisut ovat kalliita ja työläitä perustaa. Lisäksi haasteena on säilytysmuodon formaattiriippuvuus, jossa kaupallisilla tuotemerkeillä on keskeinen rooli.⁶⁵ Asiakirjan käytettävyys muodostuu säilyttämisestä ja luetteloinnista niin, että se löytyy tarvittaessa helposti eikä häviä tai tärvelly. Sähköisessä ympäristössä tämä tarkoittaa mahdollisimman välineriippumatonta säilytysmuotoa sekä huolellisesti laadittuja metatietoja. Sähköinen säilytys edellyttää säännöllistä kopiointia uudelle tallennusvälineelle ja tarvittaessa konvertointia uudelle formaatille.⁶⁶

Liikearkistoyhdistyksen vuoden 1990 arkistointioppaassa puhutaan vielä magneettinauhoista, mikrofilmeistä ja optisista levyistä.⁶⁷ Opas ei juuri käsittele sähköistä säilyttämistä, mutta korostaa tallennusvälineissä olevan tiedon yksilöinnin ja käytettävyyden turvaamisen tärkeyttä. Vuoden 1998 oppaassa käsitellään jo laajemmin eri tallennusmuotoja, kuten valokuvia, elokuvia, äänitteitä ja videotallenteita. Tuolloin digitaalinen tallentaminen pysyvään säilytykseen oli vasta tulollaan ja Kansallisarkisto hyväksyi vain magneettinauhan ja senkin vain tietyin reunaehdoin. Lisäksi tallenteet oli varustettava selkokielistin rekisterein. Yrityksiä velvoite ei koskenut ja ne saivat järjestää sähköisen arkistoinnin parhaaksi katsomallaan tavalla. Toki tuolloin alkoi jo olla olemassa erilaisia standardeja ja suosituksia sähköiselle säilytykselle. Oppaassa viitataan Suomen vakuutusyhtiöiden keskusliiton suositukseen vuodelta 1992.⁶⁸ Digitaalisen säilytyksen ongelmana on

⁶⁵ Esimerkiksi PDF -formaatti on hyväksytty yhdeksi pysyvästi säilytettävän asiakirjan muodoksi. Formaatin tulee olla yleinen, kansainvälisesti laajalti käytetty, jotta taataan sen lukemiseen tarvittavan tekniikan kaupallisen menestymisen perusteet.

⁶⁶ Arkistolaitos: Usein kysytyt kysymykset. <http://www.arkisto.fi/fi/yhteystiedot/usein-kysytyt-kysymykset/asiakirjahallinto/saehkoeinen-saeilyttaaminen#6>. 2.3.2014.

⁶⁷ LAY ry, 1990, 61.

⁶⁸ LAY ry, 1998, 99-101

alusta asti ollut laitteistojen ja ohjelmistojen nopea vanheneminen. Vaikka koodi säilyisi ikuisesti, niin sen lukemiseen tarvittavat tiedot ja laitteet eivät säily.

Vuoden 2001 arkistointioppaassa otetaan jo laajemmin kantaa tallennusformaatteihin. Tässä vaiheessa yleisimmät tallennusformaatit ovat jo alkaneet hahmottua ja niiden joukosta voidaan erottaa muutamia arkistokelpoisia. Esimerkiksi nyt kovasti yleistynyt digitointi edellyttää asiakirjatiedon muuttamista kuvatiedostoksi siten, että sen tallennusformaatti olisi luettavissa vielä mahdollisimman kauan. Ongelmallisempina oppaassa nähdään sovelluspohjainen data-aineisto, kuten taulukkoaineistot ja tietokannat, joille ei tuossa vaiheessa vielä ollut standardia. Sähköpostin käytölle oli jo olemassa suositus JHS 123.⁶⁹ Vuoden 2001 oppaassa on uutena osio ”Onko tiedosta tullut päiväperho joka häviää jälkeäkään jättämättä?” Siinä pohditaan haasteita, joita sähköinen tallennus tuo perinteiselle arkistoajattelulle, jolle on ominaista ajatus tiedon alkuperäisyydestä ja todistusvoimasta. Näitä haasteita ovat tallennusformaateista johtuvat tulkintaongelmat sekä tiedon helppo muuttaminen, jolloin autenttisuuden takaaminen jää epävarmaksi. Oppaassa ehdotetaan ratkaisuksi käyttökappaleiden erottaminen arkistokappaleista, jolloin alkuperäinen tallenne säilyy koskemattomana.⁷⁰

Ruotsin kansallisarkiston johtaja Jonas Palm kutsuu sähköisen arkistoinnin aiheuttamia kustannusvaikutuksia digitaaliseksi mustaksi aukoksi (digital black hole). Hän vertaa digitaalisen aineiston käytettävyyden kustannuksia paperiaineiston käytön kustannuksiin ja toteaa, että mitä enemmän digitoidun aineiston määrä kasvaa, sitä kalliimmaksi käyvät käytettävyyden kustannukset. Paperiaineiston käyttö

⁶⁹ LAY ry, 2001, 87-98.

⁷⁰ Sama, 101-111.

onnistuu ”pelkillä silmillä”.⁷¹ Argumentti perustuu Ruotsin kansallisarkistossa tehtyihin tarkkoihin laskelmiin.

Koska asiakirjahallinto on viimeisten vuosien aikana siirtynyt lähes täysin sähköiseen muotoon, on Liikearkistoyhdistyksen uusi arkistointiopas keskittynyt siihen. Julkaisu ”Vuodesta sataan, Sähköisten asiakirjojen hallinta ja säilyttäminen” vuodelta 2009 jatkaa edellisen oppaan sisällöllistä antia, mutta se keskittyy nimensä mukaisesti sähköiseen asianhallintaan.⁷² Sähköisessä asianhallinnassa standardoiduilla metatiedoilla on tärkeä merkitys. Metatieto on tietoa tiedosta, joka mahdollistaa sähköisen aineiston kuvailun niin, että siihen voidaan kohdistaa hakuja. Sähköisessä säilytyksessä asianhallinnan rooli vahvistuu, sillä metatiedot annetaan yleensä asiakirjalle jo luontivaiheessa ja ne kulkevat asiakirjan mukana. Yhteisesti käytettävälle metatietorakenteelle on pyritty määrittämään standardeja, jotta sähköisen säilyttämisen järjestelmät tukisivat asiakirjan löytymistä riippumatta siitä, missä ne on tuotettu.

Kansallisarkistolla on oma VAPA-palvelunsa valtionhallinnon organisaatioiden asiakirjojen vastaanottamiselle ja säilyttämiseksi. Palveluun siirrettävän aineiston tulee olla SÄHKE2-normin mukaisessa muodossa⁷³. SÄHKE2-normi on arkistolaitoksen laatima normi (toimii kuten standardi) sähköisesti säilytettävän aineiston metatiedoista. Asiakkaalle tarjotaan mahdollisuutta verrata eri säilytysmuotojen kustannusvaikutuksia hyötylaskurilla.⁷⁴

⁷¹ Palm, Jonas, The Digital Black hole. Päiväämätön artikkeli, 2006.

http://www.tape-online.net/docs/Palm_Black_Hole.pdf

⁷² Vuodesta sataan. Sähköisten asiakirjojen hallinta ja säilyttäminen. Liikearkisto ry julkaisu nro 18. Liikearkistoyhdistys ry. Helsinki 2009.

⁷³ Arkistolaitos, <http://www.arkisto.fi/fi/palvelut/vastaanotto-ja-palvelujaerjestelmae/>. 6.3.2014.

⁷⁴ Excel-pohjainen laskuri, <http://www.arkisto.fi/fi/palvelut/vastaanotto-ja-palvelujaerjestelmae/>. 6.3.2014.

ELKAssa sähköistä säilyttämistä on suunniteltu ja toteutettukin määrätietoisesti. ELKA on vuonna 2011 alkaneessa Capture -projektissa pyrkinyt kehittämään digitaalisen aineiston vastaanottoa ja tietopalvelua kokonaisuutena. Tavoitteena on kehittää avoimelle lähdekoodille perustuvat palvelut tallentamiselle ja pysyvässä säilytykselle. Aineiston käytön painopiste on siirtymässä yhä voimakkaammin verkkoon, joten ELKAssa on nähty tarpeellisenä parantaa myös aineiston luettelointia ja luokittelua. Tietosuojan aiheuttamat rajoitteet ovat tuttuja ja myös verkkoaineiston käyttöä joudutaan rajoittamaan joiltain osin.

ELKAN kehittämispäällikkö Olli Alm on kirjoittanut laajan raportin audiovisuaalisen aineiston digitoinnista. Siinä käsitellään myös laajasti digitoitaviksi valittavien aineistojen valintaperusteita.⁷⁵ Hänen mukaansa valinta perustuu kahteen tärkeään tekijään, aineiston huonoon kuntoon ja käytettävyyden parantamiseen. Taustalla vaikuttaa myös arvonmäärityksen teoria. Tuhoutumassa olevan aineiston pelastaminen on varsinkin videotallenteissa kiireellistä. Lisäksi tämän formaatin katseluvälineet alkavat kadota. Alm vertaa AV-aineiston säilymistä määräaikaaisesti säilytettävään aineistoon, jonka säilytysaika on 30 - 40 vuotta.⁷⁶ Arkistoammattilaiset ovat pakkovalinnan edessä, kaikkea ei voi pelastaa. Tällöin arvonmääritys ja valinta perustuvat uhanalaiseen formaattiin.

Digitoitaviksi valikoidaan ELKAssa erityisesti aineistokokonaisuuksia, jotka ovat olleet suosittuja jo valmiiksi. Lisäksi ajankohtaiset ilmiöt ja kauan unohduksissa olleet aineistokokonaisuudet nostetaan mieluusti esiin.⁷⁷ Alm viittaa myös asiakirjan käyttötarkoituksen muuttumiseen tutkimuskäytössä ja yritysten mahdollisuuksiin hyödyntää digitoitua aineistoa markkinoinnissaan. Alm kuvaa AV-

⁷⁵ Alm, Olli, Digitoitavien videoiden valinta ja esivalmistelu, Elinkeinoelämän keskusarkiston julkaisuja, 17.12.2010, <http://www.elka.fi/useruploads/files/Digivideo.pdf>. 6.3.2014.

⁷⁶ Sama, 9-13.

⁷⁷ Sama, 14.

aineiston arvonmääritystyötä haarukointimenetelmäksi, jossa tulee ottaa huomioon kaikki toimialat. apuna käytetään mm. Tilastokeskuksen toimialaluokitusta. Lisäksi aineisto luokitellaan sisällön perusteella tyypeittäin. Tämän karkean arvion jälkeen suoritetaan sisältöön perustuva valinta. Sisällön arvioinnissa tallenteen informaatioarvo ratkaisee eli digitoitavaksi valittava tallenne sisältää paljon tietoa jostakin asiasta. Seulan tiukkuudesta johtuen valintaa tehdessä tulee koko ajan miettiä, että voiko sama tieto säilyä mahdollisesti jossain muussa muodossa, esimerkiksi valokuvina.⁷⁸

Sisällön arvonmääritys jättää valitsijalle vielä edellä kuvattujenkin vaiheiden jälkeen harkintavaltaa. Siksi aineiston sisällön arvioinnin tueksi Alm on laatinut mallin, jossa arvioidaan aineiston merkitystä organisaation operatiiviselle toiminnalle, oikeusturvan todentamiselle ja sitä, että sisältääkö aineisto historiallista tietoa henkilöistä, laitteista, ilmiöistä, organisaation tuotannollisesta toiminnasta tai muuta sellaista tietoa, joka on tutkimukselle merkityksellistä. Lisäksi tulee ottaa huomioon aineiston ainutkertaisuus suhteessa koko arkistoon ja mahdollinen yhteiskunnallinen merkitsevyys.⁷⁹

Sähköinen aineisto korvaa päätearkistossa paperia viiveellä, koska nyt säilytykseen tuleva aineisto on yrityksissä vanhentunutta. Työtä on tehty kuitenkin sähköisesti jo parikymmentä vuotta, joten ihan pian pääosa tallettavasta aineistosta tulee olemaan sähköistä. Tulevaisuudessa painopiste siirtyy paperiasiakirjojen digitoinnista sähköisen aineiston käytettävyyden turvaamiseen. Elintärkeää sähköisen aineiston säilyminen on yrityksille itselleen. Kuten käyttäjäanalyysistä käy ilmi, ovat arkistojaan luovuttaneet yritykset yksi keskeinen päätearkiston käyttäjäkunta.

⁷⁸ Sama, 19.

⁷⁹ Sama, 20-21.

Varsinkin tuotekehitykseen ja markkinointiin liittyvissä kysymyksissä turvaudutaan mielellään arkistoaineistoon.

2.5. Asiakirjallinen tieto lähteenä

Asiakirjan elinkaaren kolmannessa ja viimeisessä vaiheessa asiakirjalle koittaa uusi elämä lähteenä ja se voi olla hyvinkin aktiivista. Tutkijan olisi hyvä olla tietoinen kulloinkin vaikuttaneista arkistotieteellisistä paradigmoista lähteitä arvioidessaan. Lähdekritiikin teoria on suunnilleen samaa ikäluokkaa arvonmäärityksen teorian kanssa ja arvonmäärityksen teorian ja lähdekritiikin teorian välillä on yhtymäkohtia.

Lähdekritiikki on perinteisesti jakaantunut ulkoiseen ja sisäiseen lähdekritiikkiin. Ulkoinen lähdekritiikki arvioi lähteen alkuperäisyyttä, eheyttä ja aitoutta. Sisäisellä lähdekritiikillä arvioidaan lähdeaineiston kontekstia ja todistusarvoa suhteessa tutkimuskysymykseen.

Rankelainen usko autenttisen historiallisen totuuden löytymiseen menneisyyden omilla ehdoilla ”itsensä sammuttavan” tutkijan toimesta on käynyt samaa tahtia saksalaisen arvonmääritystradition kanssa, jossa keskeisten lähteiden tunnistaminen mahdollisti totuudellisen historiankirjoituksen. Tämä ajattelu tuotti perinteistä diplomatian ja ulkopoliitiikan historiaa, jossa tärkein todistusvoima oli virallisilla valtion asiakirjoilla. Nykyisin perinteinen lähdekritiikki on hylätty ja epävirallisten lähteiden käyttö on hyväksyttyä. Aivan samoin kuin arkistonhoitajalle aineistoa seuloessaan, on historiantutkijallekin tärkeää olla tietoinen asioiden keskinäisistä suhteista ja mahdollisista laajemmista vaikuttimista.

Lähteet ohjaavat historiantutkimusta. Yliopistonlehtori Ritva Koskenniemi on koonnut historianopiskelijoille tutkielman tekemistä varten kattavan ohjeen

lähteiden käytöstä. Hänen kultaisten ohjeidensa ensimmäinen sääntö on: ” Etsi ja löydä aihealue, josta on mahdollista löytää lähteitä. Niitä ilman ei synny historian tutkimusta.”⁸⁰ Tämä osuu suoraan arvonmäärityksen merkitykseen historian tutkimukselle. Ranskalainen taloushistorioitsija Patrick Fridenson katsoo taloushistoriallisen tutkimuksen monipuolistaneen historiallisten lähteiden käyttöä. Ensinnäkin muistihistoriaa on taloushistoriassa tutkittu 1950-luvulta alkaen osana taloushistoriaa ja sitä on pidetty lähdearvoltaan validina ja siihen pätevät aivan samat lähdekriittiset arviot kuin asiakirjatietoon. Toiseksi taloushistorioitsijat ovat viime aikoina laajentaneet merkittävästi erilaisten lähdeaineistojen käyttöä tutkimuksessa. Erityisesti yhteiskunnallisten kytkösten paljastaminen on aiheuttanut muutoksia yrityskulttuureissa. Kolmantena ansiona Fridenson pitää taloushistorian likeistä suhdetta teknologiaan, mikä on pakottanut avaamaan silmät uusille lähteille. Ruotsissa vastaavaa kysymyksenasettelun laajentamista ovat tehneet työväen tutkijat.⁸¹

3. Päätearkiston perustehtävä – asiakkaat vai kulttuuriperinnön säilyttäminen?

Arkistojen päätehtävästä on käyty keskustelua, että pitäisikö arkistojen toimia ihmiskunnan perinnön säilyttäjinä tuleville sukupolville vai taata mahdollisimman laajalle yleisölle mahdollisuus tutkia lähteitä nyt ja rekonstruoida niistä menneisyyttä.⁸² Ensisilmäyksellä nämä kaksi perustehtävää eivät vaikuta toisilleen

⁸⁰ Koskennurmi-Sivonen, Ritva, Historiantutkimus. <http://www.helsinki.fi/~rkosken/hist.html>. 6.3.2014.

⁸¹ Fridenson, Patrick, Business history and history, teoksessa Geoffrey Jones & Zeitlin, Jonathan, The Oxford Handbook of Business History. Oxford University Press, 2008, 10-11.

⁸² Menne-Haritz Angelika, Access-The reformulation of an Arhival Paradigm. Archival Science. vol 1, 2001. s. 58-89.

vastakkaisilta, mutta kyse on näkökulmasta: Kenen ehdoilla arkistoinstituutioita kehitetään, tutkijoiden vai asiakirjojen säilymisen turvaamisen näkökulmasta?

Vaikka kysymykset arkistoaineiston käytöstä ja käytettävyydestä kantavat sisällään edellä kuvatulla tavalla suuria metatason kysymyksiä koko arkistoinstituution tehtävästä, ovat ne perusteltavissa myös käytännön tason informaation tarpeella. Mikäli arkistojen toimintaa perustellaan niiden säilyttämän aineiston merkityksellä, on tärkeää kysyä, että kuka tai ketkä niitä käyttävät. Organisaatioilla on yleensä joku käsitys siitä, kenelle se tarjoaa palveluitaan ja ketkä ovat sen asiakaskuntaa. Arkistoilla on vaihtelevia tapoja kirjata asiakastapahtumia ja yksityisille keskusarkistoille osoittamani sähköpostikyselyn perusteella yksikään arkisto ei ole tehnyt kattavia tilastoja aineistojen käytön jakaantumisesta aiheittain tai asiakirjatyypeittäin. Palveluita kuitenkin jatkuvasti kehitetään ja resursseja kanavoidaan uusien palvelumuotojen kehittämiseen. Käytettävyyden tutkimisessa täytyy ottaa huomioon seulonta, kuvailu, yksityisarkistojen säilytysaikaohjeet sekä arkistojen käyttörajoitukset. Arkiston fyysistä sijaintia tai sähköisiä asiointikanaviakaan ei tule unohtaa.

Lisäksi voidaan perustellusti kysyä, että kuka on arkiston asiakas.

Elinkeinoelämän Keskusarkiston kotisivuilla arkiston ydintehtävää kuvataan näin:

”Toiminnan tarkoitus on turvata suomalaista elinkeinoelämää koskevan historiatiedon ja perinteen säilyminen”. Ydintehtäväksi on siis määritelty säilyttäminen ja nimenomaan historia- ja perinnetiedon säilyttäminen. Seuraavassa esittelylauseessa todetaan tämän tiedon olevan tarkoitettu tutkijoiden käytettäväksi.⁸³

Nämä kaksi perustehtävää eivät sulje toisiaan pois, mutta ne juontavat toisilleen hieman vastakkaisista tarpeista. Säilyttäminen nähdään arkisto-organisaation sisältä

⁸³ www.elka.fi

käsin päätehtävänä kun taas lähteiden käytettävyys ja saatavuus kumpuaa tutkijoiden tarpeista. Käytettävyyttä tutkinut Angelika Menne-Haritz vaatii, että käytettävyys nostettaisiin arkistoissa niiden olemassaolon pääperiaatteeksi ja tämän tulisi näkyä myös asiakaspalvelussa ja keinoissa, joilla asiakirjoja tuodaan yhä enemmän ja helpommin asiakkaiden saataville. Hänen mukaansa arkistoja ei olisi olemassa ilman niitä käyttäviä asiakkaita. Tämä pitää paikkansa siinä mielessä, että julkinen rahoitus on helpompi perustella, jos yhteiskunta saa sen vastineeksi jotain yhteistä lisäarvoa. Terry Cook tekee artikkelissaan ”Evidence, memory, identity and community: Four shifting archival paradigms”⁸⁴ historiallisen läpivalaisun arkistonhoitajan rooliin lähdeaineiston hallinnoitsijana. Arkistonhoitaja ei ole enää Jenkinsonilaisessa mielessä passiivinen, tahdoton asiakirjojen säilyttäjä, vaan aktiivinen arkistoperinnön muokkaaja. Arkistohenkilöstö toimii välittäjänä menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden välillä. Tutkimus ja säilyttäminen voivat tukea toisiaan, kuten käy ilmi arvonmäärittämisestä käsittelevässä luvussa, jossa kuvattiin kahden elinkeinoarkiston hankinta- ja seurantakäytäntöjä. Arvonmäärittäminen edellyttää tutkimuksellista otetta, jotta tutkija saisi käyttöön yhteiskunnallisesti relevanttia lähdemateriaalia. Ainakaan Suomessa arkistoinstituutiot eivät itse näe itseään tutkijavastaisina, vaikka joutuvatkin välillä rajoittamaan arkistoaineiston käyttöä lakiin perustuen. Menne-Haritzin näkökulma tuntuu korostavan asiakirjajulkisuuden demokraattista perustaa ja tähän on Suomessa vastattu monessa hankkeessa, joissa on avattu tietokantoja yleisön käyttöön.

Elinkeinoelämän keskusarkistolla on kolmaskin ydintehtävä, nimittäin edelleen toimivien yritysten juridisen uskottavuuden säilyttäminen ja toiminnan jatkuvuuden turvaaminen. Lisäksi oma historia on toimiville yrityksille tärkeää

⁸⁴ Cook, Terry, ”Evidence, memory, identity and community: Four shifting archival paradigms”. Archival Science nro 13, issue 2-3, 2013,102.

pääomaa, jota voidaan hyödyntää markkinoinnissa ja yrityksen imagotyössä. Tämä ydintehtävä on osittain ristiriidassa käytettävyyden kanssa, sillä käytettävyys ja asiakaslähtöinen orientaatio edellyttävät avoimuutta kun taas yritysten toimintaedellytysten turvaaminen edellyttää joskus arkistoaineiston käytön rajoittamista.⁸⁵ Yritykset toimivat asiakasroolinsa lisäksi myös ELKAN rahoittajina, joko palveluita hankkimalla tai välillisesti elinkeinoelämän keskusliiton kautta. Julkinen rahoitus kattaa n. 80 % ELKAN toiminnasta.

Jos vaaditaan arkistoja toimimaan asiakkaiden tarpeiden ehdoilla, tulisi määritellä ensin asiakkaiden tarpeet. Kuten myöhemmin esitettävä analyysi ELKAN tietopyynnöistä paljastaa, ovat asiakkaiden tarpeet varsin moninaiset. Ja näihin tarpeisiin arkistoammattilaiset pyrkivät vastaamaan kehittämällä arkistoaineiston käytettävyttä monella rintamalla.

3.1. Keitä ovat arkistojen asiakkaat?

Arkistot mielletään usein ennen kaikkea tutkijoiden kansoittamina organisaatioina, joissa tiedon haulle on omat protokollansa ja koukeronsa. Margaret O'Neill Adams on tutkinut Yhdysvaltojen kansallisen arkistolaitoksen käyttäjäkuntaa ja siinä tapahtunutta muutosta digitaalisten arkistotietokantojen ja –kokoelmien yleistyttyä. Käyttäjäkunnan muutos on heijastunut voimakkaasti myös arkistojen henkilökunnan työnkuvaan ja vaatinut uudenlaisia käytäntöjä asiakkaiden palvelemiseksi. Sähköiset palvelut ovat tuoneet arkistojen asiakkaiksi uusia ryhmiä, joilla on erilaisia odotuksia ja palveluvaatimuksia kuin ”perinteisillä” arkiston käyttäjillä. O'Neill Adams korostaa myös toista informaatioaikakauden mukanaan tuomaa muutosta

⁸⁵ Deserno Ineke, The value of international business archives: The importance of the archives of multinational companies in shaping cultural identity. *Archival Science*, vol 9, 2009. s.215-225.

arkistotyöhön, sähköpostin yleistymistä ensisijaisena yhteydenottotapana.

Informaatioteknologia on vienyt palvelumahdollisuudet aivan uudelle tasolle.

Sähköisesti pyydettyjen asiakirjojen digitoitujen kopioiden ja PDF-muotoiset luettelot siirtyvät silmänräpäyksessä asiakkaalle kun ennen oli vain paperiluettelot paikan päällä luettavissa.

Erotellessaan arkistojen käyttäjiä ryhmiin O'Neill Adams viittaa Barbara Graigin vertailevaan tutkimukseen perinteisten arkistoasiakirjojen käyttäjistä. Craig jakoi tutkijat kahteen tyyppiin: historiantutkijoihin ja sukututkijoihin. Nämä kaksi tutkijaryhmää muodostavatkin yleensä suurimman osan arkistojen asiakkaista. Sähköisten palvelujen yleistyttyä tätä asiakasjaottelua on kuitenkin syytä laajentaa. O'Neill Adams jakaa arkistojen asiakkaat ”perinteisiin” tutkijoihin, jotka ovat useimmiten akateemisia ja henkilökohtaisen intressin omaaviin ”informaation etsijöihin”.⁸⁶ Akateemiset tutkijat käyttävät arkistoja yleensä laajemmin ja useampia arkistosarjoja kuin henkilökohtaisen intressin informaation etsijät. Nämä kaksi käyttäjäkuntaa poikkeavat toisistaan oleellisesti, mutta eivät ole toisiaan poissulkevia, sillä molemmat ryhmät käyttävät samojakin asiakirjoja.

Sähköiset palvelut, kuten arkistotietokannat ovat helpottaneet tiedonhakuja oleellisesti ja siten lisänneet arkistojen käyttöä. O'Neillin tutkimuksessa sähköiset palvelut ovat erityisesti henkilöitä hakevien suosiossa. Yhdysvaltojen arkistolaitoksen sähköisestä arkistotietokannasta (Access to Archival Databases =AAD) tehdyistä onnistuneista hakuista 94 % koski yksittäistä henkilöä. Tutkimus perustui kahden vuoden tarkastelujaksoon. Tietokantaan linkitetystä aineistosta 24% sisälsi henkilötietoja.⁸⁷

⁸⁶ O'Neill Adams Margaret, Analyzing archives and finding facts: Use and users of digital data records. Archival Science. Vol 7.2007. s.27.

⁸⁷ Sama. s.30.

Sähköiset palvelut muuttivat myös arkiston henkilökunnan työnkuvaa. Kun tiedot arkistoaineistosta oli nyt löydettävissä tietokannasta ja digitoituina dokumentteina, painottui tietopalvelun työ enemmän kopioiden ja lisäselvitysten tekemiseen ja toimittamiseen. Kokonaistyömäärä ei oleellisesti kasvanut. Perinteisesti tietopalvelussa annetaan lyhyesti faktatietoja asiakirjoista tai opastetaan asiakas itse oikean asiakirjan äärelle. Tämä ei edellytä arkiston työntekijältä täydellistä tietämystä asiakirjojen sisällöstä, mutta edellyttää hakukäytäntöjen hyvää tuntemusta ja ennen kaikkea arkistoaineiston hyvää kuvailutasoa. Nämä palveluodotukset sisältyvät myös sähköisten aineistojen käyttöön.

4. Elinkeinoelämän keskusarkiston arkistoaineistoon kohdistetut tiedustelut

4.1. Tutkimusaineisto

Yksityisiä arkistoja valvova ylin viranomainen eli Arkistolaitos edellyttää yksityisiltä keskusarkistoilta asiakkaiden ja käytettyjen arkistoyksiköiden kirjaamista. Nämä tiedot kerätään arkistoissa yleensä vieraskirjaan ja aineiston tilauslomakkeisiin. Tilauslomakkeissa on vain tutkijan nimi sekä tilattavat arkistoyksiköt, joten ne eivät sovellu ensisijaiseksi lähteeksi asiakkaiden tutkimuskysymysten määrittämiseksi ja olenkin rajannut ne tutkimuksen ulkopuolelle. Joissakin arkistoissa tutkijat saavat täytettäväkseen tutkijakortin, jossa tiedustellaan tarkemmin tutkimuskohdetta. Tutkijasalilappu täytetään vasta arkistossa, kun tiedetään, että arkistoaineistoa on olemassa ja se on paikallistettu

arkistoluettelosta. Olen valinnut tarkastelun kohteeksi nimenomaan tiedustelut, koska ne kuvaavat paremmin arkistoon kohdistunutta kiinnostusta ja sisältävät myös ne tutkimuskysymykset, joihin ei löytynyt arkistoaineistoa ja vastaus jäi siten saamatta.

ELKA on osana uusittua asianhallintajärjestelmää kerännyt asiakastiedusteluista yksilöityjä tietoja vuodesta 2003 eteenpäin.

Aineistotiedustelutietoihin päätyvät kaikki puhelimitse, paikan päällä, kirjeitse tai sähköpostitse saapuneet aineistotiedustelut. Tiedustelutiedoissa mainitaan asiakas, asiakastiedon tarkenne (esim. yritys tai oppilaitos), käsittelijän nimi, päiväys, kuvaus etsitystä tiedosta ja useimmiten myös käyttötarkoitus. Lisäksi tiedustelutiedoissa on vapaamuotoinen kuvaus asian käsittelystä eli mitä tietoja löytyi ja asiakkaalle mahdollisesti toimitettiin. Jokaisella asiakkaalla on numerotunniste ja jokaisella asialla on oma numerotunnisteensa, joten yhdellä asiakkaalla voi olla useita erillisiä ja itsenäisiä tiedustelutapahtumia.

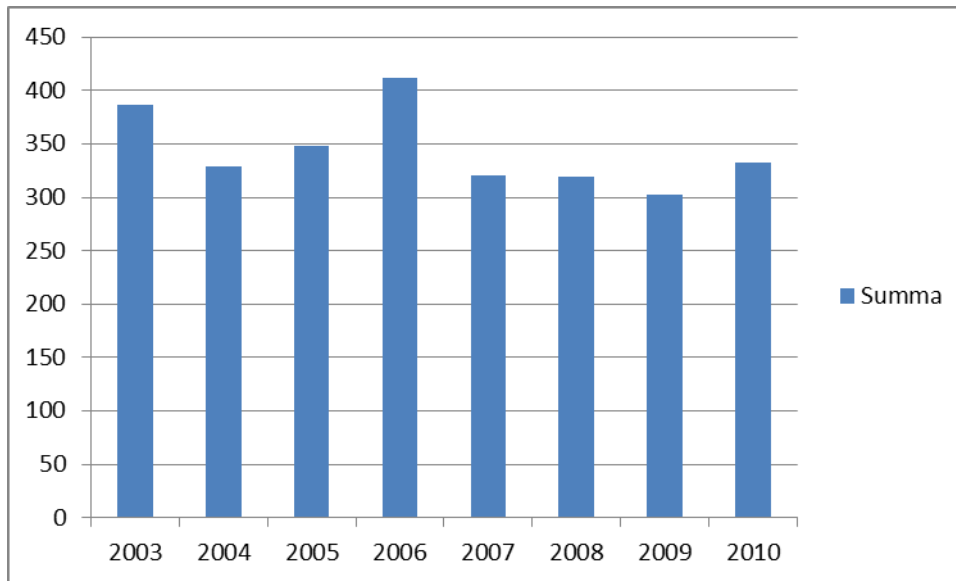
Tiedustelutiedot on saatu ELKasta asiakortteina vuosiraporttien muodossa PDF -tiedostoina. Aineistotiedustelut on listattu asiakkaiden nimen mukaan aakkosjärjestyksessä, jolloin saman asiakkaan kaikki kyseisenä vuonna tekemät aineistotiedustelut ovat yhdessä. Lähdekriittisenä huomiona on todettava, että asiakkaista tallennettu tieto on vaihtelevaa ja informaatioltaan erilaista. Kaikissa tiedusteluissa on kuitenkin mainittu vähintään asiakkaan nimi ja haettu aineisto tai tietosisältö. Tämä vaikeuttaa asiakkaiden aukotonta ryhmittelyä etenkin tutkijoihin ja yksityishenkilöihin ja ryhmittelytietoihin tulee suhtautua pienellä varauksella. Toinen analyysin tekoon vaikuttava seikka ovat tiedusteluihin liittyvät jatkotiedustelut, joihin ei liity uutta informaatiota. Nämä on jätetty säännönmukaisesti laskematta. Siksi tiedustelujen todellinen määrä poikkeaa tämän tutkimuksen laskelmista.

Asiakkaiden tiedustelemat asiakirjatyypit poikkeavat toisistaan.

Asiakirjatyypien määrän ristiin vertaamisen asiakasryhmiin on tärkeää siksi, että arkistot ohjaavat resursseja tietynlaisten asiakirjojen digitointiin ja luettelointiin jollakin perusteella. Vertaamalla kysytyjä asiakirjatyyppejä tiedusteluja tekevien tutkijoiden taustatietoihin saadaan mielenkiintoinen korrelaatio aiheen ja asiakirjatyypin välille. Tiedusteltavien asiakirjojen tyyppi ja fyysinen muoto on asiakasryhmistä poiketen helppo todeta lähes absoluuttisesti ja siinä ei ole tarvinnut käyttää samanlaista tulkintaa kuin asiakkaiden ryhmittelyssä. Asiakirjatyypien analyysi antaa välineet pohtia, kuinka hyvin palveluiden kehittäminen vastaa todellista kysyntää ja arkiston omaa käsitystä omista asiakkaistaan.

Tiedustelujen vuosittainen kokonaismäärä vaihtelee tutkimusajanjaksolla vuosina 2003 - 2010 303 ja 412 tiedustelun välillä. Muutos ei ollut suurta tutkimusajanjaksolla eikä selvää muutossuuntaa aineistotiedustelujen määrässä ole havaittavissa. Tilastoituja tiedusteluita on raporttimateriaalissa enemmän, mutta tässä tutkielmassa on jätetty järjestelmällisesti laskematta tiedusteluun liittyvät jatkotiedustelut, joissa tyypillisesti kysellään lähetyksen tilaa tai palataan jo tehtyyn valokuvatilaukseen. Tämä rajausta on tehty siksi, että muutamalla yksittäisellä asiakkaalla on tapana palata asiaan niin usein, että se vääristäisi kokonaisuutta. Eli mukaan kelpuutetuissa tiedusteluissa on aina jokin asiasisältö ja etsitty asiakirjatyyppejä. Kaiken kaikkiaan mukaan laskettuja tiedusteluita on tutkimusajanjaksolla kertynyt yhteensä 2751 kappaletta.

Kuvio 1: ELKAAan tehtyjen tiedustelujen kokonaismäärä tarkastelujaksolla 2003-2010, omiana asianaan kirjatut

4.2. Erilaiset tutkijaryhmät

Kotisivuillaan ELKA kuvaa asiakaskuntaansa näin: ”Elkassa oleva aineisto on tarkoitettu eri tieteenalojen tutkijoiden sekä muiden tiedon tarvitsijoiden hyödynnettäväksi.”⁸⁸ Olen tässä tutkimuksessa jakanut ELKAN tiedusteluaineiston pohjalta käyttäjät neljään ryhmään sen mukaan, mikä on heidän edustamansa näkökulma haettuun tietoon. O’Neillia mukailleen kaksi keskeisintä käyttäjäryhmää ovat tutkijat ja henkilökohtaisen mielenkiinnon ohjaamat tiedon etsijät. Yrityksestä huolimatta erottelu ei voi olla absoluuttinen, sillä kaikki asiakkaat eivät ole antaneet lähtökohdistaan tai haetun aineiston laadusta niin tarkkaa kuvaa, että erottelun pystyisi varmuudella tekemään. Ero tutkijoihin ja harrastelijoihin onkin enemmän tulkinnan varainen valinta. Suurin osa asiakkaista on kuitenkin kertonut syyn tiedon etsintäänsä ja sen perusteella ero on helppo tehdä. Tutkimusmotiivin määritelmä on

⁸⁸ www.elka.fi

väljä, jotta erilaisia tutkijaryhmiä ei tarvitsisi erotella. Akateemisen tutkimuksen lisäksi tutkimukseksi on laskettu myös kaikki kirja- ja paikallis-, henkilö- ja yrityshistorioiden valmistamisen. Toisaalta kysytyn aineiston laajuuden tai laadun perusteella on voinut päätellä aineiston tulevan tutkimuskäyttöön.

Henkilökohtaisen mielenkiinnon ohjaamat asiakkaat kysyvät lähes poikkeuksetta melko suppeaa tai yksityiskohtaista aineistoa, kuten henkilötietoja, rakennuspiirustuksia tai vaikkapa linja-auton värimalleja. Kuten aiemmin on jo todettu, kysytyn aineiston valtavan heterogeenisyyden perusteella ja vaihtelevasti kirjattujen tietojen takia rajanvetoon tutkijoiden ja harrastajien välillä tulee suhtautua varauksella.

ELKAN säilyttämän arkistoaineiston näkökulmasta oli oleellista erotella vielä kaksi muuta käyttäjäryhmää, jotka ovat tyypillisiä nimenomaan ELKAN asiakkaina. Nämä asiakasryhmät ovat arkistoja luovuttaneet edelleen toimivat yritykset itse sekä työn tai viran puolesta tietoa etsivät viranomaiset ja työntekijät. Itse luovuttamaansa aineistoa käyttävät yritykset muodostavat ELKAN keskeisen asiakaskunnan. Samalla yritysten arkistokäyttö on myös osa yrityksen aktiiviaikaista yritystoimintaa, jossa validi asianmukaisesti tallennettu arkistoaineisto toimii yritystoiminnan juridisena selkärankana. Lisäksi oma historia on monelle yritykselle tärkeää henkistä pääomaa, josta ammennetaan tunnelmaa erilaisiin markkinointitarkoituksiin ja tasavuosisjuhliin. Osa asiakkaista on jäänyt edellä kuvattujen ryhmien ulkopuolelle liian suppean informaation vuoksi ja nämä on laskettu omana ryhmänään ”ei tiedossa”.

ELKAssa tutkimuskäyttö, johon on laskettu kuuluvaksi myös ammattimainen historiikkityö ja paikallishistorioiden kirjoittaminen, kattaa tarkastellusta vuodesta riippuen noin 19-35% kaikista tiedusteluista. Tämä on

kokonaisuuteen suhteutettuna pieni joukko, varsinkin, kun arkistojen olemassaolon perusteluissa korostuu juuri tutkimuskäyttö. Toisaalta voi olla, että juuri tutkijat osaavat löytää arkistoon verkossa olevien tietokantojen avulla ja tulla paikan päälle tilaamaan aineistoa käyttöönsä. Tai sitten ELKA ei ole historiantutkimukselle niin itsestään selvä arkisto. Muihin arkistoihin verrattuna ELKAssa on huomattavasti vähemmän käyntejä, noin 400 käyntiä vuodessa⁸⁹. Mikkelin maakunta-arkistossa vuotuisia käyntejä on reilut kaksi tuhatta. Kansallisarkistossa käyntien ja tilattujen asiakirjojen määrä on laskenut jyrkästi 2011-2012. Sama suunta on myös Mikkelin maakunta-arkistossa.⁹⁰

Mitään tyypillistä tutkimusaihetta ei pysty tiedusteluaineiston perusteella nimeämään. Se johtuu paitsi niukoista tutkimustiedoista, myös erittäin laajasta tutkimusaiheiden kirjosta. Tietenkin talouteen ja yrityshistoriaan keskittyvät tutkimukset edustavat suurta osaa tutkimuksista, mutta joukossa on myös paljon paikallisyhteisöjen tutkimusta ja arjen historiaa, kuten tiettyä esineistöä koskevaa tutkimusta.

Liittyen tutkielman vertailuaineistoksi tehtyyn sähköpostikirjeenvaihtoon Tanskan Ehrvervsarkivetiin Århusiin, kertoi tutkija Lone H. Liljegren tyypillisten arkiston asiakkaiden tutkimusaiheiden käsittelevän jotain yrityssektoria, työmarkkinakysymyksiä ja yksityisten henkilöiden käyttävän arkistoa sukututkimukseen. Paljon tutkittu yksittäinen aihe on tanskalaisten yritysten

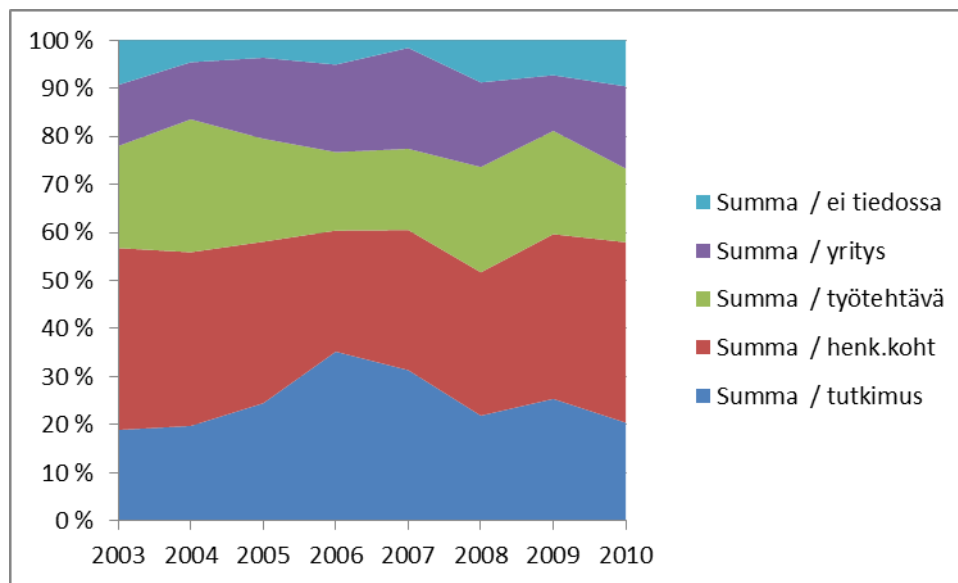
⁸⁹ Prima 5/2013, 30-33.

⁹⁰ Arkistolaitoksen vuosikertomus 2012, 27.

http://www.arkisto.fi/uploads/Palvelut/Julkaisut/vuosikertomukset/suomi2012/Arkistolaitoksen_vuosikertomus.pdf. 18.3.2014.

kaupallinen yhteistyö natsi-Saksan kanssa miehityksen aikana.⁹¹ Suomessa vastaava tutkimus voisi käsitellä esimerkiksi idänkauppaan liittyviä poliittisia merkityksiä.

Kuvio 2: Aineistotiedusteluja tehneet käyttäjäryhmät tarkastelujaksolla 2003 - 2010

4.3. Harrastajat ja oman historiansa tutkijat

25 - 38% osuus ELKAN tiedusteluista koskee yksityisen mielenkiinnon kohteita.

Tälle ryhmälle on tyypillistä etsiä jotain yksittäistä informaatiota, kuten konepiirustusta, henkilötietoa tai valokuvaa. Suurimmiksi harrastajaryhmiksi nousevat tiedustelujen perusteella höyrylaivaharrastajat, linja-autoharrastajat, pienoismallien rakentajat sekä ajoneuvojen entisöijät.

⁹¹ Sähköpostikeskustelu Tanskan valtionarkiston yritysarkiston (Ehrvervsarkivet) osastonjohtajan Lone H. Liljegrenin kanssa 10.9.2010, tekijän hallussa.

Toinen suuri yksityisen mielenkiinnon ohjaama ryhmä ovat sukututkijat, joiden suuri määrä poikkeaa muiden yksityisten keskusarkistojen asiakasryhmistä.⁹² Sukututkija kartoittaa yleensä omien sukulaisensa työhistoriaa yrityksissä, joiden arkistoja ELKA säilyttää. Myös oman työsuhdehistorian selvittely näkyy tiedusteluaineistossa työtodistusten ja työsuhteiden keston paikallistamisena.

Kolmas henkilökohtaisen intressin ohjaama ryhmä ovat vanhan talon remontoijat, jotka etsivät talon alkuperäisiä piirustuksia tai lvi- ja sähköpiirustuksia. Kysytyimpiä aineistoja ovat Puutalon ja Tiiliteollisuuden arkistot. Historiallisten rakennusten tietoja ja vaiheita selvitetään teollisuuskeskittymien ja kartanoiden asiakirjoista, mutta niistä yksittäisen rakennuksen tietojen löytäminen näyttää olevan harvinaisempaa. Neljäs ja pienin ryhmä tässä kategoriassa ovat oikeudellisten asiakirjojen, kuten kauppakirjojen ja kiinteistöasiakirjojen etsijät. Tiedusteluista ei käy kovinkaan usein ilmi, että mihin käyttötarkoitukseen näitä asiakirjoja kysytään, mutta perintö- ja omistuksenmuutossyyt eivät liene kaukana totuudesta.

Muissa yksityisarkistoissa, etenkin Työväenarkistossa, Kansan Arkistossa ja Keskustan ja maaseudun arkistossa henkilöihin kohdistuneet haut olivat yleisiä. Näissä arkistoissa tiedon saatavuutta joudutaan kuitenkin rajoittamaan aineiston sisältämän arkaluontoisen henkilötiedon (poliittinen suuntaus) vuoksi.⁹³

⁹² Sähköpostikysely muille yksityisille keskusarkistoille 31.1.2011. Tekijän hallussa

⁹³ Sama.

4.4. Yritykset ja organisaatiot

Yhteensä noin 32 – 40 % tiedusteluista tulee joko arkistoa säilytykseen luovuttaneilta yrityksiltä tai virka- tai työtehtäviä hoitavilta muiden organisaatioiden edustajilta.

Yritykset ovat selvästikin oppineet hyödyntämään omaa historiaansa tasavuosijuhlinnan osana. Usein yritykset etsivät valokuvia ja historiatietoja vuosijuhlajulkaisuihin tai multimediaesityksiin. Toinen yritysten tiedustelema informaatio liittyy tuotantoon ja käsittää usein piirustuksia, talousasiakirjoja ja tutkimusraportteja. ELKAssa säilytettävä yritysten aineisto on siis tärkeää myös toiminnan jatkuvuudelle eikä aina edusta historianäkökulmaa. Omia arkistojaan hyödyntävät toiminnassaan niin suuret metsäyhtiöt, kaivosteollisuus kuin elektroniikkateollisuuskin. Omaa historiaansa markkinointimielessä hyödyntäviä tiedusteluja en tässä ryhmässä tunnistanut, mutta toisaalta on mahdotonta päätellä, mihin esimerkiksi valokuvat tai vanhat mainokset lopulta päätyvät.

Samankaltaisia tiedusteluja kuin mitä yritykset tekevät omiin aineistoihinsa, tekevät muut yritykset sekä virkaorganisaatiot toistensa arkistoihin. Tyypillisiä tiedusteluja ovat henkilöiden työhistoriaan liittyvät tiedustelut, joita tekevät eläkeyhtiöt, pankit ja vakuutusyhtiöt. Samoja tiedusteluja tekevät myös yritykset omasta henkilöstöstään. ELKAn aineistoa hyödyntävät monet ammattihenkilöt työssään. Näitä ovat arkkitehdit, putkimiehet ja sähkömiehetkin. Onpa joukossa puutarhureita ja sisustussuunnittelijoitakin, joiden työnkuvaan kuuluu esimerkiksi jonkin historiallisen miljöön ennallistaminen ja tueksi etsitään vanhoja valokuvia ja asemapiirustuksia. Eräs suuri tämän kategorian organisaatioryhmä ovat museot ja arkistot, jotka viranhoidossaan etsivät tietoa näyttelyiden rakentamiseen, omalle

asiakkaalleen tai julkaisua varten. Viranomaiset ja yritysten edustajat kysyvät myös neuvoa arkistointiin ja säilytysaikoihin.

4.5. Käyttäjien tausta

Kovin suurta muutosta näiden ryhmien osuuksissa kaikista tiedusteluista ei tarkastelujaksolla tapahdu. Ainoastaan vuonna 2006 tiedustelujen kokonaismäärä hyppää yli neljänsadan ja kaikki tuo lisäys näyttäisi painottuvan tutkimuskäyttöön. ELKA ei sijaitse yliopistokaupungissa, mikä seikka voi vaikuttaa tutkimuskäytön määrään. Joillekin tutkijoille ja korkeakoulujen opiskelijoille voi olla luontaista hakeutua lähialueen arkistoihin ja asioida paikan päällä. Toki aineistoja voi tilata myös etälainana. Tutkimuskäytännöt ovat varmasti muutoksessa ja eri tutkijasukupolvilla voi olla hyvinkin erilaiset tarpeet henkilökohtaiselle palvelulle tai perinteisten paperisten arkistoluetteloiden käytölle. Sähköinen arkistotietokanta ja sähköinen asiointi mahdollistavat tiedustelut ja vaikkapa kaukolainauksen lähiarkistoon. Arkiston olemassaolo vain täytyy olla tiedossa ja tähän varmasti vaikuttaa myös opiskelijan ohjaus tutkimusaihetta mietittäessä. Yliopistoista Helsingin yliopiston yhteiskuntahistorian laitos ja siellä erityisesti talous- ja sosiaalhistorian laitos näkyi usein tiedustelujen asiakastietona. Myös Jyväskylän yliopiston yksittäiset tutkijat ovat ELKAn asiakkaita. Taideyliopistot, Teknillinen korkeakoulu ja Åbo Akademi näkyivät asiakastiedoissa satunnaisesti. Tämän perusteella voisi tehdä varovaisen päätelmän, että opetushenkilöstön omilla tutkimuskokemuksilla ja tiedoilla arkistojen aineistojen käyttömahdollisuuksista on merkitystä aineiston käytölle esimerkiksi opinnäytteissä. ELKAn tiedusteluaineiston

perusteella näyttää siltä, että eniten opinnäytteitä ELKAN arkistoaineistosta tehdään niissä yksiköissä, joissa myös laitoksen opetushenkilöstö käyttää itse arkistoa.⁹⁴

Mikkeli tunnetaan arkistokaupunkina. ELKAN lisäksi siellä sijaitsevat Mikkelin Maakunta-arkisto ja Kansalliskirjasto. Mikkelin Maakunta-arkiston kokoelmiin kuuluvat ainoana arkistona luovutettujen alueiden viranomais- ja seurakunta-arkistot. Maakunta-arkiston sukuselvitysosasto tekee myös kaikki luovutuilta alueilta kotoisin olevien sukuselvitykset esimerkiksi perunkirjoitusta varten. Siksi Mikkelin Maakunta-arkistoa kutsutaan usein sukututkimusarkistoksi. Luulen, että sukututkimuksen suosion ja sijaintinsa vuoksi myös ELKA saa paljon asiakkaita, jotka täydentävät sukututkimusaineistoaan yritysten arkistoista.

4.6. Eri asiakkaat käyttävät erilaisia asiakirjoja

Saadakseni asiakirjatyyppeiden käytöstä yleiskuvan, kyselin eri asiakirjatyyppeiden kysyntää ja käyttötarkoitusta myös muista yksityisistä keskusarkistoista. Näyttää siltä, että arkistoaineiston luonne ja erilaiset käyttöä rajoittavat tekijät ohjaavat asiakirjojen kysyntää. Esimerkiksi Kansan arkiston, Työväen arkiston ja Keskustan ja maaseudun arkiston aineistot sisältävät paljon tietoja henkilön poliittisesta suuntauksesta, joten lähes kaikki henkilöaineisto on siksi salassa pidettävää. Sama tilanne on toimihenkilöarkistossa, jossa säilytetään pääasiassa ammattiliittojen aineistoa. Näissä arkistoissa myös akateeminen perinteinen tutkimus edustaa suurinta ryhmää sukututkimuksen ja henkilötutkimuksen ollessa marginaalista.⁹⁵

⁹⁴ Esimerkiksi Helsingin yliopiston Talous- ja sosiaalhistorian laitoksen professori Marjatta Rahikainen ja Jyväskylän yliopiston Historian ja etnologian laitoksen johtaja Jari Ojala ovat käyttäneet ELKAN aineistoa ja heidän johtamissaan yksiköissä ELKAN arkistoaineistokäyttö on toistuvaa.

⁹⁵ Kysely yksityisiin keskusarkistoihin 2011. Tekijän hallussa

Käyttäjäkunnan ryhmittelyn lisäksi olen jakanut tiedustelumateriaalin asiakirjatyypeittäin viiteen ryhmään lähinnä niiden asiakirjallisen luonteen ja fyysisen muodon mukaan. Ryhmät ovat perinteinen (paperi)asiakirjallinen tieto, valokuvat ja julisteet, piirustukset ja kartat sekä audiovisuaalinen materiaali sekä opastus. Tämä jaottelu on tärkeää siksi, että tiedustelutietojen kattamalla aikavälillä ELKA on kehittänyt ja laajentanut sähköisiä palveluitaan verkossa, mikä on helpottanut tiedonhakua ja laajentanut saatavilla olevaa digitoitua aineistoa. Esimerkiksi Mikkelin ammattikorkeakoulun kanssa yhteistyössä tehty Elka-D -arkisto käsittää valtavan määrän digitoitua filmimateriaalia eri teollisuusyritysten arkistoista. Lisäksi piirustus- ja valokuvarekisteri sekä verkkonäyttelyt palvelevat asiakkaita verkossa. Korrelaatio kysytyn aineiston ja palveluiden kehittämiseen valittujen asiakirjatyypin välillä avaa merkityksiä asiakaskäsityksen ja palveluiden suuntaamisen suhteesta.

Eri asiakasryhmät hakevat erityyppistä arkistoaineistoa, mikä näkyy asiakirjatyypin painottumisena eri tavoin eri asiakkaiden pyynnöissä. Akateemista tutkimusta tekevä tutkija käyttää usein erilaisia asiakirjoja kuin vaikkapa sukututkija. Asiakirjat voivat olla ehdottomasti samojakin, mutta kokonaisuudessa painoarvot vaihtelevat tutkimusaiheen mukaan.

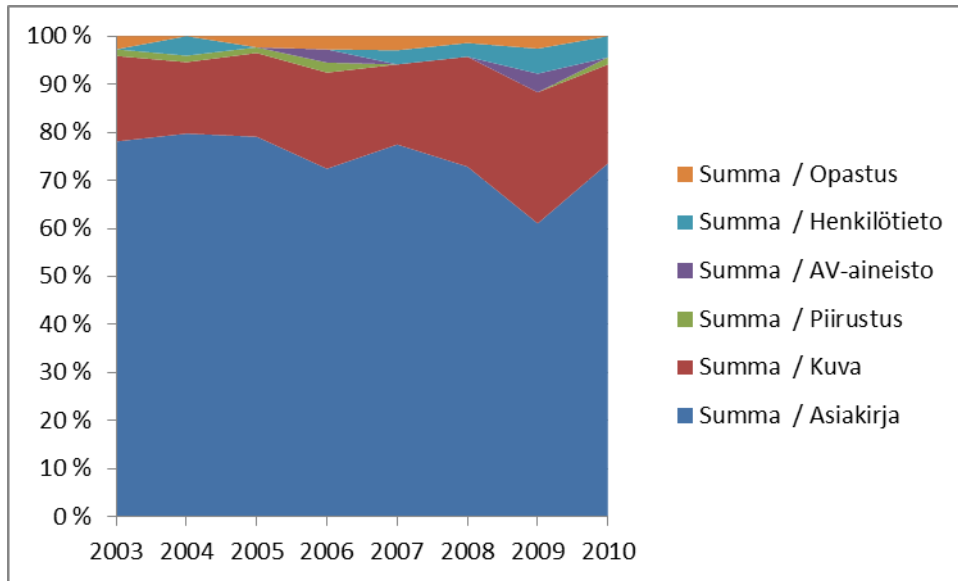
Perinteinen paperiasiakirja on kaikkina tutkimusajankohdan vuosina ollut kysytyin asiakirjatyypin. Tämän selittää se, että tässä asiakirjan muodossa on niin monenlaista tietoa. Tähän ryhmään kuuluvat niin arkistoluettelot, pöytäkirjat, kirjeet, kemialliset kaavat, valmistusselostukset, tulliasiakirjat kuin laina-asiakirjatkin. Siksi kaikissa tiedusteluja tehneissä ryhmissä paperiasiakirjan suhteellinen osuus on ylivoimaisesti suurin. Kun tiedustelutiedossa on mainittu vain etsitty tieto, on mahdotonta esim. tutkijasalilomakkeita näkemättä tietää, mistä tieto lopulta löytyi.

Lisäksi monet selvityspyynnöistä on hoidettu tietopalvelun toimesta, jolloin asiakkaalle annetaan vain lopullinen, löytynyt tietosisältö. Tutkimuskäytössä perinteinen asiakirja on suhteellisesti kaikista suosituin.

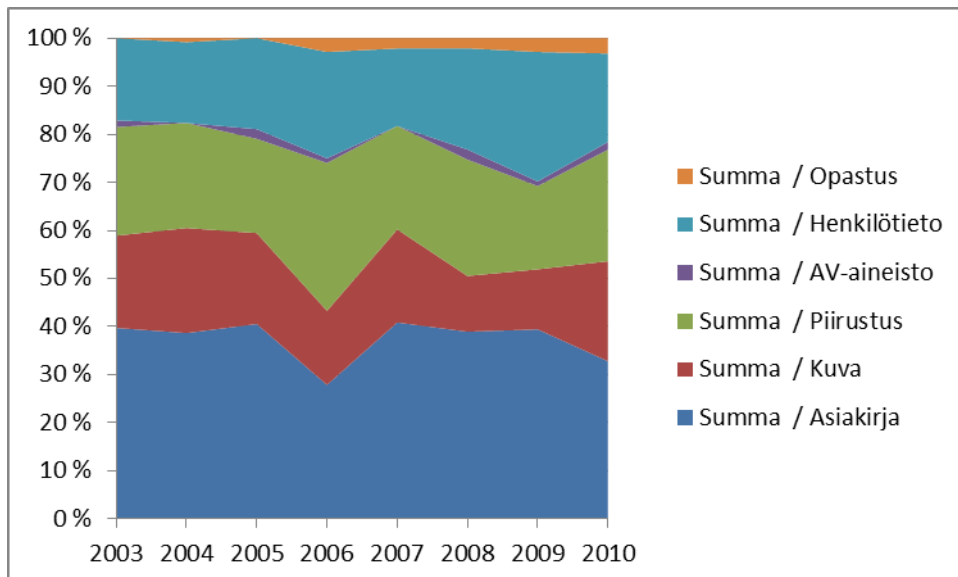
Muut asiakirjatyypit, kuvat, piirustukset, henkilötiedot ja av-aineisto, ovat paljon sisällöltään rajatumpia asiakirjoja. Huomattavaa on, että esimerkiksi piirustusten ja henkilötietojen käyttö on poikkeuksetta, jokaisena vuonna ylivoimaisesti suurinta henkilökohtaisen mielenkiinnon tutkijoilla. Lähes sama tilanne on kuvamateriaalin käytön kohdalla. Tämä kertoo, että ns. harrastajat etsivät useimmiten yksityiskohtaista tietoa hyvin rajatusta aihealueesta, kuten vaikkapa värimalleja tietystä linja-auton korimallista vuodelta 1983 tai piirustuksia remontoitavasta rintamamiestalosta vuodelta 1949. Henkilötietojen käyttö on suurinta sukututkijoiden keskuudessa sekä virkansa puolesta henkilön työhistoriaa selvittelevien toimesta. Tutkijoiden taholta henkilötietoihin kohdistuvia tiedusteluja on hyvin vähän, useana vuonna ei lainkaan, sama pätee piirustusaineistoon.

Tiedusteluissa esiintyneitä asiakirjatyyppejä tutkimusajanjaksolla on kuvattu seuraavissa kuvioissa:

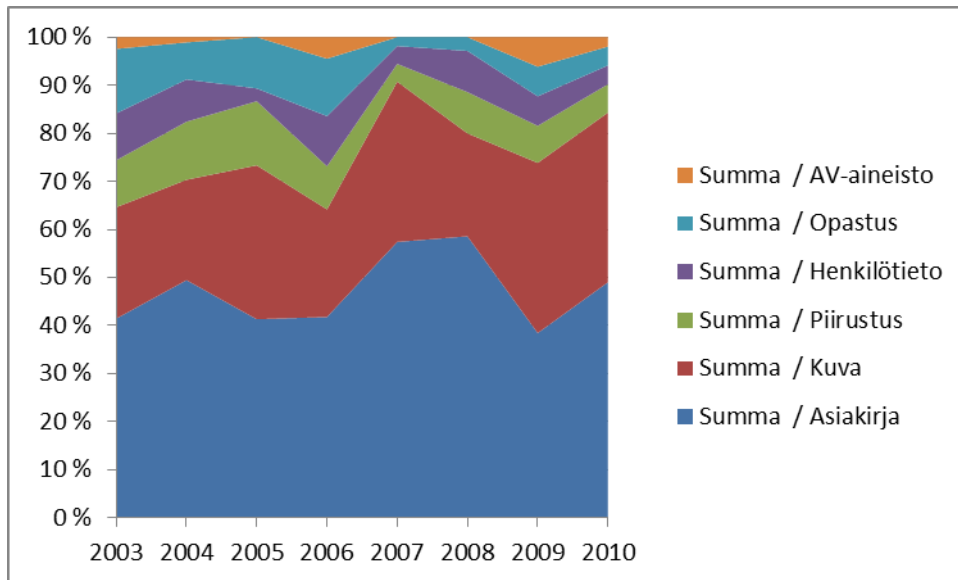
Kuvio 4: Tutkijoiden tiedustelemaat asiakirjatyyppit tarkastelujaksolla 2003-2010. Tutkijoilla perinteinen asiakirja-aineisto on korostunut aineistotiedusteluissa.

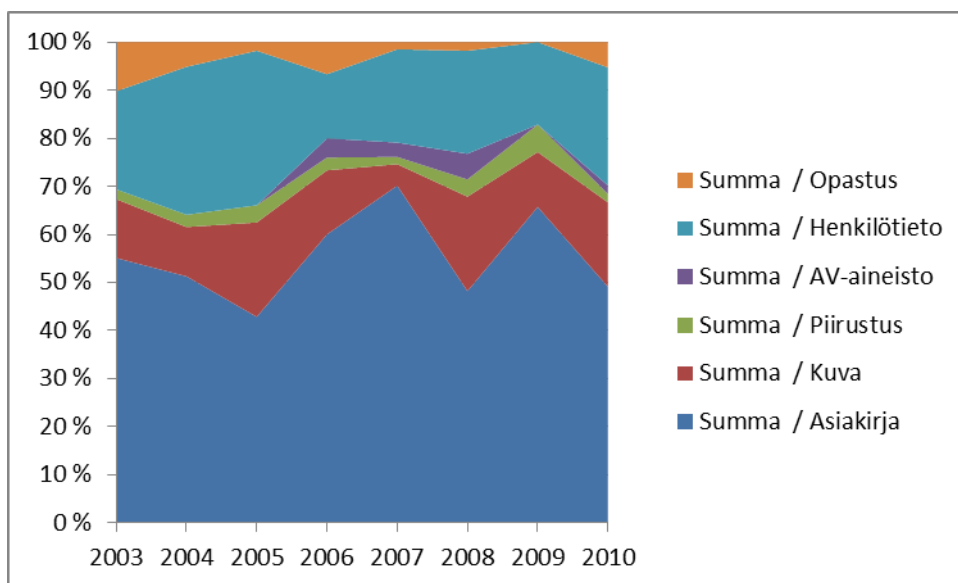
Kuvio 5: Henkilökohtaisen mielenkiinnon ohjaamien tiedustelemaat asiakirjatyyppit tarkastelujaksolla 2003-2010. Jakauma eri asiakirjatyypeille on huomattavasti monipuolisempi kuin tutkijoilla.

Kuvio 6: Työn tai viranhoidon vuoksi tehtyjen tiedustelujen asiakirjatyypit tarkastelujaksolla 2003-2010. Työn puolesta aineistoa etsivillä kuvien osuus oli suuri.

Kuvio 7: Yritysten omaan arkistoonsa kohdistamien tiedustelujen asiakirjatyypit tarkastelujaksolla 2003-2010. Yritykset tarvitsevat usein henkilötietoja ja asiakirjoja.

Tämän jakauman perusteella voi sanoa, että eri asiakirjatyyppeiden käyttö on voimakkaasti jakaantunut tutkimusintressin mukaan. Tutkijat hyödyntävät enimmäkseen perinteistä arkistoaineistoa kun taas harrastajat ovat löytäneet vaihtoehtoiset lähteet. Työnsä puolesta arkiston asiakkaiksi päätyvät käyttävät tasapuolisemmin kaikkia asiakirjatyyppejä, mutta tämä selittyy suuresta ammattien edustajien hajonnasta tämän ryhmän sisällä. ELKA on kehittänyt verkkopalveluitaan erityisesti valokuvien, piirustusten, karttojen sekä av-aineiston etsintää ja selaamista varten. Esimerkiksi valokuvatietokanta antaa mahdollisuuden hakea kuvia usealla tavalla. Hakutuloksena kuvat näytetään esikatselukuvina, joissa on suora tiedustelu- ja tilauslinkki ELKAN tietopalveluun. Kuvajäljennökset voi siis tilata suoraan verkosta vaikkapa liitetiedostona omaan sähköpostiin. Juuri näitä kuvatilauksia tiedusteluaineistossa on paljon.

ELKAssa on tiedostettu sukututkijoiden suuri osuus tutkijakunnassa. Vuoden 2013 viimeisessä Eemeli-verkkolehdessä henkilöhistorian tutkimusmahdollisuuksia on esitelty monesta näkökulmasta ja esittelyssä on eri arkistokokonaisuudet. Lehdessä kerrotaan yksityiskohtaisesti, kuinka päästä alkuun henkilöhistorian tutkimuksissa ja esitellään eri tietokantoja tiedonhakuun ja annetaan esimerkkejä erilaisista henkilöhistorioista. Info-osiossa on lueteltu ELKAN arkistoaineistoon sisältyviä henkilötietoja, joita saattaa löytyä vaikkapa tehtaan urheiluseuran tuloluettelosta.⁹⁶ Samoin harrastajat on huomioitu ELKAssa.⁹⁷

Myös muissa yksityisissä keskusarkistoissa on kehitetty digitointipalveluita palvelemaan suurempaa asiakaskuntaa. Urheiluarkisto ei itse hallinnoin kuva-arkistoa, vaan se kuuluu Urheilumuseon vastuulle. Urheilumuseolla on

⁹⁶ Eemeli-verkkolehti, 1/2013

⁹⁷ Eemeli-verkkolehti, 2/2010

verkkomuseossaan esillä jonkin verran digitoitua aineistoa aihealueittain esitettynä.⁹⁸

Urheiluarkistossa on kuvia asiakirjoihin liitettynä.

5. Käytettävyys eri asiakasryhmien näkökulmasta

Käytettävyttä voi tarkastella monesta näkökulmasta. Käytettävyydellä tarkoitetaan Arkistolaitoksen sanastossa sitä, että ” tietojärjestelmä tai asiakirjatieto on siihen oikeutetuille saatavilla ja hyödynnettävissä haluttuna aikana ja vaaditulla tavalla”.⁹⁹ Historiantutkimuksen kannalta keskeisimmiksi näkökulmiksi nousevat saatavuus, eheys ja luotettavuus. Saatavuudella kuvataan arkistoaineiston paikannettavuutta ja käyttöön saamista. Itse näkisin saatavuuden yhtenä elementtinä asiakirjan olemassaolon. Asiakirja saattaa tuhoutua, joutua hävitykseen seulonnessa tai tarkoituksella tai jäädä kokonaan laatimatta tilanteessa, jossa asiakirjalle ei ole haluttu julkisuutta. Asiakirjan eheydellä tarkoitetaan asiakirjan todennettua historiaa, joka osoittaa aukottomasti eri käsittelyvaiheet. Näin voidaan varmentua siitä, että asiakirjaa ei ole muutettu tai vaihdettu sen valmistumisen jälkeen. Sähköisissä järjestelmissä eheys taataan katkeamattoman prosessin hallinnalla, sähköisellä allekirjoituksella ja asiakirjan lokitiedoilla. Eheyden käsite on keskeinen asiakirjan todistusvoimalle. Arkistolaitoksen sanastossa eheyden käsite jaetaan lisäksi ulkoiseen ja semanttiseen eli sisällölliseen eheyteen.¹⁰⁰ Luotettavuus on arvio asiakirjan sisällön autenttisuudesta asiassa, josta se todistaa.¹⁰¹

⁹⁸ Urheilumuseo, <http://www.urheilumuseo.fi/Default.aspx?tabid=3047>. 6.3.2014.

⁹⁹ Arkistolaitos: Arkistowiki / käytettävyys.

<http://wiki.narc.fi/arkistowiki/index.php/K%C3%A4ytett%C3%A4vyys>. 4.3.2014.

¹⁰⁰ Arkistolaitos: Arkistowiki. <http://wiki.narc.fi/arkistowiki/index.php/Eheys>. 4.3.2014.

¹⁰¹ Sama. <http://wiki.narc.fi/arkistowiki/index.php/Luotettavuus>. 4.3.2014.

Käytettävyyden perusta luodaan arkistonmuodostuksen suunnittelussa, jossa päätetään säilytysajoista ja asiakirjaluokista. Arkistonmuodostuksen suunnitelmallisuuteen vaikuttavat organisaation arkistointipolitiikka, voimassa olevat ohjaavat normit, salassapitokäytännöt sekä mahdollinen aineiston siirto päätearkistoon, jossa asiakirjat luetteloidaan ja asiakirjojen kuvailutieto tallennetaan arkistotietokantaan selailtavaksi. Yrityksissä arkistoinnin suunnittelun motivaatioon vaikuttaa näkemys arkistoinnin hyödyistä ja käsitys omasta historiasta säilyttämisen arvoisena.

Julkinen hallinto ja yritykset hallinnoivat arkistojaan eri lähtökohdista. Kun julkisessa hallinnossa kaiken perusta on viranomaisen toiminnan julkisuus ja todistettavuus¹⁰², on yrityksissä kyse oman toiminnan edellytysten turvaamisesta ja kilpailuaseman parantamisesta¹⁰³. Siksi ohjaavat normitkaan eivät voi olla samat. Yrity Sarkistoja eivät sääntele muut kuin yleis- ja erikoislainsäädäntö ja sekin yleensä koskee vain määräajan säilytettäviä asiakirjoja¹⁰⁴. Lisäksi mitään asiakirjajulkisuuteen velvoittavaa normia ei yritysarkistoissa toistaiseksi noudateta.

Päätearkistossa käytettävyyteen vaikuttavat arkistoaineiston asianmukainen kuvailu ja luettelointi, jolloin tiedon löytyminen helpottuu. Nykyisin arkistoluettelot ovat pääsääntöisesti jo selattavissa sähköisissä tietokannoissa ja pieni osa asiakirjoista on käytettävissä digitoituina sähköisissä arkistoissa. Kuvailu ja luettelointi tulisi tehdä niin järjestelmällisesti ja informatiivisesti, että tieto olisi löydettävissä riippumatta tietopalvelun työntekijän henkilökohtaisesta asiantuntemuksesta. Käytännössä tämä ei ole niin helposti järjestetty, sillä aineisto on

¹⁰² Julkisuuslaki (523/1999).

¹⁰³ Deserno, 2009, 218.

¹⁰⁴ Esimerkiksi tiliasiakirjat ja henkilörekisterit.

sisällöltään hyvin vaihtelevaa. Helppo löydettävyys ja ymmärrettävät tiedonhakukäytännöt palvelevat ennen kaikkea asiakasta.

5.1. Historian harrastaja ja viihdekäyttäjä arvostaa digitoituja aineistoja

Postmoderni kritiikki on korostanut arkistojen erilaisten asiakkaiden erilaisia tarpeita ja arkistoalalla on herätty uudenlaisen käyttäjäkunnan esiinmarssiin. Omasta historiasta ollaan nykyään kiinnostuneita osana identiteetin rakennusta ja esimerkiksi suuret ikäluokat ovat eläköitymässä, mikä tarjoaa enemmän aikaa tutkia omaa menneisyyttä tai suvun vaiheita. Suuret ikäluokat ovat myös ensimmäinen sukupolvi, jonka elinaikana syntyneiden dokumenttien ja audiovisuaalisten muistijälkien määrä on kasvanut valtavasti. Materiaalia nostalgian polttoaineeksi siis on tarjolla. Arkistoissa pyritään vastaamaan tähän kysyntään mahdollisuuksien mukaan.

Erilaiset digitointiprojektit ovat yleistyneet viime vuosina. Esimerkiksi usean menneisyysinstituution yhdessä kehittämä Arjen historia-portaali¹⁰⁵ on digitoinut valtavan määrän ihmisen elämän eri puolia esittäviä valokuvia jäsenmuseoiden ja -arkistojen kokoelmista. Kuvia voi myös tilata itselleen. Helsingin kaupunginmuseo on juuri julkaissut kaikki kokoelmissaan olevat Signe Branderin valokuvat verkossa vapaasti ladattavina tiedostoina.¹⁰⁶ Kokoelmien avaaminen on osa kansallista finna.fi -kokoelmaportaalin käyttöönottohanketta, jossa muistiorganisaatioihin talletettua tietoa pyritään saamaan käyttäjien ulottuville. ELKAssa valokuvarekisteri on kaikkein suosituin palvelu. Verkkosivuilla käy tuhansia asiakkaita vuodessa. Kuvia digitoidaan jatkuvasti arkistojen järjestämistyön

¹⁰⁵ Arjen historia –portaali, www.arjenhistoria.fi

¹⁰⁶ www.finna.fi, sekä Helsingin kaupunginmuseo <http://www.hel.fi/hki/museo/fi/ajankohtaista/uutisia+ja+tapautumia/kaupunginmuseo+avaa+kokoelmiaan+verkossa>

osana. Vaikka kuva ei ole verkossa nähtävillä, löytyvät sen viitetiedot kuitenkin tietokannasta ja kuvan voi tilata.

Suomessa on myös julkishallinnon taholla alettu avaamaan verovaroin kerättyä tietoa vapaasti hyödynnettäväksi. Valtiovarainministeriön hallinnoimassa avoimen tiedon hankkeessa kansalliset datalähteet pyritään avaamaan ja niiden pohjalle kannustetaan kehittämään uusia yrityksiä, jotka voisivat tuotteistaa dataa. Avoin tieto tukee myös yhteiskunnan läpinäkyvyyttä ja demokratiaa.¹⁰⁷

Ihmisten tarve tutustua juuriinsa on lisännyt tämän kaltaista arkistojen ja museoiden ”populääriä” käyttöä ja siksi organisaatiot suuntaavat resursseja verkkonäyttelyihin ja digitoimiseen. Julkista rahoitusta on myös ollut saatavilla nimenomaan tämän kaltaisiin hankkeisiin. Mikkelin ammattikorkeakoulussa digitoidaan myös yksityishenkilöiden 8mm filmejä, C-kasettinauhoja ja VHS-tallenteita maksua vastaan. Tällaiselle palvelulle on paljon kysyntää, koska näiden perinteisten tallennusmuotojen fyysiset materiaalit alkavat tulla käyttöikänsä loppuun. Myös ELKA hyödyntää Mikkelin ammattikorkeakoulun palveluja audiovisuaalisen aineiston digitoinnissa.¹⁰⁸

Yleisradion elävä arkisto on ollut valtavan suosittu. Se pyrkii saattamaan yleisön käyttöön audiovisuaalista materiaalia omista arkistoista. arkiston nettiradio lähettää ohjelmaa tauotta. Elävä arkisto hyödyntää myös sosiaalista mediaa ja blogeja asiakaskuntansa tavoittamiseen. Toimitus kertoo tiedottavansa uusista julkaisuista tiiviisti. Arvonmäärityksen näkökulmasta on mielenkiintoista, että sosiaalista mediaa ja tiivistä yhteyttä asiakkaisiin ei hyödynnetä digitoitavan materiaalin valinnassa. Toimitus kuvaa valintaprosessia: ” Pengomme Ylen arkistoja ja valikoimme

¹⁰⁷ Avoimen tiedon ohjelma: http://www.vm.fi/vm/fi/05_hankkeet/02381_avoin_tieto/index.jsp.
4.3.2014

¹⁰⁸ Alm, 2010

katseltavaa ja kuunneltavaa Elävän arkiston nettipalveluun. Editoinme valikoidut näytteet ja kirjoitamme artikkelitekstit ohjelmien yhteyteen.”¹⁰⁹ Elävässä arkistossa digitoitavan materiaalin valinta on siis ammattilaisten valinta. Linjaus tuskin on tietoinen tai johtuisi teknisistä esteistä. ELKAN AV-aineoston digitoinnin arvonmäärittämisestä käsiteltiin aiemmin sähköisen aineiston arvonmäärittämisestä yhteydessä.

5.2. Akateemisen tutkimuksen arkistopalveluille asettamat tarpeet

Aiemmin esitetty analyysi Elinkeinoelämän keskusarkiston käyttäjistä osoittaa, että tutkijat ja harrastajat käyttävät erilaisia lähteitä ja työllistävät tietopalvelua eri tavoin. Käytetyt asiakirjatyypit poikkeavat toisistaan. Akateemista ja ammatillista tutkimusta tehdään paljon ja siinä menetelmät korostavat laajempaa lähdeaineiston käyttöä.

Arkistoaineiston käytettävyys on akateemiselle tutkijalle vähintään yhtä tärkeää kuin harrastajallekin. Akateemisen historian tutkijan näkökulmassa käytettävyudessa korostuvat asiakirjallisen aineiston seulontakriteerit. Mitä on tallennettu ja miksi juuri tämä aineisto on valittu säilytettäväksi. Akateeminen tutkija joutuu pohtimaan lähdeaineiston kontekstia tutkittavan aiheen sisällä sekä yhteiskunnallisessa laajuudessa. Tässä aiheensa hyvin tunteva arkistoammattilainen on korvaamaton apu. Varsinkin edellä kuvatut haasteet provenienssin vaatimuksessa ja arkistonmuodostajan toimintaan kuulumattoman aineksen merkityksen tunnistamisessa kuuluvat arkistohenkilöstön ammattitaitoon.

Minkälaisia verkkopalveluja voisi kehittää akateemiselle tutkijalle?

Asiakirjojen digitoinnin kohdentaminen on muodostunut akateemiselle tutkijalle

¹⁰⁹ YLE Elävä arkisto. <http://yle.fi/elavaarkisto/toimitus/>. 6.3.2014.

tärkeäksi kysymykseksi, sillä paperiasiakirjojen fyysinen määrä on niin valtava ja keskimääräisessäkin tutkimuksessa asiakirjoja tarvitaan paljon. Hyvä alku on arkistotietokantojen kehittäminen niin, että mahdollisimman pienellä tietomäärällä voisi päästä käsiksi potentiaaliseen lähdeaineistoon. ELKAlla on arkistotietokannan lisäksi erillinen tekstihakutietokanta, johon voi syöttää minkä tahansa asiasanan. Tietokanta esittää kaikki arkistoluettelot, joissa kyseinen sana esiintyy. Arkistotietokanta antaa hakumahdollisuuden nimen, toimialan, alueen ja rajavuoden perusteella ja näyttää arkistoluettelon ja lyhyen historian yrityksestä, mikäli sellaiset on tehty. Koska asiasanatietokanta etsii asiasanoja vain arkistoluetteloista, on vähänkään laajemman tutkimuskysymyksen perusteella mahdotonta etsiä sieltä aineistoa. Haku on relevantti yksinkertaisen käsitteen kohdalla, kuten vaikkapa ”polkupyörä”, mutta jos etsii lähdeaineistoa esimerkiksi tasa-arvoa käsittelevään tutkimukseensa, ei hakukoneesta saa kuin ne asiakirjasarjat, joiden kuvailutiedoissa tuo sana suoraan esiintyy. Tällaista laajempia käsitteitä analysoivaa järjestelmää on toistaiseksi mahdotonta rakentaa ja vaikka sellainen olisikin teoriassa mahdollista, ei se edistäisi tutkimuksen arvovapautta ja itseohjautuvuutta. ELKA kehittää Capture -hankkeessaan myös uutta tietokantaa, jossa hakuominaisuuksia on tarkoitus parantaa.¹¹⁰

Svenska Litteratursällskapet i Finland teki vuoden 2011 aikana laajan kyselytutkimuksen arkistojen sähköisten aineistojen käytöstä. Kyselytutkimus kohdistettiin arkistojen, museoiden ja kirjastojen aineistoja käyttäville tutkijoille. Projektissa selvisi, että tutkijat ovat melko tyytyväisiä digitoitun aineiston laatuun, mutta haluaisivat vaikuttaa enemmän digitoitavan materiaalin valintaan. Lisäksi kritisoitiin käyttöliittymien moninaisuutta ja haun vaikeutta. Metadataa

¹¹⁰ Alm, 2013

(kuvailutietoa) kritisoitiin liian määrämittäiseksi ja oltaisi kaivattu enemmän sisältöä koskevaa kuvailua. Projektin lopputulema on, että tutkijoita ei saa sivuuttaa arkistopalvelujen kehittämisessä ja digitoitavan aineiston valinnassa.¹¹¹

SLS:n projektissa selvisi, että vain 40 % kaikista digitointia tekevistä muistiorganisaatioissa on erillinen suunnitelma digitoitavan materiaalin tuottamiseksi. Erityisesti keskisuurissa muistiorganisaatioissa suunnitelmat olivat vain 25 prosentilla organisaatioista. Tyypillisesti digitoitavan aineiston valinnasta päättää se, joka digitoinnin suorittaa. Projektissa selvitettiin myös, kuinka käyttäjät pääsevät vaikuttamaan digitoitavan materiaalin valintaan. Useimmiten muistiorganisaatiot kertoivat tekevänsä päätökset materiaalista täysin itse. Tutkijoilla oli joissain tapauksissa vaikutusta digitoitavan aineiston valintaan, mutta se perustui yksittäisen tutkijan omaan aktiivisuuteen. Vain harvoissa tapauksissa aineiston valinnasta tehtiin kysely.

Kun tutkijoilta kysyttiin, kuinka he halusivat vaikuttaa digitoitavan aineiston valintaan, näki suurin osa tutkimukseen osallistuneista tutkijoista tärkeänä kysyä heiltä itseltään, mitä tulisi digitoida. Hyvänä vaihtoehtona pidettiin myös kyselyitä ja asiakaspalautteen huomioimista. 111 vastaajasta 49 katsoi, että tutkijat tulee ottaa mukaan päätöksentekoon digitointisuunnitelmia tehtäessä. Toisaalta luottamus oli suurta myös muistiorganisaatioiden henkilöstön ammattitaitoon ja kykyyn valita digitoitava aineisto. Arkistoammattilaisen kokonaisnäkemystä suhteessa aineistoon pidettiin tärkeänä, mutta joissakin kommentteissa kaivattiin etäisyyttä aineistoon, jota arkistonhoitajalla ei voi olla. Käytettävyys nousi kaiken kaikkiaan tärkeimmäksi digitointiperusteeksi tutkijoiden keskuudessa (80 %). Käytettävyuden elementeistä

¹¹¹ Svenska Litteratursällskapet I Finland, Forskarnas röst och digitalt material 2011 loppuraportti. http://www.sls.fi/media/pdf/Forskarnas_rost_slutrapport_SE.pdf. 5.3.2014. ja tiivistelmä <http://www.sls.fi/doc.php?docid=780>. 5.3.2014.

saavutettavuus oli tärkein. Siksi esimerkiksi huonokuntoisten, muutoin käyttökiellossa olevien dokumenttien digitointia kannatettiin.¹¹²

Eniten digitoitaviksi toivottiin suuria ja merkittäviä asiakirjakokonaisuuksia, kuten aikakauslehdet, lähdekokoelmat, tuomiokirjat, maakirjat ja kirkonkirjat. Samoin karttojen, YLE:n arkistomateriaalin ja muistitiedon digitointia toivottiin. Jo toteutetun digitoinnin laatua¹¹³, kuvailua ja luettelointia toivottiin paremmaksi käytettävyyden nimissä.¹¹⁴ Projektin perusteella SLS:n loppuraportissa on koottu digitoinnin ”teesit”: Digitointi tulee suorittaa niin, että mahdollisimman moni voi hyödyntää aineistoa. Digitointi tulee suorittaa laadukkaasti ja käyttötarveperusteisesti. Aineiston valinnan tulee perustua käyttäjien intresseihin. Materiaalin tulee olla helposti saavutettavissa. Pitää digitoida kokonaisuuksia kuriositeettien sijaan ja kokonaisuuksien tulee palvella yleistä mielenkiintoa.¹¹⁵

SLS:n projektin loppuraportissa käy ilmi myös sähköisen aineiston käytettävyyteen vaikuttavien teknologioiden viidakko. Tiedon löytymisen kannalta tärkein on tietokantakäyttöliittymä. Näitä käyttöliittymiä ja tietokantoja on valtavasti. Jokaisella muistiorganisaatiolla on omansa tai jopa useampia eri kokoelmien tietokantoja. Käyttöliittymillä on kullakin oma hakulogiikkansa ja hakukriteereitä pidettiin liian yksityiskohtaisina. Tietokannat tukeutuvat aineiston hallintaa varten suunniteltuihin tietojärjestelmiin, joten hakukäytännöt voivat olla jäykkiä. Käyttäjät toivoivat digitoituihin aineistoihin tekstintunnistusta, joka tuottaisi hakutuloksen vapaasanahaululla suoraan tekstistä. Suomen kieli lukuisine eri päätteineen asettaa tosin vapaasanahaulle omat haasteensa. Käytettävyyden parantamiseksi tutkijat

¹¹² SLS loppuraportti s. 62-63.

¹¹³ erityisesti mikrofilmien

¹¹⁴ SLS loppuraportti 66.

¹¹⁵ SLS loppuraportti 67, suomennos oma.

toivoivat tietokantahakuihin lisäksi hakujen tallennustoimintoa ja selausmahdollisuutta.¹¹⁶

Lisäksi tutkijoilta kysyttiin, kuinka he toivoisivat käytettävyyttä parannettavan. Yhtenä tutkimuskäyttöä palvelevana toimintona projektissa kartoitettiin halukkuutta osallistua sosiaalisen metadatan tuottamiseen. Sosiaalisella metadatalle tarkoitetaan käyttäjän tuottamaa kuvailutietoa aineiston sisällöstä. Käyttäjä ei pääse muuttamaan varsinaista kuvailutietoa. Maailmalla on kokeiltu sosiaalisen metatiedon tuottamista mm. Australian kansalliskirjaston kokoelmissa. Sosiaalisen metadatan hyötyinä on nähty mm. yhteyksien löytyminen asiakirjakokonaisuuksien välillä. Suomessa tutkijoilla ei toistaiseksi ole mahdollisuutta osallistua kuvailutietojen tuottamiseen arkistotietokannoissa, vaan aineistojen kommentointi tapahtuu blogeissa ja verkkokeskusteluissa.¹¹⁷ Yhteyksien kuvailutieto olisi suuri edistysaskel varsinkin eri muistiorganisaatioissa säilytettävien samankaltaisten tai samaa aihetta käsittelevien aineistojen käytettävyyden parantamiseksi. Jos käyttäjä pystyisi tutkimusta tehdessään merkitsemään käyttämänsä lähteen kuvailutietoihin muut arkistonmuodostajaan liittyvät relevantit kokoelmat ja arkistoaineistot, muodostuisi tästä ajan saatossa hyödyllinen viittausaineiston tietovaranto.

Historiantutkija Outi Hupaniittu korostaa aihetta käsittelevässä artikkelissaan Historiallisessa aikakauskirjassa, että digitoinnin historiantutkimukselle tuomat mahdollisuudet ovat valtavat ja digitointi vaikuttaa tutkimuksen laatuun. Tutkimuksen tulisi myös vaikuttaa digitoinnin laatuun. Hänen mielestään digitointia ei saa jättää vain muistiorganisaatioiden johdettavaksi, vaan sitä tulisi ohjata tiedepoliittisista lähtökohdista. Hupaniittyn mukaan arkistoaineiston

¹¹⁶ SLS loppuraportti, 83, 91.

¹¹⁷ SLS loppuraportti 74-76.

arvo määrittäyty sen käytön perusteella. Siten käytettävyyden parantaminen lisää myös suoraan aineiston arvoa.¹¹⁸ Samoin Turun yliopiston historian professori ja arkistolaitoksen neuvottelukunnan jäsen Kirsi Vainio-Korhonen kuvaa osuvasti historiantutkijan tiedonhakua arkistolaitoksen blogissa. Vaikka internet tarjoaa uskomattomat mahdolliset tiedon haulle, mikään haku ei tavoita muistiorganisaatioiden kokoelmatietoja ja luetteloita. Jos nämä kaksi hakukokonaisuutta saataisiin yhdistettyä, lisääisi se merkittävästi arkistoaineiston käytettävyyttä ja käyttöä.¹¹⁹

ELKAssa on tehty aineiston digitointia laajasti. Digitoitavan materiaalin valintaan on kiinnitetty huomiota etenkin aineiston heikon kunnon ja toisaalta käytettävyyden näkökulmasta. ELKAN kehittämispäällikkö Olli Almin laatimaa raporttia AV-aineiston digitoinnista on käsitelty sähköisen aineiston arvonmäärityksen yhteydessä. Raportissa viitataan myös aineiston käyttöön perustuvaan valintaan, mutta sen tarkemmin ei siinäkään erotella, kuinka asiakkaiden toiveet vaikuttavat digitoitavan materiaalin valintaan. Alm esittää huolensa subjektiiviseen näkemykseen perustuvan valinnan varjopuolista, mutta valintaprosessi on perusteltu ja suunnitelmaan perustuva.¹²⁰

Suomessa digitointia on suoritettu erilaisina julkisesti rahoitettuna hankkeina. Lyhyiden hankkeiden varjopuoli on niiden aikataulu, joka ohjaa keskittymään laadun sijasta määrään. Tällöin digitoitavan aineiston valinnalle ja esityölle ei jää tarpeeksi aikaa. Kuten Alm toteaa raportissaan, kiire johtaa oikomiseen varsinkin aineiston valinnassa. Lyhytjännitteinen digitointi projekteina ei

¹¹⁸ Hupaniittu, Outi, Tutkijat haluavat vaikuttaa kulttuuriperintöaineistojen digitointiin. Historiallinen aikakauskirja 1/2012, 132-133.

¹¹⁹ Vainio-Korhonen, Kirsi, Historiantutkijat internetin ihmemaassa, arkistolaitoksen blogi. <http://nakokulmiaarkistosta.blogspot.fi/2011/06/historiantutkijat-internetin-ihmemaassa.html>. 18.3.2014.

¹²⁰ Alm, Olli, 2010, 18-20. <http://www.elka.fi/useruploads/files/Digivideo.pdf>. 6.3.2014.

mahdollista sähköisen säilyttämisen, metatiedon keruun ja käytettävyyden kehittämistä pitkäjänteisesti.¹²¹ Lopuksi Alm esittää huomionsa siitä, kuinka vähälle digitoinnin ympärillä käydyssä keskustelussa on jäänyt pohdinta, mitä digitoidaan ja miksi.¹²² Digitoinnin lisäksi ELKAssa on kehitetty sähköisen aineiston vastaanoton, säilytyksen ja arkistotietokannan kuvailun ja luetteloinnin kokonaisuutta. tavoitteena on ollut päästä eroon erillisistä tietokannoista ja helpottaa kuvailua ja luettelointia. Tämä Capture –projektissa suunniteltu malli parantaa aineiston käytettävyyttä välillisesti keskittämällä arkistot yhteen tietokantaan ja mahdollistamalla tehokkaamman ja paremmin metatiedotetun sähköisen aineiston vastaanoton.¹²³ Joskus aineiston säilyminen on asetettava kysynnän edelle, kuten ELKAN pitkäjänteisessä AV-aineiston digitointityössä. Aineistotiedusteluissa ei juurikaan tiedusteltu AV-materiaalia. Kysynnän puute voi toki johtua kattavasta Elka-D-aineistosta verkossa tai sitten AV-aineiston olemassaolo ei ole yleisesti tiedossa.

Tutkimusedellytysten ja käytettävyyden parantaminen on huomioitu myös korkeammalla taholla. Arkistolaitos ja tilastokeskus rakentavat yhteistyössä kansallista rekisteri- ja mikroaineistojen tutkijapalvelua vuosina 2014 - 2016. Palvelu on osa tutkimusinfrastruktuurien tiekarttaa, joka on valmisteltu Suomen Akatemian asiantuntijaryhmässä. Tiekartan tarkoitus on vahvistaa tutkimuksen edellyttämien palveluiden kehittämistä niin, että Suomi olisi vuoteen 2020 mennessä tunnettu tieteen ja tutkimuksen korkeasta laadusta. Ohjelma korostaa

¹²¹ Sama, 28.

¹²² Sama, 30.

¹²³ Alm, Olli ja Strömberg, Janne, Capture –projektin loppuraportti. Elinkeinoelämän keskusarkisto 2013, 3. <http://www.elka.fi/useruploads/files/Caprap.pdf>. 6.3.2014.

tutkimusinfrastruktuurien avoimuutta ja yhteiskäyttöä, sekä pitkäjänteistä kehitystyötä.¹²⁴

Akateemista tutkimusta tekevän on käytännössä pakko tehdä edelleen kattava taustatutkimus ja turvautua henkilökunnan apuun, mikäli tutkii yhtään laajempaa yhteiskunnallista kysymystä ja ei tiedä, minkä yritysten arkistoista mahdollista lähdeaineistoa voisi löytyä. On vaikea keksiä keinoja, joilla tutkijan omatoimisia keinoja tiedonhakuun voisi lisätä. Arkiston henkilökunta tuntee arkistoaineiston ja käytännön kokemus opettaa löytämään kysymyksiin vastauksen. Arkistonsa tunteva arkistoammattilainen on korvaamaton apu tutkijalle.

6. Yritykset, historian tutkimus ja yhteiskunta

Suomessa historian merkitystä yrityksille on tuonut esille ELKAN ja Liikearkistoyhdistys ry:n lisäksi mm. Suomen taloushistoriallinen seura. ELKAssa toivotaan erityisesti pienten ja keskisuurten yritysten tallettavan enemmän aineistoa arkistoon. Tiettyjen pienyritysten, kuten kyläkauppojen aineistot säilytetään kokonaisuudessaan. Kun syöttää googleen haun ”yrityshistoria”, saa tulokseksi loppumattoman luettelon yritysten itsensä julkaisemia historioita ja katsauksia menneisyyteen omilla verkkosivuillaan.¹²⁵ Pitkä historia on selvästi ymmärretty eräänlaiseksi laadun takeeksi, jota kannattaa markkinoinnissa hyödyntää.

¹²⁴ Arkistolaitos, rekisteri- ja mikroaineistojen tutkijapalvelu, <http://www.arkisto.fi/fi/arkistolaitos/tehtavat/hankeet/kansallinen-rekisteri-ja-mikroaineistojen-tutkijapalvelu>. 18.3.2014. sekä Suomen aktemia, Suomen tutkimusinfrastruktuurien strategia ja tiekartta 2014-2020. http://www.aka.fi/Tiedostot/Tiekartta/Tutkimusinfrastruktuurine_strategia_ja_tiekartta_2014_20.pdf. 18.3.2014.

¹²⁵ Google-haku tehty 6.3.2014.

Alfred Kieser on organisaatiotutkimusta käsittelevässä teoksessaan ”Why organizational theory needs historical analyses – and how this should be performed” korostanut yrityskulttuurien olevan suora seuraus historiallisesta jatkumosta ja siksi siitä tulisi olla tietoinen. Juuri historiaan perustuva organisaatiokulttuuri selittää erot eri yritysten toimintatavoissa ja järjestäytymisessä. Historialliset syyt voivat olla myös koko yhteiskunnan kattavia.¹²⁶ Yritysten tehtävä ja tuotanto on saattanut muuttua voimakkaasti yhteiskunnallisten muutosten seurauksena. Varsinkin sota-aika muutti monen suomalaisyrityksen orientaatiota.

Nyt käynnissä oleva informaatioyhteiskunnan vahvistuminen on luonut valtavasti uusia markkinoita sähköisessä ulottuvuudessa. Nokia oli ensimmäisiä viestintäteknologian muutoksesta ammentaneita menestystarinoita ja nyt Supercell ja Rovio edustavat kärkiyrityksiä maailman pelimarkkinoilla. Yritin ottaa selvää näiden kahden uuden superyrityksen suhteesta arkistointiin ja historian tallentamisen tärkeyteen, mutta jäin lopulta ilman vastausta. Sain kyllä kohteliaita vastauksia ja kysymyksiä mm. ohjattiin PR-osastolle. Luulen, että heidän oli itsensäkin vaikea asiakaspalvelussa päättää, miten kysymyksiin tulisi suhtautua. Rovio totesi vastauksessaan, että he ehtivät panostaa vain talon sisällä tehtävään tutkimukseen eivätkä ehdi paneutua ulkopuolelta tuleviin tutkimuskysymyksiin. On toki ymmärrettävää, että näihin yhtiöihin kohdistuu valtava median ja tutkimuksenkin paine.

Perinteisissä suurissa yrityksissä oman historian hallinnoinnilla on pitkät perinteet ja ne myös työllistävät historiantutkijoita. ELKA tarjoaa yrityksille säilytyspalvelua ja seulontapalveluita. ELKAssa muistutetaan, että arkistoaineiston säilytyksellä voi olla yrityksille myös taloudellista hyötyä. Luoma-Aho käyttää

¹²⁶ Kieser, Alfred. Why organizational theory needs historical analyses – and how this should be performed. *Organization Science* vol 5, no 4, 1994, 610.

esimerkkinä kaivosteollisuutta: Vanhoista esiintymistä säilynyttä tietoa voidaan hyödyntää kaivosteknologian kehittyessä uuden liiketoiminnan suunnittelussa.¹²⁷

Akateeminen historiantutkimus on levittäytynyt viime vuosikymmeninä hyvin laajalle tutkimusnäkökulmissaan. Viimeisen neljännesvuosisadan aikana historiantutkimus on ottanut käsiteltäväkseen menneisyydenhallinnan ja muistin uudelleenarvioinnin. Juhana Aunesluoma ja Pilvi Torsti ovat koonneet historian käytön tutkimuksesta teemanumeron Historialliseen Aikakausikirjaan. Heidän näkemyksensä mukaan historiantutkimus on kiinnostunut historian ja muistitiedon käytön suhteesta valtaan, varsinkin poliittiseen valtaan. Artikkelikokoelma esittelee useita keskenään hyvin erilaisia tutkimuksia, joissa historia ja muisti on ollut vallankäytön välineenä tai keskeinen kollektiivisen tai yhteiskunnallisen identiteetin luomisen väline. Aunesluoma ja Torsti siteeraavat Reinhart Koselleckia, jonka teoksessa ”Vergangene Zukunft” kuvattiin ihmisten historiatietoisuuden kehittymistä kiihtyvän yhteiskunnallisen muutoksen seurauksena. Menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus alettiin ymmärtää erillisinä ajallisina tasoina, mutta toisistaan riippuvaisina.¹²⁸ Nykytutkimus on kiinnostunut myös tavallisten ihmisten historiatietoisuudesta ja yksityisistä muisteista.¹²⁹

ELKAN arkistosta etsitään paljon tekniikkaan, teollisuuteen ja liikenteeseen liittyvää aineistoa. Tekniikan historiankirjoituksen historiaa tarkastellut Timo Myllyntaus toteaa tekniikan historian tutkimuksen laajentuneen viime vuosikymmeninä myös yhteiskunnallisten näkökulmien suuntaan perinteisen toimialakohtaisen tekniikan historian pysytellessä myös voimissaan. Hyvä esimerkki on hänen oma tutkimusprojektinsa ”Menneisyyden arkipäivän sukupuolittunut

¹²⁷ Prima, 5/2013, 32.

¹²⁸ Aunesluoma, Juhana ja Torsti, Pilvi, Historian käyttö yhteiskunnassa ja tutkimuksessa. Historiallinen aikakauskirja 3/2009, 277.

¹²⁹ Sama, 279.

teknologia”, jossa tutkittiin naisia teknologian käyttäjinä eri aikoina. Uutta teknologian tutkimusta edustavat mm. tietotekniikan käytön historiaa tai teknologiaan liitettyjä symboliarvoja selvittävät tutkimukset.¹³⁰

Taloushistoria on perinteisesti ollut sitoutunut historiantutkimuksen vanhempaan, historialliseen koulukuntaan, jossa pyrittiin tuottamaan objektiivista historiankirjoitusta. Taloushistoriassakin on viimeisen neljännesvuosisadan aikana tapahtunut siirtymiä kohti yhteiskunnallisten merkitysten käsitteellistämistä. Taloushistorian historiallinen näkökulma selittyy pitkälti sen likeisestä suhteesta talousteorian kehitykseen. Perinteinen talousteoria on nähnyt markkinat ”puhtaana kysynnän ja tarjonnan ympäristönä”. Uusinstitutionaalinen taloushistoria tuo talousteoriaan ”realismia” tunnistamalla yhteyksiä organisaatioiden ja instituutioiden välillä sekä analysoimalla talouden kehitykseen vaikuttavia yhteiskunnallisia, yhteisöllisiä, inhimillisiä, sosiaalisia tai kulttuurisia tekijöitä.¹³¹

Antti Kuusterän toimittama Partekin historia edustaa uusinstitutionaalista taloushistorian tutkimusta. Kuusterä kirjoittaa johdannossa, että tutkimusasetelma nojaa Douglass C. Northin ajatteluun historian merkityksestä. Kaikkia kirjan artikkeleita yhdistää yrityksen tarkastelu suhteessa sen sidosryhmiin. Johdon ja sidosryhmien välistä suhdetta kuvataan riippuvuussuhteeksi. Tähän riippuvuussuhteeseen vaikuttavat viralliset instituutiot ja osapuolten välille muodostuneet epäviralliset instituutiot. Kuusterän mukaan ”Instituutioiden kehitys on sidoksissa yhteiskunnassa vallitseviin taloudellisiin, sosiaalisiin ja kulttuurisiin

¹³⁰ Myllyntaus, Timo, Valoa, voimaa, vastauksia. Tekniikan historian tutkimus Suomessa. Tekniikan Waiheita 4/2009, 9-10.

¹³¹ Uusi institutionaalinen taloushistoria. Johdanto tutkimukseen. Ojala, Jari, Lamberg Juha-Antti (toim.), Kopijyvä Oy, 1997, 7-9, 41. Suorat lainaukset teoksesta. Vuorela, Piia, Ahneudesta vai armosta? Raadin jäsenten kaksoisrooli uuden ajan alun kaupungissa. Teoksessa Ojala, Jari, Lamberg, Juha (toim.), Uusi institutionaalinen taloushistoria. Johdanto tutkimukseen. Kopijyvä Oy, 1997, 71-74, 91.

tekijöihin ja näiden valossa voidaan ymmärtää yrityksen eri sidosryhmien käyttäytymistä”.¹³² Teoksessa käsitellään mm. ympäristökysymyksiä liiketoimintaa ohjaavana tekijänä.

Esipuheessaan Kuusterä korostaa historiatietoisuuden merkitystä yrityksille. Hän muistuttaa, että tämän päivän ratkaisujen puitteet on luotu historiassa. Yrityksen oman historian tunteminen auttaa myös hahmottamaan tulevaisuutta.¹³³ ELKAN aineistosta ammentaneista tutkimuksista laajuudeltaan suurimpien joukossa ovat teollisuuteen keskittyvät tutkimukset. Monet tutkimuksista on tarkoitettu suurelle yleisölle ja niistä on valitettavasti jätetty lähdeviittaukset julkaisematta.¹³⁴ Teollisuuden historia on hyvä esimerkki historiantutkimuksesta, jolla on myös yliopistojen ulkopuolista, populaaria kysyntää. Parhaimmillaan tutkimus palvelee molempia lukijaryhmiä.

Hanna Forssellin ja Gunilla Carlander-Reuterfeltin ”Ruukin elämää. Patruunoita ja työläisiä Kellokoskella” on perusteellinen historiateos ruukin vaiheista, mutta tekijöidensä mukaan se tarkastelee ruukin historiaa myös ”kansatieteellisestä, sosiaalihistoriallisesta ja kulttuurihistoriallisesta näkökulmasta”. Teos pyrkii luomaan yhden tehtaan kautta katsauksen koko metalliteollisuuden ja Suomen vaiheista. Arkistoissa säilyneen lähdeaineiston laajuus on tukenut tutkijoita aiheen käsittelyssä, sillä Kellokoskelta on kerätty runsaasti muistitietoa ja yrityksen arkisto on laaja. Arkisto sijaitsee ELKAssa. Säilyneen arkistoaineiston avulla tekijät ovat pystyneet kuvaamaan ruukin arkea ja elämää hyvin tarkasti. Esimerkiksi

¹³² Kuusterä, Antti (Toim.), Suuryritys ja sen muodonmuutos. Partekin satavuotinen historia. Partek Oy, 2002, 5-8..

¹³³ Sama

¹³⁴ Esim. Tuuri, Antti UPM Kymmenen. Metsän jättiläisen synty. Otava, 1999 ja Häikiö, Martti, Nokia. Matka maailman huipulle. Edita, 2009.

työpaikkakulttuuria ja siisteyden ihannointia kuvaava luku on hauskaa luettavaa.¹³⁵

Yhteiskunnallista tai poliittista valtaa teoksessa ei käsitellä. Teoksessa ”Talous, valta ja valtio” talous-, ja poliittisen historian tutkijat tarkastelevat ilmiöitä suhteessa kansallisvaltion ja kansalaisyhteiskunnan rakentumiseen, jossa teollisuuspatruunoilla ja toisaalta köyhyydellä oli kansalaisuutta määrittävä ulottuvuutensa.¹³⁶

Edellä lyhyesti esitellyt tutkimukset kuvaavat sitä näkökulmien laajuutta, joilla historiantutkija tarkastelee lähdeaineistoa. Sidosryhmien väliset yhteydet ja niihin vaikuttavien yhteiskunnan rakenteiden selvittäminen vaatii paljon työtä. Tämän kaltaisessa tutkimuksessa arkistoammattilaisen asiantuntemus on välttämätöntä. Kuten edellä on kuvattu, uusia tekniikoita kuvailutiedon parantamiseksi toivotaan ja sosiaalinen metatieto voisi auttaa tutkijoita tunnistamaan yhteyksiä arkistojen välillä.

Sähköpostikirjeenvaihdossa Tanskan valtionarkiston yritysarkiston edustajan kanssa kävi ilmi, että Tanskassa on suosittua tutkia toisen maailmansodan aikaisia yritysten kytköksiä natsimiehittäjiin. Suomessa on pitkät perinteet valtiovallan ja liike-elämän yhteisillä vienninedistämismatkoilla, yhteistyöllä ja likeisillä henkilösuhteilla. Idänkauppa on ollut suosittu tutkimuskohde poliittisen historian tutkimuksessa.¹³⁷

Myös populaarissa historiantutkimuksessa suositaan yhteiskunnallisen näkökulman esiin tuomista. Koneen omistajasta Pekka Herlinistä kertova Koneen ruhtinas- elämäkerta avaa havainnollisesti yrittäjäperheen suoria suhteita

¹³⁵ Forssell, Hanna ja Carlander-Reuterfelt, Ruukin elämää. Patruunoita ja työläisiä kellokoskella. SKS, 2009, 53-57.

¹³⁶ Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta, Haapala, Pertti (toim.), Vastapaino, 1995.

¹³⁷ Esim. Juhana Aunesluoma idänkaupasta ja kylmästä sodasta, useita julkaisuja. Julkaisuluettelo http://www.helsinki.fi/nes/ja_publications_okm_classification_english.pdf. 4.3.2014. sekä poliittisen historian tekeillä olevat Pro Gradu –tutkielmat. http://www.valt.helsinki.fi/yhis/polhis_keskgradut.htm. 4.3.2014. ELKAN Eemeli –verkkojulkaisu 1/2010,s.1.

valtiojohtoon ja sitä kuinka ministeriöissä tehtiin päätöksiä ihan tiettyjen yritysten näkökulmasta.¹³⁸ Helsingin Sanomat julkaisi kuukausiliitteessään syyskuussa 2011 laajan artikkelin miljonääri, asetehtailija Chaim ”Poju” Zabludowiczista. Jutussa kiinnitti huomion kohta, jossa kuvattiin Tampellan roolia sodanjälkeisessä asetehtaan tuotannon ”alasajosta” ja sen tuotantolaitosten salaisesta siirtämisestä Israeliin tytäryhtiöjärjestelyillä. Valtiojohto siunasi ilmeisesti hankkeen, mutta mitään todisteita ei ole säilynyt. Tampellan arkistosta katosi vuosina 1989-1990 suuri määrä tytäryhtiöitä koskevia asiakirjoja. Tämä on hyvä esimerkki siitä, kuinka yrityksillä, varsinkin monikansallisilla yhtiöillä voi olla laajoja yhteiskunnallisia kytköksiä suoraan ulkopoliittikan huipulle.¹³⁹ Tampellan arkiston hävikkiin ei sinänsä liity mitään rikollista, sillä yrityksiä eivät sido samat julkisuusnormit kuin viranomaisia

Artikkelissaan “The value of international business archives: the importance of the archives of multinational companies in shaping cultural identity” Ineke Deserno korostaa monikansallisten yritysten roolia yhteiskunnallisen identiteetin muokkaajina. Yritykset ovat kasvaneet usein pienistä paikallisista toimijoista kansainvälisiksi jättiläisiksi ja samalla laajentaneet toimialaansa. Viimeisten kymmenen vuoden aikana esimerkiksi Euroopassa on tapahtunut suuria muutoksia suuryritysten toiminta-alueilla. Monet aiemmin julkisen sektorin tuottamat palvelut kuten puhelinyhteydet sekä energiatuotanto ja jakelu ovat siirtyneet monikansallisille yhtiöille, joihin on sulautettu myös useimmat pienet paikalliset toimijat. Siten monikansallisten yhtiöiden toiminta vaikuttaa suoraan yksilöihin ja paikallisyhteisöihin.¹⁴⁰

¹³⁸ Simon, John: Koneen ruhtinas – Pekka Herlinin elämä. Otava 2009.

¹³⁹ Helsingin Sanomat Kuukausiliite 9/2011. s. 31.

¹⁴⁰ Deserno 2009, 216. Deserno nostaa esimerkeiksi Eon-sähköyhtiön ja Deutsche Telekomia. Suomessa esim. Sonera.

Ineke Desernon keskeinen väite on, että samalla kun julkisia tehtäviä siirretään yksityisille toimijoille, julkisuusperiaate kärsii. Yksityisten yritysten arkistot eivät ole julkisia, joten suuri osa aiemmin julkiseksi määritellystä asiakirja-aineistosta jää ulottumattomiin. Samalla suurten yritysten arkistojen kulttuurinen ja historiallinen arvo on valtava. Tämä menneisyyspääoma tulisi saada yhteisön käyttöön. Useat monikansalliset yritykset ovatkin perustaneet arkisto-ohjelmia ja palkanneet arkistonhoitajia huolehtimaan arkistonmuodostuksesta. Pääsy käsiksi arkistoihin on kuitenkin usein rajattu tai tutkimukseen annetaan lupa esimerkiksi yrityksen historian kirjoittamista varten. Tähän ovat tietenkin syynä yritysten tarve suojata liiketoimintansa. Lisäksi yritysten tärkein motiivi arkistojen perustamiselle on oman historian ja perinnön hyödyntäminen yrityksen markkinoinnissa ja imagon luomisessa.¹⁴¹

ELKAssakin useiden suuryritysten arkistojen tutkimiseen tarvitaan lupa. Luvan myöntää joko yrityksen edustaja tai aineiston luovutussovituksessa määritellyin ehdoin ELKAN työntekijä. Arkistoaineiston käyttörajoitukset vaihtelevat myös aineiston iän mukaan. Esimerkiksi Stora Enson arkiston uudempaan aineistoon tarvitaan hyvät perusteet ja jokainen lupapyyntö harkitaan tapauskohtaisesti.¹⁴² Yrityksillä on perusteltu syy olla päästämättä tutkijoita vapaasti tutkimaan arkistoaan, sillä yrityksestä epäedullisen kuvan antava tutkimus voi vahingoittaa yrityksen mainetta vakavasti.

Viime aikoina on alkanut tulla vaatimuksia tiettyjen tietojen julkisuudesta. Kasvava huoli ympäristön tilasta ja kiinnostus kestävästä kehityksestä kohtaan on johtanut sopimukseen esimerkiksi ympäristövaikutusten (Århus Convention)¹⁴³ ja

¹⁴¹ sama, 218.

¹⁴² Sähköpostikeskustelu, Olli Alm, 2011.

¹⁴³ <http://ec.europa.eu/environment/aarhus/>

ravitsemustietojen julkisuudesta. Sopimuksista huolimatta sääntelynormit sekä keinot päästä käsiksi yritysten arkistoihin puuttuvat. Deserno viittaa Yhdysvalloissa velloneeseen Enronin skandaaliin vaatiessaan lisää läpinäkyvyyttä monikansallisten yritysten toimintaan ja lisää historiaorientoitunutta arkistotietoisuutta yritysten asiakirjahallintoon. Koska lait velvoittavat vain tiettyjen asiakirjojen säilyttämiseen, voi tulevaisuuden tutkija yllättyä siitä kuinka vähän yhteiskunnan kannalta oleellista asiakirja-aineistoa onkaan säilynyt.¹⁴⁴

Suomessa laki turvaa asiakirjojen säilymisen vain julkisessa hallinnossa sekä kirjanpitolain nojalla yritysten tiliasiakirjojen säilymisen. Arkistolaitos puolustaa asiakirjallisen tiedon roolia tutkimuslähteenä, mutta samaan aikaan vaatimukset yksityisyydensuojan vahvistamiseksi erityislainsäädännöllä uhkaavat henkilötietoja sisältävän aineiston säilymistä tutkimuskäyttöön. Muistitiedon keräyskampanjat ja yksityiset keskusarkistot tekevät tärkeää työtä ”epävirallisen” aineiston tallentamisessa.

Koska arkistojen käyttö on laajentunut historian tutkijoista uusiin käyttäjäryhmiin, nousee arkistohenkilöstön ammattitaito asiakirjallisen tiedon välittäjänä entistä tärkeämpään rooliin. Samoin arkistoaineiston käyttö laajemmassa yhteiskunnallisessa kontekstissa vaatii ammattitaitoa relevantin tiedon etsimiseen eri arkistonmuodostajien arkistoista. Huoli arkistoammattilaisuuden erkaantumisesta historiantutkimuksesta on noussut esiin tämänkin tutkielman lähdeaineistossa. Arkistoammattilaiset ovat joutuneet asemassaan yksityisyydensuojan vartijoiksi ja lupaviranomaisiksi, mikä koetaan uhkana tutkimuksen vapaudelle.¹⁴⁵ Edelleen

¹⁴⁴ Deserno, 2009, 220-221.

¹⁴⁵ Prima-lehti 5/2013 ja Henttonen, 2012

tutkijoita kaivataan osallistumaan enemmän seulontaperusteiden arviointiin, jolloin arvonmäärityksen tutkimukselliset perusarvot toteutuisivat paremmin.¹⁴⁶

Vielä on moniäänisyyden nimissä mietittävä yritysmaailman marginaaliryhmien näkymistä historiassa. Esimerkiksi maahanmuuttajataustaiset yrittäjät hallitsevat ravintolatoimialan sisällä yhtä suurta osaa, pizzerioita ja etnisiä ravintoloita. Kuinka tallentaa yhden hengen mikroyritysten yrityshistoriaa? Tähän ryhmään kuuluvat vuokratuolilla työskentelevät parturi-kampaajat, personal trainerit ja verkostomyyntiä harjoittavat kotirouvat. Entä tulevatko laillisuuden rajamailla toimivat yritykset, kuten perintäyritykset ja thaihierontayritykset näkymään tulevaisuuden muistiaineistoissa? Edellä kuvatut esimerkit edustavat osaa siitä yritysmarginaalista, jolla olisi myös oltava paikkansa yhteiskunnan koko kuvassa. Aivan samalla tavalla meillä on ennen ollut kiertäviä suutareita ja navetanrakentajia, jotka nykymittapuussa kai katsottaisiin pienyrittäjiksi tai ammatinharjoittajiksi.

7. Päätäntö

Keskustelu arvonmäärityksen lähtökohdista arkistoinstituution, lainsäätäjän ja arkiston käyttäjäkunnan kesken ei ole suinkaan hiipumassa. Nykyaikainen arkistotutkimus on korostanut arvonmäärityksen merkitystä ja siihen liittyvää vallankäyttöä. Tutkijat ovat ilmaisseet halunsa osallistua arvonmäärityksen suunnitteluun ja arkistoinstituutioilla ei ole tarvetta pidättää arvonmääritysvaltaa täysin itsellään. Pikemminkin keinoja tutkijoiden vaikutusmahdollisuuksien lisäämiseksi on kehitetty. Lainsäätäjä on osallistunut arvonmäärityksen määrittelyyn tiukentamalla tulkintaansa yksityisyydensuojan osalta ja säätämällä rekisterilaeissa

¹⁴⁶ Leppänen, 2003.

henkilörekisterien hävittämisestä. Sähköinen säilytys on aiheuttanut muutostarpeita myös arkistolainsäädäntöön ja lakiin yksityisten arkistojen valtionavusta.

Arvonmäärittästä laajentavat arkistojen uudet asiakkaat, jotka hakevat tietoa henkilökohtaisista lähtökohdista käsin tai harrastuksen tueksi. Näitä ”harrastajia” oli ELKAN aineistotiedusteluissa edustettuina eniten. Taustalla vaikuttavat kiinnostus omaan historiaan ja yleinen nostalgian motivoima populaari historian kuluttaminen. Tämä harrastetutkimus asettaa aineiston kuvailulle ja saavutettavuudelle uusia vaatimuksia. Historian populaari käyttö näkyy esimerkiksi valokuvien digitointiprojektien suosiona. Tässä tutkielmassa on todennettu eri tutkijaryhmien erilaiset tutkimukselliset lähtökohdat ja käytettyjen asiakirjatyyppeiden eroavaisuudet ELKAssa. Eri tutkijaryhmät tarvitsevat erilaisia käytettävyysspalveluita, kuten tietokantoja ja tietopalvelua. Digitointihankkeiden rahoitusmuodosta johtuen toteutetut digitointiprojektit ovat palvelleet ennen kaikkea yksityisen intressin ohjaamia arkistonkäyttäjiä.

Tutkimusta olisi voinut syventää laajentamalla analysoitavaa aineistopohjaa tutkijasalilappuihin ja verkkopalvelujen käyttäjiin. Edelleen yritysten näkökulmaa oman arkistonsa järjestämiseen ja arkistonmuodostuksen suunnitteluun olisi voinut laajentaa. Samoin arkiston käyttäjien haastattelut olisivat laajentaneet kokonaiskuvaa. Katsoin kuitenkin perustelluksi pitäytyä tässä esitetyn aineiston laajuudessa ja keskittyä vastaavasti enemmän arkistoteoreettiseen tarkasteluun. Jatkotutkimukselle olisi paikkansa arkistojen ja tutkijoiden yhteistyötä kartoittamaan tai tyystin puuttuvan arkistoaineiston arvioinnissa.

Sähköinen toimintaympäristö ja sähköinen säilytys ovat asettaneet arvonmäärittäkselle aivan uudenlaisia haasteita. Muistitiedon säilyminen, fyysinen säilytys ja rekisteröinti ovat dominoineet sähköisen säilyttämisen arvonmäärittästä

ohi sisällöllisten merkitysten. Arkistojen käyttäjät kaipaavat eniten käytettävyyttä. Käytettävyyttä tulisi kehittää mahdollisimman monia käyttäjäryhmiä palvelevalla tavalla. Suurimmat toiveet ja odotukset kohdistuvat tällä hetkellä digitoitavan aineiston laadun ja tiedonhakupalveluiden kehittämiseen.

Yritysarkistoja koskevat samat muutospaineet kuin muitakin arkistoja. Yritysten historiallisen aineiston säilymisestä on syytä olla kuitenkin enemmän huolissaan, sillä lainsäädäntö ei tue samalla tavalla kulttuurisen pääoman kertymistä yritysarkistosta kuin julkisessa hallinnossa. Tätä voisi pitää eräänlaisena meta-arvonmäärittämisnä. Tässäkin tutkielmassa esitetyt esimerkit osoittavat, että yritysten arkistoaineistolla on korvaamaton merkitys yhteiskunnan eri toimintojen tutkimukselle ja yritysten omalle jatkuvuudelle. Muistitiedon tallentuminen edellyttäisi historiatietoisuuden lisäämistä yrityksissä ja historian kaupallisen arvon ymmärtämistä.

Lähteet

Alkuperäislähteet

Elinkeinoelämän keskusarkistoon tehdyt aineistotiedustelut 2003-2010
tekijän hallussa

Sähköpostikysely yksityisiin keskusarkistoihin arkistojen käytöstä 31.1.2011

- Kansan arkisto
- Keskustan ja maaseudun arkisto (KMA)
- Toimihenkilöarkisto
- Työväen arkisto
- Urheiluarkisto

Tekijän hallussa

Sähköpostikirjeenvaihto Tanskan valtionarkiston elinkeinoarkiston kanssa / Lone H.
Liljegren, 10.11.2010

Tekijän hallussa

Sähköpostikirjeenvaihto ja haastattelumuistiinpanot Elinkeinoelämän keskusarkiston
kehittämispäällikkö Olli Almin kanssa 2010 - 2011

Tekijän hallussa

Tutkimuskirjallisuus

Alm, Olli, Digitoitavien videoiden valinta ja esivalmistelu, Elinkeinoelämän
keskusarkiston julkaisuja, 17.12.2010,

<http://www.elka.fi/useruploads/files/Digivideo.pdf>

Alm, Olli ja Strömberg, Janne, Capture –projektin loppuraportti. Elinkeinoelämän
keskusarkisto 2013, 3. <http://www.elka.fi/useruploads/files/Caprap.pdf>

Asiakirjojen säilytysohjeet. Liikearkistoyhdistys ry:n julkaisuja 12.
Liikearkistoyhdistys ry. Helsinki 1990

Aunesluoma, Juhana ja Torsti, Pilvi, Historian käyttö yhteiskunnassa ja
tutkimuksessa. Historiallinen aikakauskirja 3/2009

Cassis, Youssef, Big Business: the European experience in the twentieth century,
Oxford University Press, 1997

Cook, Terry ja Schwartz Joan M. (toim.), Special Thematic Issues: Archives, Records and Power. Archival Science, Vol 2, numerot 1-4, 2002

Cook Terry & Schwartz Joan M., Archives, Records and Power: From (Postmodern) Theory to (Archival) Performance. Vol 2, numerot 1-4, 2002

Cook, Terry, "Evidence, memory, identity and community: Four shifting archival paradigms". Archival Science vol 13, numerot 2-3, 2013

Cox Richard J. & Wallace David A. (toim.), Archives and the Public Good: Accountability and Records in modern Society. Greenwood Press, USA, 2002

Craig Barbara L., The Anchors of Community Trust and Academic Liberty: The Fabrikant Affair. Teoksessa Cox Richard J., Wallace David A.(toim.), Archives and the Public Good: Accountability and Records in Modern Society. Westport, CT. Greenwood Press. USA. 2002

Deserno Ineke, The value of international business archives: The importance of the archives of multinational companies in shaping cultural identity. Archival Science, vol 9, 2009

Fridenson, Patrick, Business history and history, teoksessa Geoffrey Jones & Zeitlin, Jonathan, The Oxford Handbook of Business History. Oxford University Press, 2008

Forssell, Hanna ja Carlander-Reuterfelt, Ruukin elämää. Patruunoita ja työläisiä kellokoskella. SKS, 2009

Henttonen, Pekka: Menneisyyden hallitsijat eri teillä. (Arvio Blouinin ja Rosenbergin kirjasta "Contesting authority in history and in the archives"). Tieteessä tapahtuu, 3/2012

Hupaniittu, Outi, Tutkijat haluavat vaikuttaa kulttuuriperintöaineistojen digitointiin. Historiallinen aikakauskirja, 1/2012

Häikiö, Martti, Nokia. Matka maailman huipulle. Edita, 2009

Kalela, Jorma: Historiantutkimus ja historia, Hanki ja jää, Gaudeamus, 2000

Kieser, Alfred. Why organizationl theory needs historical analyses – and how this should be performed. Organization Science vol 5, no 4, 1994

Kuusterä, Antti (Toim.), Suuryritys ja sen muodonmuutos. Partekin satavuotinen historia. Partek Oy, 2002

Lybeck, Jari, Arkistot, yhteiskunnan toimiva muisti. Opaskirja asiakirjahallintoon ja arkistohallintaan. Arkistolaitos, 2009, verkkojulkaisu.

<http://www.arkisto.fi/fi/palvelut/julkaisuluettelo/d-verkko-oppaat/arkistot-yhteiskunnan-toimiva-muisti>.

Meehan Jennifer, The Archival Nexus: Rethinking the Interplay of Archival Ideas about the Nature, Value and Use of Records. Archival Science 9/2009

Menne-Haritz Angelika, Access -The Reformulation of an Archival Paradigm. Archival Science 1/2001

Miten säilytän tiedon. Liikearkistoyhdistys ry:n julkaisuja 16. Liikearkistoyhdistys ry, 1998

Müller, Leo ja Ojala, Jari, (toim.) Information flows. New approaches in the Historical Study of Business Information. SKS, 2007

Myllyntaus, Timo, Valoa, voimaa, vastauksia. Tekniikan historian tutkimus Suomessa. Tekniikan Waiheita 4/2008

O'Neill Adams Margaret, Analyzing archives and finding facts: Use and users of digital data records. Archival Science 7/2007

Orrman, Eljas, Asiakirjojen seulonnasta ja julkisuudesta tutkimusta säätelevinä tekijöinä. Tieteessä tapahtuu 3/2012

Palm, Jonas, The Digital Black hole. Päiväämätön artikkeli, 2006

http://www.tape-online.net/docs/Palm_Black_Hole.pdf

Pureeko ajan hammas. Arkistointi ja asiakirjojen säilytysajat. Liikearkisto ry:n julkaisuja 17. Liikearkistoyhdistys ry, 2001

Riedener, John, From Polders to Postmodernism: A Concise History of Archival Theory. Litwin Books, USA, 2009

Svenska Litteratursällskapet i Finland, Forskarnas röst och digitalt material 2011 loppuraportti. http://www.sls.fi/media/pdf/Forskarnas_rost_slutrapport_SE.pdf

Talous, valta ja valtio. tutkimuksia 1800-luvun Suomesta. Haapala, Pertti (toim.), Vastapaino, 1995

The Oxford Handbook of Business history. Toim. Geoffrey Jones ja Jonathan Zeitlin. Oxford University Press. 2008

Vuodesta sataan. Sähköisten asiakirjojen hallinta ja säilyttäminen, Liikearkistoyhdistys ry:n julkaisu nro 18. Liikearkistoyhdistys ry, 2009

Tuuri, Antti, UPM Kymmenen. Metsän jättiläisen synty, Otava, 1999

Uusi institutionaalinen taloushistoria. Johdanto tutkimukseen. Ojala, Jari, Lamberg Juha-Antti (toim.), Kopijyvä Oy, 1997

Vainio-Korhonen, Kirsi, Historiantutkijat internetin ihmemaassa, arkistolaitoksen blogi. <http://nakokulmiaarkistosta.blogspot.fi/2011/06/historiantutkijat-internetin-ihmemaassa.html>

Vuorela, Piia, Ahneudesta vai armosta? Raadin jäsenten kaksoisrooli uuden ajan alun kaupungissa, Teoksessa Ojala, Jari, Lamberg, Juha (toim.), Uusi institutionaalinen taloushistoria. Johdanto tutkimukseen. Kopijyvä Oy, 1997

Lehdet

Helsingin Sanomat 13.12.2007. <http://www.hs.fi/kulttuuri/artikkeli/HS-raati+Historiankirjoitus+syrjii+naisia/1135232574618>

Helsingin Sanomat Kuukausiliite 9/2011

Eemeli-verkkolehti, Elinkeinoelämän keskusarkisto, <http://www.elka.fi/kotisivu/index.php?id=12&page=Eemeli-verkkolehti>

Prima, Elinkeinoelämän keskusliiton lehti, 5/2013, <http://content.yudu.com/A2ijhb/prima052013/resources/31.htm>

Verkkolähteet

Arjen historia –portaali, www.arjenhistoria.fi

Arkistolaitoksen vuosikertomus 2012, 27. http://www.arkisto.fi/uploads/Palvelut/Julkaisut/vuosikertomukset/suomi2012/Arkistolaitoksen_vuosikertomus.pdf

Arkistolaki (831/1994) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1994/19940831>

Arkistolaitos: Arkistowiki. <http://wiki.narc.fi/arkistowiki/>

Arkistolaitos, rekisteri- ja mikroaineistojen tutkijapalvelu,
<http://www.arkisto.fi/fi/arkistolaitos/tehtavat/hankkeet/kansallinen-rekisteri-ja-mikroaineistojen-tutkijapalvelu>

Arkistolaitos, normit, Julkishallinnon asiakirjatietojen seulonta, PDF-tiedosto verkossa. <http://www.arkisto.fi/fi/normi-valtionhallinnon-asiakirjojen-seulonnasta-2010/>

Arkistolaitos, seulontakollegio, <http://www.arkisto.fi/news/723/61/Arkistolaitos-perusti-seulontakollegion>

Arkistolaitos, Suositus arkistonmuodostussuunnitelman laadinnan, käytön ja ylläpidon periaatteiksi arkistolain 4§ nojalla.
<http://www.arkisto.fi/normit/arkistolaitoksen-suositus-arkistonmuodostussuunnitelman-periaatteiksi-asiakirja/#3>

Arkistolaitos, Usein kysytyt kysymykset. <http://www.arkisto.fi/fi/yhteystiedot/usein-kysytyt-kysymykset/asiakirjahallinto/saehkoeinen-saeilyttaaminen#6>

Arkistolaitos, VAPA-palvelu, <http://www.arkisto.fi/fi/palvelut/vastaanotto-ja-palvelujaerjestelmae/>

Avoimen tiedon ohjelma,
http://www.vm.fi/vm/fi/05_hankkeet/02381_avoin_tieto/index.jsp

Elinkeinoelämän keskusarkisto, www.elka.fi

Finna.fi, www.finna.fi

Helsingin kaupunginmuseo
<http://www.hel.fi/hki/museo/fi/ajankohtaista/uutisia+ja+tapahtumia/kaupunginmuseo+avaa+kokoelmiaan+verkossa>

Henttonen, Pekka, Reunamerkintöjä. www.reunamerkintoja.wordpress.com

Kansalliskirjasto, <http://www.kansalliskirjasto.fi/>

Koskennurmi-Sivonen, Ritva, Historiantutkimus,
<http://www.helsinki.fi/~rkosken/hist.html>

Laki kulttuuriaineistojen tallettamisesta ja säilyttämisestä (1433/2007)

<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2007/20071433>

Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1999)

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990621>

Laki yksityisarkistojen valtionavusta (1006/2006)

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2006/20061006?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=yksityisten%20arkistojen>

Opetus- ja kulttuuriministeriö, Arkistolain uudistus,

http://www.minedu.fi/OPM/Tiede/vireilla_tiede/arkistolaki/index.html?lang=fi

18.3.2014.

SABA -projekti.

http://www.sa.dk/content/dk/aflevering_til_arkiverne/aflevering_af_digitale_private_arkivalier

Suomen akatemia, Suomen tutkimusinfrastruktuurien strategia ja tiekartta 2014 - 2020.

http://www.aka.fi/Tiedostot/Tiekartta/Tutkimusinfrastruktuurine_strategia_ja_tiekartta_2014_20.pdf

Urheilumuseo, <http://www.urheilumuseo.fi/Default.aspx?tabid=3047>

YLE Elävä arkisto. <http://yle.fi/elavaarkisto/toimitus/>

Julkaisemattomat lähteet

Leppänen, Markku, Eettiset kysymykset arvonmäärityksessä, julkaisematon esitelmä 7.11.2003. Sisältyy Marjo Rita Valtosen luentoaineistoon .

Valtonen, Marjo Rita: Asiakirjatiedon arvonmääritys ja säilyttäminen -luento 8.3.2011.

Liite 1

Yksityisille keskusarkistoille tehty sähköpostikysely 31.1.2011

Kysymykset:

1. Oletteko tilastoineet asiakkaitanne esim. akateemisen tutkimuksen, harrastuksen, viranhoidon tai sukututkimuksen perusteella ja minkälainen tuo jakauma teillä tyypillisesti on?
2. Mitä ovat asiakkaidenne käyttämät asiakirjatyypit (paperiasiakirja, henkilötiedot, kuvat tms.) ja niiden keskinäinen jakauma?
3. Onko sähköisten palvelujen tarjoaminen näkynyt muutoksina asiakaskunnassa?

Yksityiset arkistot tallentavat kaikki tutkijasalitulaukset ja joissakin arkistoissa täytettiin säännönmukaisesti tutkijakortti. Tutkijat merkitsevät käyntinsä tutkijakirjaan arkistoissa vieraillessaan. Joissakin arkistoissa oli käytössä tutkijatietokanta, joissain tilastoitiin pelkät tilaukset. Keskustan ja maaseudun arkistoissa kirjattiin myös järjestelmällisesti aineistotiedustelut omaan tietokantaan. Tutkijoiden arveltiin yleisesti olevan suurin yksittäinen käyttäjäryhmä ja harrastajien toiseksi suurin. Tilastoja tai analyysyjä käyttäjäkunnan tiedustelemista asiakirjatyypeistä ei oltu tehty yhdessäkään arkistossa. Arviona kerrottiin kaikista, että perinteinen paperiasiakirja on eniten kysytty ja toisena tulevat kuvat.

Vuonna 2011 ei vielä osattu arvioida sähköisten palvelujen vaikutusta asiakaskuntaan. Urheiluarkistossa arvioitiin aineistotiedustelujen lisääntyneen kuvien digitoinnin myötä.

Liite 2

ELKAN aineistotiedustelut, lukumäärät eri vuosina, asiakirjatyypeittäin

TIEDUSTELUN SYY / SISÄLTÖ			Vuosi	Asiakirja	Kuva	Piirustus	AV-aineisto	Henkilötieto	Opastus	YHTEENSÄ
2003	Tutkimus		2003	57	13	1	0	0	2	73
2004	Tutkimus		2004	59	11	1	0	3	0	65
2005	Tutkimus		2005	68	15	1	0	0	2	86
2006	Tutkimus		2006	105	29	3	4	0	4	145
2007	Tutkimus		2007	79	17	0	0	3	3	102
2008	Tutkimus		2008	51	16	0	0	2	1	70
2009	Tutkimus		2009	47	21	0	3	4	2	77
2010	Tutkimus		2010	50	14	1	0	3	0	68
			Vuosi	Asiakirja	Kuva	Piirustus	AV-aineisto	Henkilötieto	Opastus	
2003	Henkilökohtainen mielenkiinto		2003	58	28	33	2	25	0	146
2004	Henkilökohtainen mielenkiinto		2004	46	26	26	0	20	1	119
2005	Henkilökohtainen mielenkiinto		2005	60	28	29	3	28	0	118
2006	Henkilökohtainen mielenkiinto		2006	29	16	32	1	23	3	104
2007	Henkilökohtainen mielenkiinto		2007	38	18	20	0	15	2	93
2008	Henkilökohtainen mielenkiinto		2008	37	11	23	2	20	2	95
2009	Henkilökohtainen mielenkiinto		2009	41	13	18	1	28	3	104
2010	Henkilökohtainen mielenkiinto		2010	41	26	29	2	23	4	125
			Vuosi	Asiakirja	Kuva	Piirustus	AV-aineisto	Henkilötieto	Opastus	
2003	Työtehtävä tai viranhoito		2003	34	19	8	2	8	11	82
2004	Työtehtävä tai viran hoito		2004	45	19	11	1	8	7	91
2005	Työtehtävä tai viran hoito		2005	31	24	10	0	2	8	75
2006	Työtehtävä tai viran hoito		2006	28	15	6	3	7	8	67
2007	Työtehtävä tai viranhoito		2007	31	18	2	0	2	1	54
2008	Työtehtävä tai viran hoito		2008	41	15	6	0	6	2	70
2009	Työtehtävä tai viran hoito		2009	25	23	5	4	4	4	65
2010	Työtehtävä tai viran hoito		2010	25	18	3	1	2	2	51
			Vuosi	Asiakirja	Kuva	Piirustus	AV-aineisto	Henkilötieto	Opastus	
2003	Yrityksen oma arkisto		2003	27	6	1	0	10	5	49
2004	Yrityksen oma arkisto		2004	20	4	1	0	12	2	39
2005	Yrityksen oma arkisto		2005	24	11	2	0	18	1	56
2006	Yrityksen oma arkisto		2006	45	10	2	3	10	5	75
2007	Yrityksen oma arkisto		2007	47	3	1	2	13	1	67
2008	Yrityksen oma arkisto		2008	27	11	2	3	12	1	56
2009	Yrityksen oma arkisto		2009	23	4	2	0	6	0	35
2010	Yrityksen oma arkisto		2010	28	10	1	1	14	3	57